

קרן הכט
Hecht Trust

יד יצחק בן צבי

עיריית ירושלים
ארכיון העיר

שווה לחיות
בירושלים

מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש יצחק קפלן
The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

הקטלוג הופק באדיבות הקרן לירושלים

אוצרת | אורה פיקליצברי

מוזיאון חצר הישן ע"ש יצחק קפלן

חברי העמותה | יו"ר עו"ד חגי סיטון, דניאל מימראן, דניס אלון, שרון קפלן-ברקלי, אביבה שר, ד"ר רבקה גונן, רו"ח בריז'יט ביתן, עו"ד גדעון ברמץ, עו"ד גבריאל ג'יניאו, אילן הדר, ד"ר יעקב מימראן

ועדה מדעית | דר' רבקה גונן, פרופ' מרגלית שילה, פרופ' עליזה ג'יניאו-מיוחס, דר' רוני ויינשטין

ועדה חינוכית | ד"ר מיקי ארליך, עפרה רגב, אלעד בצלאל, אבי גודמן

עיצוב גרפי | ערן צירמן

צילום | רן ארדה

תרגום | רות מוריס

תודה למשאלים לתערוכה | משפחת מימראן, משפחת פרדס

תודה מיוחדת למר ביל גרוס, אבי גודמן, דבורה אבי דן, משפחת מימראן, משפחת עזרי, ארכיון העיר ירושלים, ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי ע"ש שושנה ואשר הלוי, פרופ' שלום צבר, פרופ' מרגלית שילה

תודה לכותבים: יהודה לוי אלדמע, ד"ר נירית שלורכליפא,

מלכה באב"ד, עו"ד משה בן ארי, עו"ד גבריאל ג'יניאו, עו"ד חגי סיטון, רפאל מימראן, יוכי מרידור, אביבה שר

מקורות הדימויים החזותיים | ארכיון העיר ירושלים, ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי ע"ש שושנה ואשר הלוי, גנזך המדינה, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, הארכיון הציוני המרכזי, בית ילין מוצא, משפחת איקן, מלכה באב"ד, עו"ד משה בן ארי, משפחת ברמץ, שפרה גל, משפחת גרוס, ד"ר יעקב גרוס, משפחת כהן, יהודה לוי אלדמע, משפחת מימראן, מלכה נתנזון, משפחת סודרי, עו"ד חגי סיטון, משפחת עזרי, עדנה פרידמן, משפחת פרדס, סרטון שצולם ע"י הצלם יעקב בן דב

מוזיאון חצר הישן ע"ש יצחק קפלן

רח' אור החיים 6, הרובע היהודי, ירושלים 97500, ת.ד. 1604 ירושלים 91016

טל. 02-6276319 טלפקס. 02-6284636

<http://oymuseum.datinet.co.il>

museumoy@zahav.net.il

© ספטמבר 2013

כל הזכויות שמורות למוזיאון חצר הישן ע"ש יצחק קפלן

תוכן

החתונות שלנו - חתונות מנקודת מבטם של אנשי הישוב הישן הירושלמי אורה פיקל-צברי	4
נישואי הבוסר - בישוב הישן הירושלמי אורה פיקל-צברי	16
"אעלה את ירושלים על ראש שימחתי" יהודה לוי אלדמע	28
חתן, כלה ותמונת חתונה נירית שלו כליפא	32

נדוניה ומתנות אירוסין 37

הזמנות לחתונה 74

בגדי חתונה 92

כתובות 108

תצלומי חתונה 128

מתנות חתונה 142

Summaries 160

החתונות שלנו

חתונות מנקודת מבטם של אנשי

הישוב הישן הירושלמי

אורה פיקל-צברי | אוצרת

בחברה מסורתית החתונה היא האירוע החשוב ביותר בחיי אדם. תיאור האירוע, מרגע הגיעם של הנער והנערה לפרקם, ועד סיום שבעת ימי המשתה, מובא בזיכרונותיהם של אנשי הישוב הישן הירושלמי, במאה רבת תהפוכות. (אמצע המאה ה-19 ועד אמצע המאה ה-20). מאה בה שינתה ירושלים את פניה, החליפה שליטים, שפות, לבוש ומנהגים. תמורות אלו לא פסחו על אנשי הישוב הישן הירושלמי, ועל אירוע מכונן זה בחיי אדם.

שידוכים ושידוכנים:

מעולם לא נחה דעתם של תושבי ירושלים מהשידוכנים. ידוע הפירוש הירושלמי למילה "שידכן" - ראשי תיבות של "שקר דובר כסף נוטל". אברהם שושן היטיב לתאר בספרו "ירושלים עירי":

"לא כל דכפין יתעלה לדרג שדכן מקצועי. השדכן היה דמות מוכרת בחיי אנשי ירושלים האמון בשפת חלקלקות, הפרזות, פיתוי ושידול, בקיצור: לשון מדברת גדולות"¹.

בספרו "שלושה עולמות", הזכיר חיים המבורגר שדכן מזן נדיר: "ושדכן היה בירושלים, שדכן בר סמכא שלא רימה ולא שיקר ושמור' משה רוט. הוא היה השדכן של בני הרבנים והעשירים...היה לוקח דמי שדכנות פרס הגון, משום שלא הונה מעולם ואמר האמת"²...

בספרו "הבית והרחוב בירושלים הישנה" הזכיר יעקב יהושע את השידוכנים ש"לא

היו אלא הרבנים בכבודם ובעצמם אשר הכירו את המשפחות כולן והיו בני בית בהם. הם באו בהצעות אל ההורים באומרם להם כביכול בדרך אגב... "מה דעתך אילו היינו משיאים את משה לרבקה". פעמים שההורים של בחור פלוני או בחורה פלונית היו באים אל רב ממודעיהם ומבקשים ממנו... שישליך מילה, היינו שימשש את הדופק אצל פלוני ואצל אלמוני".³

יעקב יהושע תאר בספרו "ירושלים הישנה בעין ובלב" את השדכניות: "נשים נכבדות שעיתותיהן בידיהן וישבו זיווגו זיווגים והפגישו בחדריהן הקטנים את שני הצדדים, וע"י ספל קפה קטן וכפית ריבה, שהגישו הנשים הכבודות האלה, יושרו ההדורים והביאו את העיניין לגמר טוב.

הראשונים שפרקו עול השדכנים והשדכניות היו סמינריסטים הספרדיים... הצעירים הספרדים האלה מרדו בהוריהם ונשאו להם נשים ששוחחו איתם על צ'קוב, טולסטוי ודוסטויבסקי, ולא השמיעו באוזניהן את הרומנסות הספרדיות".⁴ מרבית השידוכים התנהלו בנחת ולפי כללי הטקס מימים ימימה.

"תחילה התנהל הצד המעשי-דהיינו סכום הנדוניה, בגדי הכלה, דירת המגורים, סכום המוהר, המשמש בסיס כספי לחייהם בעתיד. לאחר שבאו שני הצדדים לעמק השווה היו עורכים את התנאים בבית הכלה".⁵

"בימים ההם נגמרו שידוכים רק בהסכמת ההורים מבלי שאלת פי הזוג כלל, ובכדי לצאת ידי "חובת ראייה" שאסור לקדש אשה עד שיראנה- היה החתן הולך בלוויית אביו ועוד אחד ממקורביו ל"דיר הארמנים", שהיה שם איצטבא גדולה וחצר גדולה מרובעת ולמעלה על האיצטבא נטוע אילן סרק גדול וישן שענפיו מרובים. תחת אילן סרק הזה ישב לו החתן עם שני שומריו. אחר כך באו הכלה ואמה ועוד אשה מקרובותיהן. העבירו את הכלה לפני החתן והלכו ד' אמות במקום הפנוי לדרכם. והחתן ראה את הכלה בסיקור עין מרחוק בלבד. לא התקרב ולא דברו יחד".⁶

תחבולות כשידוכים:

בספרו "שלושה עולמות" תאר חיים המבורגר את התחבולות שתיחבל סבו, ראובן כהן, כדי ללכוד את אביו נטע הרש כחתן לבתו (אמו של המבורגר). כבר בחגיגת בר המצווה של הנער "נתן עינו בהנער נטע צבי לקחת אותו לחתן עבור בתו רחל שהיתה בת גילו".⁷

כאשר החלו לדבר בנער נכבדות חשש רבי ראובן כהן שמא יקדימו אחר. "מה עשה? בא פעם אחת לאבי הנער-הסבא רבי משה-ואמר לו שחלם חלום שבנו נטע הרש נשא לאשה את בתו רחל. כשראה שנשתתק הדבר, בא אחרי זמן מה עוד הפעם ואמר שחלם שלושה לילות רצופים, שהעלם נטע הרש נשא את בתו רחל לאשה, ובכן נראה שזהו שידוך מן השמים. אבי הנער שהיה ירא ה' ואיש תמים, אמר: אולי באמת כן הוא? והתחילו לדבר בעיניין עד שנשנתו ונגמר השידוך".⁸

תחבולות החותנת:

"היה נהוג כשהשתדכו שתי משפחות לזו בן ולזו בת, קודם שנגמר השידוך, באה אמו של הבן לבית אמה של הבת עם איזה חוטים מדולדלים ובעלי קשרים מרובים ונתנה להמיועדת להיות כלתה, שתפרק הדלדול ותפתח את הקשרים בפניה, ולעשות פקעת (כדור) לדעת אם הנערה אינה עצלנית ורגזנית ויש לה סבלנות לשבת אילו שעות ולטפל בזה, והיה אם ישבה הנערה בשקט וגמרה עבודתה זו, הלכה אם הבחור לביתה והשידוך נגמר. ואם ראתה שהנערה מתרגזת או מתעצלת הלכה לביתה ואמרה לבעלה "זו אינה בשבילנו".⁸

תחבולות הכלה:

"מאחר שאחיותנו רזות ודקות היו, הרי שאיפתן היתה להראות שמנות, כמנהג טעמו של בן המזרח, משום כך לבשו חצאיות... ששיוו להן שומן מדומה".⁹ יעקב יהושע תאר את תחבולות בנות ירושלים כדי להערים על החתן לעתיד ובני משפחתו: כדי לשוות להן שומן מדומה נהגו הנערות להכניס כרים מתחת לבגדיהן".

תקופת האירוסין

התקופה שבין האירוסין והנישואין היתה לדברי יהושע, תקופה סוערת. שני הצדדים היו טרודים בהכנות לחתונה, הנערה בהכנת שמלותיה ובגדיה, והבחור בהתבססותו בחיים. תקופה זו ארכה בין מספר חודשים למספר שנים בהתאם למצב הכלכלי של בני הזוג.¹⁰

ביקור בבית הכלה בחגים

אליבא דיהושע, בביקורו של החתן בבית ארוסתו בימי חג ומועד "התקשטה זו בכל עדייה שקבלה מאותו דורון והדבר הסב קורת רוח רבה לחתן ולבני משפחתו הנלווים אליו. הארוסה כיבדה את אורחיה במיני מתיקה תוצרת בית ערוכים על גבי פנכה. כמה רעדו ידיה בשעה זו. שכן באופן הגשתו של הכיבוד ניתן היה לעמוד על תכונותיה של הכלה" (מופרעת, מיושבת בדעתה, עדינה או בלתי מסודרת, הליכותיה נימוסיות וחינניות או מגושמת חלילה...)¹¹

מתנות שהחליפו ביניהם המאורסים:

אליבא דיהושע, "תקופת האירוסין היתה מלווה במשלוח מתנות משני הצדדים. הארוס נהג לשלוח לכלתו בחגים ובמועדים "פלטוס די דלסורה" מגשים של דברי

מתיקה, כשבראש המגש בלט תכשיט... ועוד כהנה וכהנה... ואילו הארוסה לא פגרה אחר הארוס, ואף היא שלחה לו דורונות, כגון מגילת אסתר נתונה בנרתיק של כסף, כיס טלית רקומה בשמו של הארוס".¹²

בספרו "הבית והרחוב בירושלים הישנה", הרחיב יהושע את הדיבור על הדורונות: "מתנות הוחלפו בימי חג ומועד, מגשים מלאים... עוגיות שקדים, תכשיטים שונים עברו מבית החתן לבית הכלה ולהפך. מגילות עטורות זהב וכסף שימשו משלוח מנות בפורים, והכלה העניקה לחתנה מתנה רצופה כוונה מיוחדת, הלא הוא ה"ג'יטרי", בד משובח להכנת גלימה הדורה ליום החופה. מתנות החתן לכלה כללו כל אותם תכשיטים שבאופנה שהיו מצויים בחנויות צורפי הכסף והזהב בעיר העתיקה... ואחרון אחרון... עט עשוי כולו כסף או זהב שנועד לכתובה-מתנת הכלה לחתנה. החתן החזיק את העט באבנטו, ראשו בולט החוצה בחינת פיגיון. בכמה עמל וטורח, זיעה וייסורים, עמדו ההורים בהתחייבויותיהם אלו שבהן תלוי היה כבודה של המשפחה. כל תכשיט ותכשיט נבדקו בעינה הפקוחה של החותנת אשר ידעה ערכה של כל מתנה ומתנה".¹³

הנדוניה

הנדוניה של המשפחות העשירות אליבא דיעקב יהושע, כללו: 12 כותנות בעלות שרוולים, חצאיות ושלושה תחתונים עשויי תחרה, פרוות של קושט וכן פרוות קטיפה. "העניים נתנו בגדים בכמויות קטנות יותר, אותם לבשה האישה בכל ימי חייה ולפעמים אף העבירה חלק מהאשוגאר שלה לבנותיה שנישאו".¹⁴

גולת הכותרת של הנדוניה היתה ה"קאביסירה" - כיסוי למיטת היולדת - עשוי רקמה ותחרה. לימים, נתרמו כיסויי מיטות אלו כפרוכות לבית הכנסת.

יום הערכת הנדוניה

יעקב יהושע תאר את יום ה"אשוגאר", הלא הוא יום הערכת הנדוניה. "ביום זה הציגו לראווה על גבי חבלים שנמתחו לאורך החדר ולרוחבו את כל בגדיה החדשים של הכלה וכן שאר תשמישי ביתה לעתיד לשם הערכתם וכדי להוסיף תמורתם על סכום הכתובה שיפסוק לה חתנה עד שיגיע המספר לחמש כפול חמש מחשש עינא בישא".¹⁵ המומחים שהעריכו את נדוניית הכלה, כלכלו מעשיהם בתבונה וברגישות לשביעות רצונם של שני הצדדים. "תליית ה"אשוגאר" על גבי חבלים ביום שהועד לכך מעשה נכבד היה שנטלו בו חלק הכלה, אמה וכן קרובותיה. לאחר שערכו הכל כיאות ולפי מיטב הטעם והמבינות, נעמדו להן לצידו של המעריך בתקווה ובכוונה להערים עליו".¹⁶

לאחר שהערכת הנדוניה הסתיימה, הבגדים, השמלות ושאר תשמישים נותרים על החבל לשעות מספר, כדי שהשכנות והמכרות תעפנה בהן מבט נוסף, הבגדים מורדים מהחבל ומונחים בארגזי העץ הגדולים, מוכנים ומוזמנים למשלוח אל בית החתן בלוויית עציץ של פיגם (רודה) מחשש עינא בישא.

"בימים ההם היה המנהג בירושלים שהכלה שלחה להחתן קודם החופה שעון ושטריימל וטלית...כן היה על מוטל על החתן לשלוח להכלה שמלת משי שזורה זהב שקראו אותה "שמלת החופה" וכן "בית נפש" (חושן)...השמלה עלתה בדמים מרובים מפני חוטי הזהב שבה ובעבור עבודת השזירה של ציצים ופרחים מעשה חושב" ¹⁷...

ההכנות לחתונה:

יעקב יהושע ציין בספרו "הבית והרחוב בירושלים הישנה" שכחמישה עשר יום לפני החתונה החלו בקליית זרעונים ובוטנים בכמויות גדולות. בעזרת קרובים, שכנים וידידים החלו באפיית עוגות שקדים, רקיחת ריבות, הכנת סוכריות שקדים בצבעי לבן וורוד, ושאר מגדנות לסעודות המצווה¹⁸.

שרה לאה שפירא תוארה בפי גרייבסקי: "שרה לאה היתה מטופלת במצוות רבות, אבל נטייה מיוחדת היתה לה למצוות הכנסת כלה, "לשמח חתן וכלה" ביחוד בני עניים ודלים, יתומים ומחוסרי קרובים וגואלים. מנהגה היה לבוא ימים אחדים קודם החתונה, להכין כל מה שהיה דרוש: שולחנות וספסלים ומיחם גדול... סירים, קערות, צלחות, כפות, סכינים ומזלגות, ועוד כלים שונים היתה מביאה מביתה, מה שרכשה לה והיה מוכן אצלה לתכלית זה, כמו כן צעיף משי וסדין לבן בעד הכלה ליום חופתה, וכן זוג "טמבורות" שהיו מתופפים עליהם במקלות דקים. והיא בעצמה רקדה לפני הכלה כאחת הצעירות"¹⁹...

השבת שקדמה לחתונה:

המבורגר תאר בספרו "שלושה עולמות" את השבת שלפני החתונה בבית הוריו. "באו כמה מאות אנשים עד שהבתים והחצר הגדולה היו צר מלהכיל, ואבא אמר לי שבשבת זה נחלקו 1000 עוגות שקורין לעקאח"²⁰.

שושן תאר את השבת שלפני החופה כשבת שפתחה עבור יהודי אשכנז את אירועי החתונה. החתן עלה למפטיר, וקרוביו שמילאו את בית הכנסת המטירו עליו "פתיתי נייר צבעוני עם גרעיני חיטה, חומצה, אורז ושקדים מסוכרים". בסיום התפילה הוזמן הקהל ע"י שמש בית הכנסת לבוא לבית הורי החתן לשתות לחיים ולתבל בקוגל ומיני ירקות כבושים.²¹

נדוניה אשר קיבל סבי רפאל מאימראן ממשפחת
סבתי אסתר עלי

בס"ט (בסימן טוב) בשעת ברכה והצלחה ובמזל צומח
ועולה וברכת ה' היא תעשיר כד"א (כדבר אדוני)
דא נדוניה בהנעלת הכלה בתולתא שפירתא
יע"ח וכ"י (יעלת חן וכלילת יופי) מ' אסתר מב"ת
(מנשים באהל תבורך) בת להמנוח החכם השלם והט'
(טהור) בן ציון עלי ז"ל להחתן המפואר חמד בחורים
כה"ר (כבוד הרב) רפאל הי"ו (ה' יחיהו ויזכהו) בן
להמשכיל ונבון כה"ר (כבוד הרב) חיים מאימראן
הי"ו.

- יה"ר (יהי רצון) שיהיה זיווגם עולה יפה יפה כדב"א
- 200 פארדיסו בגד
 - 50 חירקה מיראנוס
 - 300 פוסטאן (שמלה) מוקאדי
 - 350 נ"ז (כנזר לעיל) קאטיפי מרוקם
 - 300 נ"ז קורדוני
 - 1200
 - 10 פוסטה אטלאז פאלטו לאסטיק
 - 200 פוסטה באריטו פאלטיקו מרוקם
 - 250 פוסטאן דאמאסי 01 ג'יט 1
 - 300 קאמיזה מרוקם 1 נ"ז 6 פשוטים מהם מנסו 2
 - 0150 פאליטיקוס (מעילונים) אי ג'אקייס 8
 - 2300
 - 300 סאולאס פאנלה (חצאיות פלאנל) 2 חאסי 5
 - 225 צנועים מירינוס פאנטאלון 5
 - ריזאס (ממחטות) מרוקם 1, סידה פשוטים 11,
 - נוקאלס 12, שאלס 2, טובאז'ס 6, ריזאס 12,
 - 600 אספז'ו 1, ביסמי 1, ג'אדירו גאליז'ה 1, קארפינ
1, ג'וראפס 18, מנעלים 1
 - פי די קאמה 2, נאמוטיאה 1, סאבאנס (סדינים) ינשו
2, חאסי 1, קאבי'סאל פיפלה 2,
 - קאבי'סאל טיל 1, אלמואדאס 2, מלאים צמר נ"ז 1,
 - 1000 כנ"ל קולג'ז טילי קון סו סאבנה 1,
קולג'ה ג'יט כנז' 1, קולג'ה ג'יט מלא צמר 1,
קאשה 1, טאפון 1, בוג'וס 5
 - 4425 ס"ה
 - 1090 מעות בעין ביד נאפוליון 10
 - 5515 ס"ה
 - 5515 כפל כנהוג
 - 925 כבוד משפחה
 - 11355 (טעות - הסכום הוא 11955)
 - כל הנז"ל הושם על ידי שמאים הבקאים בשומא,
לפי"ע (לפי עצת) הח"מ ועלה בקבץ הנדוניה והמעות
בעין והכפל כנהוג והכ"מ (כבוד משפחה) לסך אחד

עשר אלף ושלש מאות וחמישים וחמישה גרוש לע"ר
(לערך) מאה ותשעה גרוש הנפוליון, ועד"א יצ' חת"ש
בעיה"ק ירוש"תו (ירושלים תבנה ותכונן) בש"א לח'
סיוון מש' התרנ"ד ליצירה והשו"ב וקיים
הצעיר אלעזר אליהו מזרחי ס"ט
הצעיר אליהו בן דולי הי"ו ס"ט

כתב נדוניה משנת תרנ"ד - 1894, של אסתר לבית
עלי לרגל נישואיה לרפאל מימראן. לרשימה זו
צורפה רשימת התורמים להכנסת הכלה של הכלה
היתומה. במקור כתב הנדוניה כתוב בלאדינו בכתב
חצי קולמוס.

תרגום: אפרים לוי - מכתב חצי קולמוס לאותיות עבריות
בלאדינו, רפאל מימראן - מלאדינו לעברית
באדיבות משפחת מימראן

Dowry document, 1894, of Esther née Eli on the
occasion of her wedding to Rafael Maimaran.
Attached to this inventory is a list of those who
gave generously to the nuptials of the bride, who
was an orphan. Originally the dowry document
was in Ladino, in cursive script.

Translation: Ephraim Levi - from cursive script to Hebrew
letters in Ladino, Raphael Maimaran from Ladino to Hebrew.
with thanks to the Maimaran family

מנהגי החתונה:

"כשחתן וכלה הלכו לחופה, התירו כל הקשרים של קיימא שהיו להם, והסירו את כל התכשיטים שהיו על הכלה וגם הצמות שבראשה היו מופרדות, שלא יהיה שום קשר..."²²

יהושע ילין, שנישא לבת העשיר הבגדדי, יחזקאל יהודה, תאר את מנהגי החתונה המפוארת: "כל מנהגי החופה והחתונה היו כמנהגי הספרדים. בכל יום ויום משבעת ימי המשתה היו מוזמנים אנשים רבים, ספרדים ואשכנזים, לסעודות הערב והצהרים...בלכתנו בפעם הראשונה לבית מו"ר חותני ז"ל, טרם נכנסנו הביתה, שחטו על מפתן ביתם כבש אחד לכפרה, והבשר חלקו לעניים"²³.

שמחת החתונה:

יהושע²⁴ תאר את החתונות בעדות השונות בשכונות שמחוץ לחומות. למרות שיצאו מהחומות "נטלו איתן מי מעט ומי הרבה מרוחו ומנשמתו של הרובע היהודי בעיר העתיקה". כבן העדה הספרדית, השווה יהושע בין השמחות האשכנזיות לשמחת החתונה הספרדית. "משהיינו רואים את חברינו הנערים האשכנזים נושאים את ארבעת המקלות הנקראים "דרינגלאך" שבקצותיהם קשרה פרוכת קטנה, ידענו כי היום תעמוד חופה סמוך לאחד הבורות של השכונה, ובלילה נשמע את צליליה של התזמורת האשכנזית שהיתה מורכבת משני כלי נגינה עיקריים... החליל והתוף..." "עריכת צורת החתונה, היתה זרה בעינינו. היא נערכה תחת כיפת השמים, וזאת כדי להתברך בכוכבי השמים. זו היתה חתונה פשוטה ללא גינונים, שלא כדוגמת החתונה שלנו, שהיתה נערכת בתוך הבית והחתן והכלה ישבו בתוך אפיריון שהיה מקושט בפרחים..."

טקס החתונה האשכנזית הזכיר לבן ספרד במידת מה את המוות. ("ארבע מקלות החופה האשכנזיים והקיטל הלבן שלבש החתן הזכירו במידת מה את יום המוות")... החתונות האשכנזיות נערכו בדרך כלל בערבי שבתות, כדי שהמוזמנים והאורחים ישובו במהרה לבתיהם ולא יעמיסו עול כלכלי על בעלי השמחה. שושן תאר חופה ביום שישי אחר הצהרים כשעה לפני הדלקת נרות. "כלי הקודש" (הרב, החזן, מסדר הקידושין) הקפידו להגיע בזמן כדי שלא יהיו חלילה הגורם לחילול שבת.²⁵

החתן חבש לראשונה שטריימל, והזוג הצעיר נראה עייף וחיזור, "ביחוד אם החופה היתה בקיץ הלוהט". לסעודת ערב שבת נותרו רק בני המשפחה הקרובים ביותר. המבורגר הבנקאי של ירושלים הזמין לחתונת בנו כ-4000 מוזמנים, וביניהם קונסולים, רופאים ונכבדי הדתות השונות.

"החופה היתה בחצר הגדולה שעל חורבת ר' יהודה החסיד, והרב שמואל סלנט

היה המסדר קידושין". לפני הכניסה לבית חילקו המחוננים מטבעות לעניים בכדי שיברכו את הזוג הצעיר. "מנגנים בכלי זמר לא היו בחתונתי כי נאסר זה בירושלים".²⁶

במוצאי שבתות נהגו לקיים האשכנזים והספרדים כאחד את מסיבת החתונה. לקול הלמות תופים – רקדו נשים וגברים בחדרים נפרדים ריקודים מסורתיים, ואת ה"כשר טאנץ" (ריקוד עם הכלה בחציצת מטפחת). "התוף בהלמותו נתון עידוד ועוז לרוקדים כאוות נפשם": ריקודים יוונים, ריקודים רוסיים ואף ריקודי פלחים ובדווים.²⁷

יעקב יהושע תאר את תעלולי הראווה לשמח חתן וכלה: "וכשם שנהג הנוער הספרדי ברובע היהודי לעשות במסיבות שמחה אלה "מעשי גבורה", כך נהג הנוער האשכנזי לעשות אף הוא מעשי גבורה כדי לשעשע את האורחים... כמה מהם נהגו להניח מקל על המצח להניח עליו מגש ועליו כמה בקבוקי יין ריקים, ולהתהלך בו". וכשם שאצלנו נהג "ראש הלהקה" עזריה בעל הסנטור לקדם כל אורח שבא לחתונה בשיר... כך נהגו בחתונות האשכנזיות, לקדם את פני האורח בדברי חרוזים"...²⁸ גרייבסקי בספרו "בנות ציון וירושלים" הזכיר את "רייצא הגבאית" מסלונים שנהגה לשמח כלות עניות.

"רגילה היתה לבוא לחתונות כלות עניות בידיים מלאות. אם רייצא באה אז כבר היתה השמחה שלמה. הכלי זמר של הספרדיות נגנו. ורייצא הגבאית רקדה כאחת הצעירות".²⁹

מתנות החתונה

אברהם שושן, תאר את טקס הכרזת המתנות לזוג הצעיר: "השמש בידח את הנאספים בהכריזו בזה אחר זה על האורחים וטיב "המתנה"... כל מי שחשב עצמו קרוב משפחה, שכן, מכר וידיד נעורים, ראה חובה לעצמו להביא משהו, והמשהו נמצא על קשת רחבה מאד, מכלי מטבח ואביזרי חדר אוכל, ועד תשמישי קדושה...קרובי המשפחה הקרובים ביותר הביאו חפצים בעלי ערך כספי גבוה: מערכת סכו"ם כסף טהור, גביע כסף, מערכת צלחות חרסינה לבשר או לחלב, טס נחושת עגול גדול המכסה את שולחן האוכל בשבתות ובחגים... שעון קיר גדול היה תמיד פריט מקובל לדורון. זולים יותר היו מטחנת בשר, מטחנת קפה, קופסה לסוכר, כד זכוכית למים, וכדומה. לא התביישו להביא דברים שכיום נחשבים לקטנוניות כגון מנורת לילה, סכין לחיתוך לחם, מלחץ או מלחיה. אביזרי קדושה תפסו מקום מכובד כגון מגילת אסתר בנרתיק של עץ זית תוצרת ירושלים... זוג פמוטים של כסף וגם של נחושת, כוס כסף לקידוש ולהבדלה, מגדל כסף לבשמים, קופסת כסף לשמירת האתרוג...חנוכיה של כסף ולא שכחו את קופסת

הכסף לסיגריות ולאבקת טבק. המתנות של אבי הכלה לחתן היו בגדר חצי חובה והם הטלית, השטריימל ושעון הזהב".³⁰

יעקב יהושע פרט את מגוון המתנות בספרו "הבית והרחוב":
"נהגו להביא לבני הזוג חפץ שהוא בר שימוש כגון: מכתש, נפה, קדרת חרס, וכיוצא באלה. ואת המתנה לא הגישו בסתר, אלא הכריזו עליה קבל עם ועדה הריקוד ובשיר: מי רוצה לראות את הכלה היפה, ואני נתתי לה סיר קטן כדי שהחתן והכלה יהנו ממנו".³¹

נישואין ממזורים שונים - מודרנה מול מסורת

חיים המבורגר תאר בספרו "שלושה עולמות"³² על השתדכותו, בן למשפחת מתנגדים למשפחת חסידים. "בלילה בא ר' מנשה לאבא והציע לפניו את השידוך. אבא שפיקח היה נכנסו הדברים באזניו ואמר אם נכבד זה ממשפחת גדולים ואצילים....רוצה לשדך בנו מה טוב, אני פרוש והוא חסיד, בשביל זה אין לדחות את הדבר".

ההורים משני הצדדים לא הגיעו לעמק השווה. מאוחר יותר, הוצע לחיים הצעיר לשאת את בת רבו. זמן הנישואין נדחה בכל פעם בתואנה אחרת, ובסופו של דבר לא התממש בשל מותה של הכלה הצעירה מדלקת ריאות.

בסופו של דבר, השידוך הראשון שהוצע לחיים עם בת החסיד יצא אל הפועל. לאחר שאבי הכלה, בחן את חתנו לעתיד בקושיות הלכתיות, "שלח לומר לאבא שרוצה לכתוב "ראשי פרקים". עוד בלילה זה אמרתי לאבא: לא! רצוני לדבר עם הבת, וגם צריכה לדבר עימי. אבא שלא היה קיצוני גם רצה בתקנתי, אמר: הצדק איתך. שלח לאמור לרבי אריה מרדכי שרוצה שהבן עם הבת יתראו יחד. הוגבל מקום לפגישה שהיינו שנינו לבדנו. שוחחנו ושאלתיה אם היא מסכמת בכל, ואמרה כן. שאלה אותי אם אני מסכים בכל ליבי ועניתי כן... והיה זה חידוש בירושלים שמתנגד יתחתן עם חסיד ועוד גם משפחת רביים"³³...

במסיבת התנאים שנערכה בפאר "הכלה בעצמה שרתה את המסובים כנהוג אז באירופה. גם לי החתן הגישה עוגה ותה ונתנה בפנים שוחקות. ה"קיצונים" וכן רבים ממשפחת אבא קרצו בעיניהם איש לרעהו ורמזו בידיהם על הקלות שבדבר שהכלה תסובב בין הגברים לשרת את המסובים ולתת להחתן כיבוד בפרהסיא"...
הסביבה לא אהבה בלשון המעטה את הנישואין המעורבים בין חסידים ופרושים. המבורגר תאר את ההערות העוקצניות בהן נתקל בבית הכנסת: "סבבוני המתפללים והחבריא של אבא בדברים: מזל טוב. נשתדכת עם חסידים? אחד אמר: מה בכך! הוקבעה הלכה עמוני ולא עמונית...הייתי לשיחה בפי הפרושים הקיצונים... כמו כן שאלו החסידים את מחותני מה ראה לשדך את בתו עם מתנגד"³⁴...

לאחר החתונה בחצר רבי יהודה החסיד הציע חותנו של המבורגר הצעה מהפכנית

בתקופת המנדט החלו צעירי ירושלים להינשא במלונות בליווי כלי זמר אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

During the Mandatory period, young Jerusalemites began to hold their weddings in hotels with orchestras. Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

לאותם הימים (1884) "שהזוג ילכו שלובי יד בכל הרחוב עד הבית. נתרצה אבא ושוב נמצאו קיצונים שריננו בקול ואמרו זה לזה: זהו מנהג החופשים ובירושלים לא נראה עוד כדבר הזה".³⁵ חתונת איטה ודוד ילין בחצר בית ילין במזכרת משה, בשנת 1885 (תרמ"ה) מוזכרת בהרחבה בספרו של יהושע ילין "זיכרונות לבן ירושלים": "ולמרות חרם הקנאים, או יותר נכון בגלל החרם, לאות מחאה, השתתפו רבים מרבני ונכבדי הספרדים והאשכנזים בשמחתנו".³⁶

הכנסת כלה:

העני והדלות, שהיו מנת חלקם של רבים מיהודי ירושלים, חייבו רבים מהם לחזור על הפתחים ולהתדפק על דלתות נדיבים בכדי לחתן את בנותיהם. דוגמא לכך, ניתן למצוא במכתב שנכתב בירושלים בשנת תרס"ג (1903), בזו הלשון:³⁷

"אדון יקר ונכבד. באתי לפני הוד מעלתו לשפוך שיח אודות בתי היקרה, כי כבר הגיעה לפרק הנושא ושידכתי לבן זוגה. ואין יכולת בידי להכניסה לחופה מחוסר כסף... בכבודו בטח ליבי כי לא ישיב פני ריקם ויעזרני בסיוע שיש בה ממש ויכולה היא מצוה זאת להגן עליו ועל זרעו להשיא את בניו ואת בנותיו בעושר וכבוד, בששון ושמחה ככל אוות נפשו הרמה..."

בצוק העיתים הוא המשיך לחזור אחר תרומות עתידיות מהנדיב הפוטנציאלי: "ידיד יקר ומאד נעלה. בטח הגיע לידו מכתבי אשר שלחתי לו על נישואי בתי ובני הנעימים. לא זכיתי לקבל יקרת תשובתם, לעזר וסיוע לשלם חובותי כי החובות השתרגו עלי על צווארי ולא נתנוני השב רוחי..."

בהקדמה לספרו: מעשיות ירושלמיות (ספר ללימוד עברית) כתב דוד ניסים על יוזמה להפקיד את רווחי הספר בבנק, "ואם נזכה אחרי שנדפיס הספרים באיזה סכום עודף נעזוב אותו בבנק אנגלו-פלסטין, ובחג הפסח או חג הסוכות יטילו גורל בנות יחיד חברתנו בכסף זה שיועיל להן להוצאות הנדוניה" (1923). היוזמה מעידה על הקושי הכלכלי להשיא את הבנות, ועל רתימת הרעיונות המודרניים לצרכים מסורתיים.

תעודה שהוצאה ע"י בית הדין הרבני הספרדי בירושלים מיום ח' סיון תרצ"ז (1837) פנתה בבקשה לסייע בהכנסת כלה לחכם עני ובא בימים: "ועתה הוא רוצה להשיא את בתו ואין ידו משגת להוצאות הנישואין והוא ראוי והגון לתמוך בידו ולהחזיק בו..."

הגמול המובטח לתורם הנדיב "וכל המחזיק בידו, הרי הוא מקיים נפשות בישראל וזכות זו תגן עליו להציל אותו מכל צרה וצוקה ויקויים בו מה שכתוב כי לא ימצא בך אביון. אמן".³⁸

גרייבסקי, הזכיר בספרו "בנות ציון וירושלים" מספר עסקניות ירושלמיות שדאגו לבני העניים:

"אם אתם רואים אישה זקנה נושאת תחת מעטפתה סחורה, חומר לבגדים בעד כלות עניות, יתומות, טליתים (כך במקור) בעד חתנים עניים, וידעתם כי זו היא העסקנית, הרחמנית, הנדבנית העשל סאמילסקי".³⁹

באשה פרידמן, העמלנית, שהיתה "חברה מנדבת בכל המוסדות והמפעלים הציבוריים בירושלים. "ביתה היה בית חרושת לתפירה, לרקמה, ולכל מלאכת יד. דברים שבקדושה הייתה תופרת תמיד חנם. וגם הרבה בגדים חנם, ולפעמים גם החומר חנם, בעד משפחות וכלות עניות ויתומות".

חיה ציפה (נפטרה בשנת תרמז-1847) כונתה "הסנדלרית". היא דאגה לספק עבור

הכלות העניות נעליים. "העסקניות הגבאיות במצוות הכנסת כלה כבר ידעו כי על נעליים אין עוד מה לדאוג. חיה ציפה כבר דאגה בזה, כבר ישנם אצלה מן המוכן".⁴⁰...

נישואי הבוסר בישוב הישן הירושלמי

אורה פיקל-צברי | אוצרת

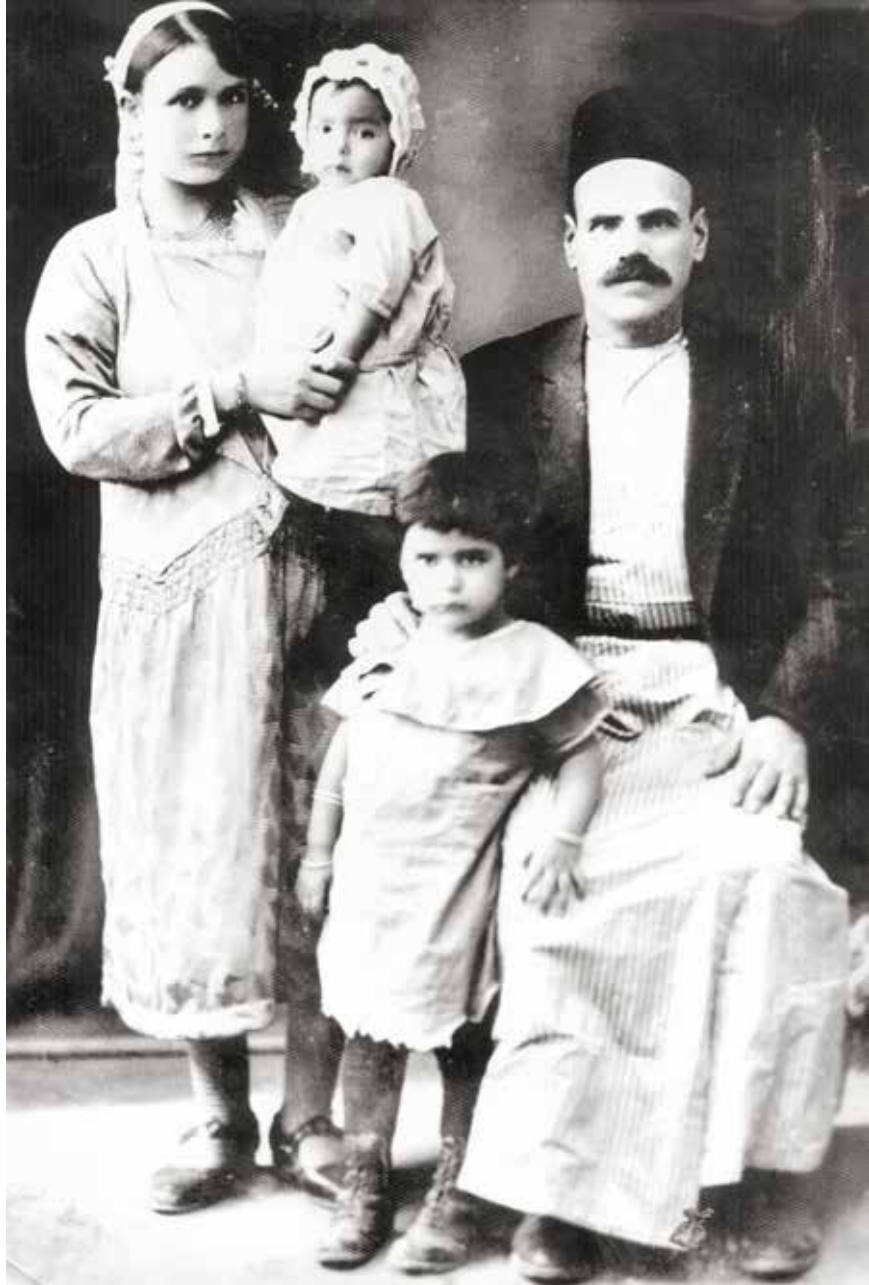
רקע היסטורי

ירושלים של ראשית המאה ה-19, כערים רבות אחרות תחת שלטון האימפריה העות'מנית, הייתה עיר מוזנחת שלא פותחו בה שירותי בריאות מודרניים. במרוצת המאה ה-19 התחולל שינוי במהלכו היא הפכה מעיר מוזנחת באימפריה העות'מנית הגוססת למרכז עירוני בתהליך צמיחה. היציאה מן החומות לוותה בנינוי נרחב והביאה לשינוי של ממש בנופה העירוני של ירושלים.

בראשית המאה ה-19 התגוררו בעיר העתיקה של ירושלים כ-9000 תושבים. האוכלוסייה היהודית מנתה כ-2,250 נפש, מרביתם ספרדים ומיעוטם מוסתערבים (יהודים שלא עזבו את הארץ על פי המסורת הנקוטה בידם). האוכלוסייה במקום הייתה קשת יום ודלת אמצעים, ומספר בתי הכנסת ומוסדות הציבור של הקהילה היה מצומצם מאוד. אוכלוסייה זו ראתה עצמה כעילית המגשימה את האידיאל של חיי לימוד תורה בעיר הקודש.

החל מראשית המאה ה-19 החלו להגיע טיפין טיפין משפחות של תלמידי הגר"א מארצות אשכנז, שהחלו בשינוי פני הישן הירושלמי. אליהם הצטרפו יהודים מרחבי האימפריה העות'מנית, מארצות אסיה ואף ממערב אירופה. מוסדות יהודיים חשובים קמו, ומתחם המגורים של היהודים התרחב אף מעבר לרובע היהודי¹. אחת הסיבות להגעת היהודים לירושלים מרחבי התפוצות הייתה ההתעוררות המשיחית לקראת שנת ת"ר (1840)².

בצד הכמיהה המשיחית היו גורמים נוספים שהביאו לבואם של יהודים, כגון: בריחה מפני התפשטות ההשכלה בחברה היהודית באירופה, אך הסיבה העיקרית לעלייתם של היהודים הייתה רצונם לחיות חיי קודש בעיר הקודש.

יצחק וחיה (וידה) כהן עם ילדיהם יפה ועזרא, 1927. ההורים נישאו בשנת 1921, כאשר יצחק היה בן 53 ורעייתו בת 13.
באדיבות משפחת כהן

Yitzhak and Haya (Vida) Cohen with their children Yaffa and Ezra. When they married he was 53 and she was 13.
With thanks to the Cohen family

לקראת סוף המאה מנה הישוב היהודי בירושלים כ־16,000 נפש.³ הישן הירושלמי שינה פניו, והפך למעיין פסיפס של קהילות החיות בכפיפה אחת ומושפעות זו מזו. במקביל לתהליכי ההתפתחות והצמיחה חל תהליך של הסתגרות תרבותית. הישן הירושלמי האשכנזי אשר ראה בירושלים מקלט מפני פגעי הזמן והמודרניות, וחשש מפני ההשכלה וההתבוללות שבאו בעקבותיה באירופה גרמו לחלק מיהודי הישן להסתגר בדלת אמותיהם ולהילחם מלחמת חורמה בחידושים השונים, דוגמת בתי ספר מודרניים.⁴

גיל הנישואין בקהילות ישראל בעבר:

גיל הנישואין בקהילות ישראל לא היה קבוע והשתנה בהתאם לנורמות הסביבתיות בהן חיו. במרבית קהילות ישראל גיל הנישואין לנער ולנערה היה קרוב להגיעם למצוות.⁵ העידוד לנישואין בגיל צעיר נבע מתוחלת החיים הנמוכה והכמיהה לראות בני בנים בימי חלדו של האדם.

הסיבות לנישואי בוסר

נישואי בוסר (נישואי קטינים) רווחו מאד בישוב הישן הירושלמי עד שלהי המאה ה־19 וראשית המאה ה־20. הסיבות והגורמים לתופעת נישואי הבוסר היו שונות. במחקר⁷ תלו את תופעת נישואי הבוסר בעיקר בהשפעת הסביבה ובסיבות דתיות־אידיאולוגיות.

א. השפעת הסביבה:

נמצא קשר הדוק בין גיל הנישואין בקהילות ישראל לגיל הנישואין בחברה הסובבת־הכללית. מסתבר, שהנורמות החברתיות הכלליות שרווחו בארצות המוצא השפיעו על קהילות ישראל בתפוצות. בימי הביניים רווחו נישואי בוסר ברחבי קהילות ישראל בעולם: בספרד, ארצות אירופה וארצות האיסלאם. בימי הביניים גיל הנישואין הצעיר רווח בקרב יהודי ספרד ואשכנז, כפי שרווח בקרב האוכלוסייה הלא יהודית. בחוק הקנוני של הכנסייה הוגבל גיל הנישואין (14 לנער, 12 לנערה), אך בקרב האצולה הגבוהה נישואיו בגיל צעיר יותר לא היו נדירים.⁶ מדברי "בעלי התוספות", חכמי אשכנז במאות 12-14 "אנו נוהגים לקדש בנותינו אפילו קטנות", ניתן ללמוד על שכיחות התופעה.

גיל הנישואין ברחבי האימפריה העות'מנית היה נמוך, והשפיע על הקהילות היהודית. בארצות האיסלאם היו מקובלים נישואי קטינים בכל שכבות האוכלוסייה. דאגת ההורים הייתה נתונה להבטחת נישואי צאצאיהם ולא ראו בעיה בנישואי קטינים לפני הגיעם לבגרות מינית. שטאל⁷ טען שהחכמים עודדו נישואין בגיל צעיר, היות והמוסלמים נמנעו מלאנוס נשים נשואות.

ב. אידיאולוגיה

הישוב הישן הירושלמי ראה עצמו כקהילת קודש: חברת עילית בעלת שליחות מיוחדת, השואבת את קדושתה ממקום מגוריה ומאורח חייה. הם ראו בקבלת דמי החלוקה, זכות ולא צדקה. העדה האשכנזית ראתה בכל יהודי היושב בארץ ישראל שליח ציבור של העם, המקדיש את חייו לעבודת האל, ולכן זכאי להיתמך בכספי החלוקה. לעומתם – העדה הספרדית גרסה שרק תלמידי חכמים ועניים נזקקים זכאים לתמיכה כלכלית מכספי החלוקה.⁸

ההשכלה וההתבוללות במזרח אירופה ובמערבה גרמו לחברה המסורתית למגמת הקצנה והחמרה כדי לבלום תופעות אלו.

אנשי הישוב הישן בירושלים ראו את ירושלים כעיר מקלט מפני פגעי הזמן ונזקי המודרניות.⁹ הם ראו עצמם כעילית המגשימה את האידיאל היהודי של לימוד תורה וקדושה בירושלים.

אך, למעשה נוצר פער בין הדימוי שאותו ניסה הישוב הישן הירושלמי לייצג כשומרי הגחלת ומגשים האידיאלים הדתיים-הלכתיים של העם היהודי לבין המציאות בשטח.

מטבע הדברים, מהיות הישוב הישן הירושלמי חברה נתמכת – הוא היווה כוח משיכה לשכבות שוליים שרמתם החברתית מוסרית לא הייתה גבוהה ביותר. הישוב הישן היה נתון בביקורת מתמדת מצד תומכיו הכלכליים, ונאלץ היה להתגונן בפניה. אחת הדרכים הייתה תיקון תקנות מוסר ייחודיות לירושלים, ע"י רבני העיר, וכינון "תקנות ירושלים".

תקנות אלו נועדו לבני העדות השונות, אך לא יושמו באופן אחיד. לעיתים-חלו שינויים בתקנות בהתאם למוצא האתני של הקהילה. התקנות חודשו לעיתים מזומנות ובשנת 1842 (תר"ב) הובאו לראשונה לדפוס.

בעייתיות הנובעת כתוצאה מנישואי בוסר:

נישואי הבוסר בעייתיים מסיבות שונות. הקשר בין גילה הצעיר של הכלה לבשלותה הנפשית והגופנית לחיי הנישואין מופיע ברבים מהמקורות המתארים את התקופה. כלות רבות המשיכו לשחק בבובות

A fee of 100 mils has been collected.
תשלום של 100 מילי ל"א

Certificate of Marriage. תעודת נישואין.

H. No. 2459

District _____ at _____

Marriage solemnized at _____ on _____ 19____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Name and Surname when born	Age	Calling	Community	Residence	Name and Surname of Father and Mother	Calling of Father and Mother	Residence of Father and Mother	Name and Surname of Witnesses	Calling of Witnesses
Husband שמואל זאבן 1888-12-14 1722211	44	27	ישיבה	ירושלים	שמואל זאבן מרים זאבן		ירושלים	יצחק זאבן רחל זאבן	ירושלים
Wife מטילדה זאבן	14		ישיבה	ירושלים	יצחק זאבן רחל זאבן	27	ירושלים		

Certified that the above is a true extract from the Register of Marriages kept at the office of _____ in the town of _____ in the District _____

Date: 14 DEC. 1932

W. A. A. D. R. A. H. I. S.
of the Ashkenazi Jews
Commissioners

תעודת נישואין של הרב
זוננפלד ורעייתו מתילדה.
דצמבר 1932. פער הגילאים
עמד על 30 שנה.
באדיבות גזן המדינה

Marriage certificate of Rabbi
Zonenfeld and his wife
Matilda, December 1932. The
age difference between the
two was 30 years.
With thanks to the State Archives.

ובמשחקי ילדות בתקופת האירוסין ואף לאחר הנישואין.
יעקב יהושע, תעד בספריו את הווי החיים של המשפחות הספרדיות בירושלים
העתיקה בשלהי התקופה העות'ומנית. הוא מציין את גילן הצעיר של הכלות (ובמקרים
רבים של החתנים) ואת משחקי הילדות שלהן:
"אמי זיכרונה לברכה ספרה לי: ישבתי בחצר ושחקתי עם חברותי בקוג'יס, זה המשחק
ב"חוליות של עצמות" שגלגלנו בין אצבעותינו. והנה קרבה אימא אלי והזמינתני
להיכנס הביתה... ואשא חן בעיני אביך לעתיד וכן סבך ושאר בני המשפחה שהוזמנו
לבינתנו כדי לקחת "קניין"..."
"קניין" זה שדיברנו בו שימש "סיניאל די קאזאמייטור" (אות הנישואין). בין לילה הפכו
הנערות הקטנות למבוגרות כביכול, אף על פי שעדיין המשיכו במשחקיהן בחצר
כגון "הקוג'יס" וכן ה"בונייקאס" (בובות) העשויות מסמרטוטים ישנים. שיתפו איתן
פעולה הנערות המאורסות והבלתי מאורסות".¹⁰
יהושע מביא מדבריה של דודתו: "התארסתי בהיותי בת 13. ארוסי בן 16. בכל ערב
שבת נהג חתני לבקר את סבך... ואילו אני הילדה במקום להשאר בבית ולראות את
פני חתני הייתי נמלטת אל החצרות... כדי שלא אאלץ להיפגש איתו. רק לעיתים
רחוקות הייתי רואה אותו, באקראי, בעוברו בסמטאות הצרות. ראינו זה את זה אבל

לא העזנו לדבר" ¹¹...

חיים המבורגר תאר בספרו "שלושה עולמות" ¹² סיפור ששמע מאמו על דודתו רבקה שנישאה לרבי יוסף יואל ריבלין. בחתונתם הוא היה בן 20 והכלה בת 12-13. "פעם אחת בא לביתו בצהרים לאכול ואשתו היתה משחקת עם חברותיה במשחק חמש אבנים. אמרו לה: הנה בעלך בא לאכול, השיבה שיחכה מעט עד שתגמור המשחק". יהושע ילין נלווה אל ההילולה ביום כ"ח אייר לקבר הנביא שמואל עם משפחת העשיר הבבלי שלמה יחזקאל יהודה. "ובשבתנו לסעוד סעודת הצהרים התעניין בי הרב שלמה יחזקאל הנזכר, וישאלני על הורי ועל משפחתי ועל מולדתי, וכדומה. ואני עניתי על כל שאלותיו בהשכל ובדעת. ואחר כך שאלני על לימודי ושיעורי, אשנה לפניו פרק משיעורי ויבחנני בשאלות שונות ואמצא חן בעיניו ובעיני בני ביתו." ¹³... שלמה יחזקאל הוזמן לבר המצוה של יהושע, ולאחר הדרשה שדרש, גמלה בלב העשיר הבבלי ההחלטה שהנער יהיה חתן לבתו שרח.

"אחרי עבור שני חודשים, בחוה"מ סוכות שנת תרי"ז, ארסתי את בת הרש"י הנזכר מרת שרח" ¹⁴. תנאי החתונה כללו נדוניה בסכום נכבד (מאתיים נפוליון), תכשיטי זהב בסכום זהה, מתנות ובגדים.

התנאי שהתנה שלמה יחזקאל היה ש"תנהג בתו כמנהג הספרדים שלא לגלח שערותיה" ¹⁵... ולחיות שנתיים בבית הורי הכלה "כדי שאתלמד לדבר בשפה הערבית". החתונה נקבעה לט"ו בשבט תרי"ז (1857) "ובכן נהייתי בעל לאשה בהיותי בן 13 שנה וחצי"

ג'והן לוי סטיבנס, נוסע אמריקאי, עו"ד במקצועו, ביקר בירושלים בשנת 1836. הוא תאר את נישואי הבוסר שרווחו בקהילה היהודית, ובכללן במשפחות המיוחסות. סטיבנס התארח מספר פעמים בביתו של הסוחר העשיר יוסף אמזלג, והוא מתאר את הזוגות הצעירים באור הומוריסטי:

"האדון הצעיר ישב ליד השולחן והתנהג יפה, אלא שאביו היה צריך לרסן אותו באכילת ממתקים. הגברת שיחקה על הרצפה עם ילדים אחרים, ועשיתי איתה את מה שלא הייתי יכול לעשות עם אשתו של אדם מבוגר יותר: הושבתי אותה על ברכי ונישקתי לה..."

בקרב היהודים ההורים מסדירים את הנישואין. ומיד אחר הנישואין מובאת האישה אל בית הבעל. על הרצפה התגלגל אדון צעיר שהיה מאורס לבתו של הרב הראשי. מובן שלא שאלתי לגילה של הגברת, אך האדון נשא על כתפיו את העול הכבד של שלוש שנים. עדיין לא למד ללחוש את אהבתו לגבירתו המסמיקה, שכן למעשה, לא היה מסוגל לדבר כלל. הוא היה ילד גדול וצורח שדאג הרבה יותר ללחם ולחמאה מאשר לאישה, אבל אביו הנבון כבר דאג לעתידו" ¹⁶...

גירושין:

הבורות וחוסר הבשלות לחיי הנישואין גרמו לפגיעה באיכותם. מקורות שונים במאה ה-19 מציינים את ריבוי מקרי הגירושין בירושלים. אברהם גרינבאום, שליח ועד יהודי מגרמניה שפעל להקמת בית חולים בעיר, ביקר בירושלים בשנת 1885. הוא תולה את מספרם הגבוה של המתגרשים בנישואי הבורס. "מצאתי שכבר נערים בגיל 13 נשואים, לעיתים עוד לפני כן... ומכאן נובעים גם הגירושין"¹⁷...

קרל נטר, הפילנטרופ היהודי, מראשי כי"ח, ביקר בירושלים בשנת 1868. הוא טען שלא מצא ולו נערה אחת שגילה עולה על 15, והיא אינה נשואה. לדעתו, נישואי הבורס גרמו לריבוי הגירושין, לשכיחות גבוהה של נישואין שניים ושלישיים, לחולשת הגוף, לרפיון שכל ולעקרונות.¹⁸

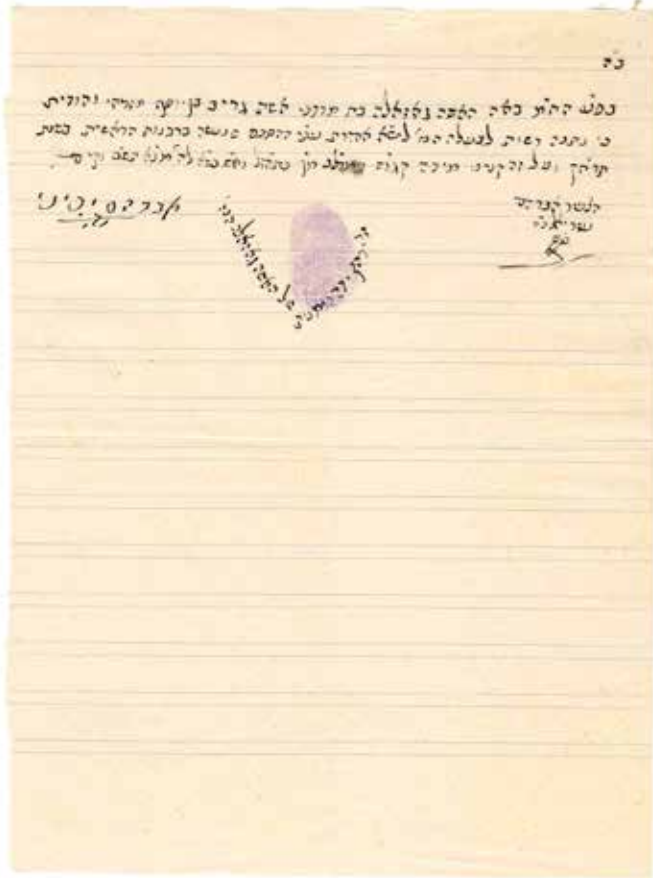
בספרו "זיכרונות לבן ירושלים" ספר יהושע ילין על נישואי אחותו חוה לבחור ממשפחת פ"ח. "אך אחר כך כאשר לא ישרו דרכי חתנו בעיני אבי ובעיני אחותי ז"ל, נפלו קטטות ומריבות ביניהם ואחרי דינים ומשפטים נתגרשה אחותי ז"ל ותשוב עם בתה לבית מור אבי ז"ל, אשר התאונן לפני ידידיו באמרו בהלצה: "נתנו רשעים פח לי"¹⁹...

סבו של חיים המבורגר נישא לאחר שהתאלמן מאשתו הראשונה, כעדות נכדו: "הציעו לו אישה חשוכת בנים גרושה מאישה... דברו על ליבו שיישא אותה, ומשום שהיא חשוכת בנים תתרצה לגדל את היתומים...²⁰ הנישואין לא עלו יפה היות "שלא השתוו בטבעם. היא היתה גליצאית חסידה והוא היה אונגרי אשכנזי. הציקה לו מאד ולא רצתה לטפל עם היתומים. ובאה עליו תמיד בטרונאי. גירש אותה ואמר: "קיימתי גם מצוות גירושין הכתובה בתורה".

המבורגר תאר את גורלה של אחותו שנישאה למשפחה, שאביה "היה תלמיד חכם גדול וירא שמים חרדי קיצוני ומחמיר על עצמו כל מיני חומרות מופרזות". אחותו ובעלה חיו בשלום. העננה היחידה שהעיבה על אושרם – היתה היותם חשוכי ילדים. "שהו עשר שנים. אבא שלו אמר שהדין הוא שאם שהו עשר שנים ולא ילדו מחוייב הוא לגרש אותה. הציק מאד לבנו, וכן העתיר דברים על אבא שבתו תתרצה לקבל גט, וגירש אותה שלא ברצון, והתפרדו בשלום ואהבה ובצנעא"²¹... אחותו נישאה לקרוב משפחה, אלמן המטופל בתינוקות, "וטיפלה בהם באהבת אם".

דמותו הססגונית של יהודי ירושלמי, שהרבה לגרש את נשותיו, תוארה ע"י המבורגר כקוריוז:

"בירושלים נשא נשים רבות ואמרו עליו שבכל שנה נשא אישה, גרשה ולקח אחרת, לא הבדיל בין אשה לאשה. אשכנזית, ספרדית, תימנית, מערבית, גורז'ית. כולן מוכשרות לפניו"²².

חתימת אשה בטביעת אצבע על הסכמתה
שבעלה ישא אשה נוספת על פניה, שנות ה־30'
באדיבות ארכיון עיריית ירושלים

Thumbprint signature by a woman agreeing to
her husband taking a second wife in addition to
herself, 1930s

With thanks to the Jerusalem Municipal Archives

אף בתקופת המנדט, ניתן היה לתלות בנישואי הבוסר את כישלון חיי הנישואין. מתעודה לרישום לגירושין מיום ו' שבט תרצ"ז (1937) עולה פער הגילאים הגדול בין בני הזוג (הוא – 30, היא – 15). יתכן שמצבם הכלכלי של הוריה (משלח ידם: מחוסר עבודה) היווה זרז לנישואים אלו, שלא צלחו.²³ היו מקרים בהם הנישואין לא עלו יפה על רקע העליה לארץ ישראל. על מצבתה של סבתו של המבורגר נכתב "ברצונה הטוב עזבה ארץ מולדתה, וזכתה ובאה לירושלים עיר הקודש עם בעלה ובניה"²⁴. ...מכך ניתן ללמוד- שהיו נשים שהתנגדו לעלייה לארץ ישראל, אף שהדבר עלה להן במחיר נישואיהן.

פוליגמיה:

נישואין לשתי נשים, הותרו ליהודים הספרדים, בניגוד ליהודי אשכנז. שילה, ציינה בספרה "נסיכה או שבויה"²⁵, שבמפקד מונטיפיורי, משנת 1855 נמנו בא"י כ-3 משפחות פוליגמיות.

יתכן והמנהג לא רווח בעקבות הקושי הכלכלי לזון שתי נשים בבתים נפרדים. המנהג פסק כמעט לחלוטין בתקופת המנדט, להוציא מקרים מיוחדים, דוגמת עקרות, אובדן שפיות, וכ"ו.

רבני ירושלים הספרדיים התירו ברשות נישואין מיום כ"ה שבט תרצ"ח (1938) לשאת אישה נוספת לאדם שהוכיח שאשתו "המירה דתה לפני כמה שנים"²⁶. בתעודה מכמירת לב, חתמה אישה בטביעת אצבע "כי נתנה רשות לבעלה הנזכר לישא אישה אחרת"²⁷. הנוסח היבש של התעודה לא פרט את הסיבה. ניתן לשער, שלזוג לא היו ילדים, והאשה העדיפה להיותר עם האישה החדשה בבית בעלה, מאשר להיות מגורשת וחסרת כל.

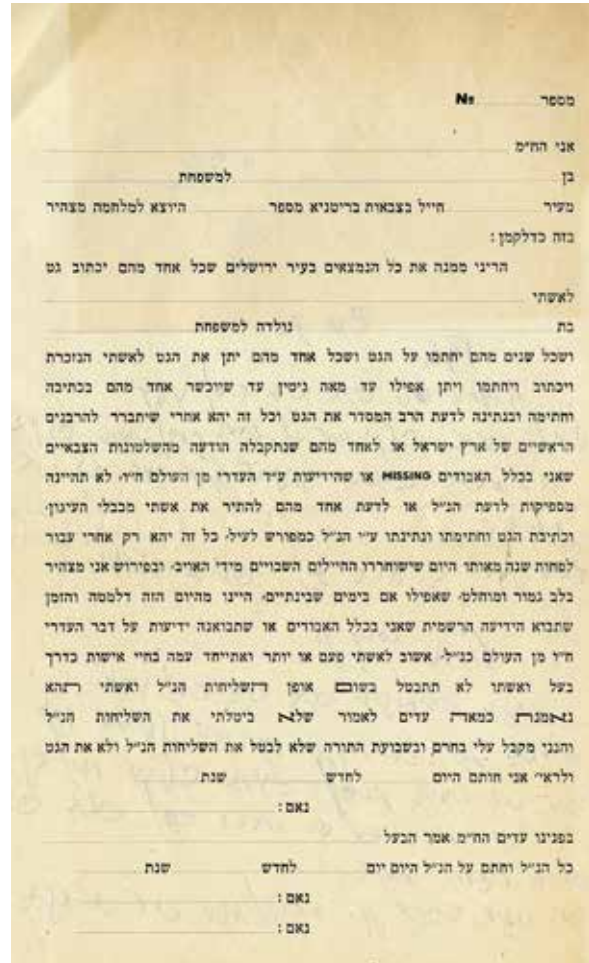
עגינות:

ניתן לשער שגילם הצעיר של החתנים תרם לתופעת העגינות, שרווחה בירושלים (ובקהילות יהודיות רבות בעולם) בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה העשרים. אליעזר ליפמן זילברמן, עורך "המגיד" הביא בעיתונו את זעקת העגונות לציבור הרחב. במאמריו אודות העגינות, תולה זילברמן את האשם בנישואי הבוסר. לדעתו, הבעלים הצעירים לא הצליחו לפרנס את משפחותיהם והעוני דחק אותם לנטוש את משפחותיהם.²⁸

בעיית העגינות המשיכה לככב בבעיות שהובאו בבתי הדין הרבניים גם בתקופת המנדט. מכתב מבי"ד הספרדי בירושלים המופנה אל חברי הרבנות הראשית לא"י מיום ט"ו אייר תרצ"ט (1939) מביא את ספורה העגום של אשה "שבעלה הנזכר נסע מלפני 14 שנים לברזיל, ועזב אותה גלמודה עם שלושה בנים, והיא סובלת חיים קשים ומרים"²⁹. בכדי לפתור בעיה עתידית של עגינות חלילה בקרב חיילים יהודיים שהתגייסו לצבא הבריטי, הונפק ע"י הרבנים הראשיים של א"י בשנות מלחמת העולם השנייה, מסמך האמור לפתור בעיה זו. במסמך ממנה החייל את רבני ירושלים לתת גט לאשתו במידה וימצא בחזקת נעדר, "להתיר את אשתי מכבלי העיגון"³⁰.

פגיעה בבריאות:

מקורות רבניים בעדות המזרח יצאו פעמים רבות כנגד תופעת השאת קטינות בשל חשש לפגיעה בבריאותן. החכם ר' יחיא קורח מצנעא (סוף המאה ה-19) יצא כנגד תופעת השאת קטינות בחריפות בדרשתו לפרשת שמות. לטענתו, נגרם לנערות

מסמך שהונפק ע"י הרבנות הראשית בשנות מלחמת העולם השנייה. החייל שגוייס לצבא הבריטי מינה את רבני ירושלים לתת גט לאשתו במידה וימצא בחזקת נעדר. באדיבות גנזך המדינה

Document issued by the Chief Rabbinate during World War II. The soldier who enlisted in the British Army appointed the Jerusalem rabbis to give a get to his wife if he was declared missing. With thanks to the State Archives.

הצעירות נזק בלתי הפיך מקיום יחסי אישות טרם זמן, שבמקרים חמורים הסתיים במוות³¹:

ד"ר טובלר תלה בנישואי הבוסר את האימפוטנציה של החתנים הצעירים: "אצל הגברים נובעת האין אונות לעיתים מקיום יחסי מיין בגיל צעיר מידי. בחור יהודי בקש ממני לרפא אותו מן האימפוטנציה שלו, שנבעה מנישואין מוקדמים מידי הגורמים לשימוש לרעה באיברים הגניטליים ולהחלשתם. אימפוטנציה כזו אינה ראויה לטיפול ע"י רופא: כאן צריכים לפעול השכל הישר, המוסר והחוק"³²...

נישואי הבוסר הגבילו את יכולתה של הנערה להתפתח מבחינה גופנית. גילה הצעיר של היולדת גרם במקרים רבים ללידות מוקדמות לידות נפל, הפלות, ולעיתים

הסתיימו במות היולדת הצעירה.³³

ד"ר ברנרד נוימן, רופא פרטי בירושלים משנת 1847 ולימים ממנהליו של ביה"ח "רוטשילד" כתב בספרו "עיר הקודש ויושבי בה" בשנת 1877, על בעיות הבריאות בקרב תושבי העיר. הוא מציין שבריאות הנשים הלוקיה הייתה אחת הבעיות הרפואיות הקשות בהן נתקל בירושלים. לדבריו, הבגרות המינית הופיעה מוקדם יחסית, אך הפוריות ירדה במחצית שנות ה-30 של האישה.³⁴ בי"ט חשוון תרכ"ט פרסם ד"ר בנימין לונדון, מנהל ביה"ח "רוטשילד", שלדעתו, מרבית ההפלות נגרמות בגלל גילן הצעיר של ההרות.³⁵ אף קרל נטר תלה בנישואי הבוסר את בעיות הבריאות של נשות ירושלים.³⁶ לסיכום: מהמקורות בני התקופה ניתן ללמוד שנישואי הבוסר גרמו לבעיות בריאותיות (שבמקרים קיצוניים הסתיימו במוות) וליצירת תא משפחתי לא יציב (חוסר בשלות הוביל לאחוזי גירושין גבוהים ולעגינות).

סיכום:

תופעת נישואי הבוסר רווחה בישוב הישן בירושלים במרוצת התקופה העות'מנית, כמרבית קהילות ישראל בעולם. במרוצת המאה ה-19 החלו לצאת חוצץ כנגד תופעה זו רבנים, אישי ציבור, רופאים, עיתונאים, ועוד. הם תלו בנישואי הבוסר את הבריאות הלוקיה של תושבי ירושלים, אחוזי התמותה הגבוהים של היולדות והוולדות, ופירוק התא המשפחתי המסורתי (עגינות ואחוזי גירושין גבוהים). קהילת הישוב הישן הירושלמי הייתה תלויה כלכלית בתמיכה חיצונית של קהילות התפוצות. בשל היותה עיר מקלט מפני נזקי המודרניות וההשכלה, אנשי הישוב הישן בירושלים היו נתונים תחת פיקוח חברתי כפול. בעיני אנשי הגולה היו אנשי הישוב הישן מגשימי האידיאל היהודי של לימוד תורה ותפילה בעיר הקודש וקיום חיי צניעות חומריים וחיי טהרה ומוסר מחמירים. תמורת הגשמת האידיאל תמכה יהדות הגולה ביהודי ירושלים כלכלית. ניתן היה למנוע את דמי החלוקה מיחידים שסטו מהנורמה (לדוגמא: המשתקע מחוץ לארבעת ערי הקודש (ירושלים, חברון, טבריה וצפת) טעון אישור, ומי שעובר ללא רשות, מקפח את זכותו ואת בני ביתו לעולם). התקנות החמורות הטילו משמעת קפדנית על מקבלי החלוקה, חיזקו את סמכויות הממונים, והפכו את החלוקה למכשיר יעיל בכפיית רצונם על הכפופים להם. מאידך – חכמי ירושלים תיקנו תקנות מיוחדות (תקנות ירושלים), שמטרתן למנוע פגיעה בירושלים כעיר קודש. (דוגמת: תקנת הרווקים האוסרת על גברים בגילאים 20-60 לגור בירושלים רווקים). חשיבותן של התקנות נבע מהיותן סמכות הלכתית ומהעצמתן את מעמד ירושלים כ"עיר קודש".

נישואי הבוסר היו חלק ממערך זה, וממהלך שנועד לעצב לאנשי הישוב הישן תדמית של מגשימי האידיאל היהודי המסורתי.

הערות:

1. להרחבה על שלהי התקופה העותומנית ראו: ברטל ישראל, גורן חיים (עורכים), ספר ירושלים בשלהי התקופה העותומנית (1800-1917), יד בן צבי, ירושלים 2010.
2. להרחבה על תופעת המשיחיות במאה ה-19 ראו: מורגנשטרן אריה, מיסטיקה ומשיחיות, ירושלים 2009. מורגנשטרן אריה, השיבה לירושלים, ירושלים 2007.
3. ראו: אליאב מרדכי, א"י וישובה במאה ה"ט, הוצאת כתר, ירושלים 1978, עמ' 167.
4. לפירוט נושא ההשכלה וההתבוללות במזרח אירופה ובמערבה: ראו: הימן פולה, האשה היהודייה בסבך הקידמה, 1997, עמ' 19-46, 47-68. פרידמן מנחם, חברה במשבר לגיטימציה-הישוב הישן האשכנזי 1900-1917, ירושלים תשס"א. פרידמן מנחם, חברה ודת, ירושלים תשלח. עמ' 145-1.
5. לפירוט גילאי הנישואין שרווחו בימי הבית השני, המשנה והתלמוד ראו: רובין ניסן, שמחת החיים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004. שרמר. עדיאל, "גיל הנישואין של גברים יהודיים בא"י בתקופת הבית השני, המשנה והתלמוד". ציון, ס"א, (תשנ"ו). (1) עמ' 45-66.
- להרחבה בנושא גיל הנישואין ביה"ב: ראו: שטאל. אברהם, משפחה וגידול ילדים ביהדות המזרח. הוצאת אקדמון. ירושלים תשנ"ג.
- להרחבה בנושא האישה באשכנז בראשית העת החדשה: חובב מימה, עלמות אהבון >חיי הדת והרוח של נשים בחברה האשכנזית בראשית העת החדשה, ירושלים, מרכז דינור לחקר ישראל, כרמל. תשס"ט.. להשוואה עם קהילת יהודי איטליה בה לא התקיימו נישואי בוסר, ראו: וינשטיין רוני, נישואין נוסח איטליה, ירושלים, הוצאת יד בן צבי, תשס"ז.
6. צבר שלום, מעגל החיים, יד בן צבי, ירושלים, 2006, עמ' 182.
7. ראו: שטאל, משפחה וגידול ילדים. 1993, עמ' 58.
8. שילה מרגלית, נסיכה או שבוייה? >החוויה הנשית של הישן בירושלים 1840-1914. הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה זמורה ביתן, 2001. הוצאת זמורה ביתן 2001, עמ' 16-17.
9. פרידמן, חברה ודת, עמ' 1-145.
10. יהושוע יעקב. ילדות בירושלים הישנה. הוצאת ראובן מס, ירושלים. 1966. עמ' 59-60.
11. יהושוע יעקב, הבית והרחוב בירושלים הישנה, 1979, עמ' 60.
12. המבורגר חיים, שלושה עולמות, ירושלים תרצ"ט, עמ' נח.
13. ילין יהושע, זיכרונות לבן ירושלים, מהדורה מצולמת, הוצאת אריאל, עמ' 24-25.
14. שם, עמ' 25.
15. שם, עמ' 25.
16. קרק רות, גלס יוסף, יזמים ספרדיים בארץ ישראל - משפחת אמזלג (1816-1918). הוצאת מאגנס ירושלים. תשנ"ג, עמ' 64.
17. שילה, נסיכה או שבוייה, עמ' 127-128.
18. שורץ שפרה, "משיחיות ופוליטיקה בהקמת מוסדות הרפואה היהודיים הראשונים בירושלים במאה ה-19". בתוך: לב אפרים, עמר זהר, שורץ יהושע. (עורכים) הרפואה בירושלים לדורותיה. הוצאת ארץ. תל אביב 1999. עמ' 130.
19. ילין, זכרונות לבן ירושלים, עמ' 9-10.
20. המבורגר, שם, עמ' יט.
21. שם, עמ' ע"ד.
22. שם, עמ' פח.
23. ארכיון עיריית ירושלים, מיכל 6241, מס' סידורי 5.
24. המבורגר, שלושה עולמות, עמ' יט.
25. שילה, נסיכה או שבוייה, עמ' 107-108.

”אעלה את ירושלים על ראש שימחתי”

יהודה לוי אלדמע

אירוע החתונה היהודית הוא טקס מעבר שמח ורברושם. במנהגים שהתפתחו במשך השנים, מוטמעים סמלים גלויים וברורים בהקשרם וחלקם מכילים רבדים עמוקים הקשורים לתקופתם.

מטרת חיבור זה, לקשר רעיונית מנקודת מבט עכשווית, את מנהג שבירת הכוס והמנהג להשאיר חלקת־קיר לא מטייחת/מסוידת או צבועה בשחור בבית חדש.

בספר בראשית כתוב: ”על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד” כלומר – עזיבת הבית בו גדלו בני הזוג ומעברם לבית חדש, היא אחד מעיקריו של מהלך הנישואין. הפרידה מהעולם המוכר לעולם חדש, אותו בונה הזוג החדש במעמד החופה, באה לידי ביטוי בסמלים רבים בטקס החתונה.

מנהג שבירת הכוס, נלמד במסכת ברכות, בדיון העוסק בפירוש לפסוק: ”עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה” (תהילים ב, י"א).¹

מהסיפורים בתלמוד אנו למדים על שבירת כוסות יקרות, בכדי למנוע שמחה יתרה שגורמת להוללות. מכאן למדים שבשעת סעודת הנישואין, מבקשים חכמים להפיג במכוון את אוירת השמחה היתרה, בכדי להכניס עצבות לאירוע. כמו־כן, להזכיר ביום השמחה את יום המוות.

בימי הביניים באשכנז ודרום צרפת נוסף טעם לשבירת הכוס בחתונה – זכר לחורבן בית המקדש. מנהג זה של שבירת כוס זכוכית פשוטה, וטעמו זה התפשט לכלל קהילות ישראל. מסוף ימי הביניים ועד לימינו, הוסיפו חכמים טעמים רבים נוספים, חלקם קבליים, לטעם ”זכר לחורבן”.

נשאלת השאלה – מה מנהג שבירת הכוס בא ללמד כיום?
בטקס החתונה אנו אומרים את הפסוק: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי באם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי" (תהילים קלז), והכוונה היא לירושלים כמקום קדושה וכמקום השראה, ובעיקר מקום משכנו של האל, שגלה עם חורבן ביתו.
בתלמוד בבלי (בבא בתרא דף ס עמוד ב) אנו למדים על מנהגים הקשורים לחיים לאחר החורבן:

"כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין?
אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל?
אמר להם: א"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! שתקו.
אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר – שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר – שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה...
אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה.
עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט. מאי היא? אמר רב: בת צדעא, שנאמר: תהלים קלז אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחיכי וגו"

פריט מכתובה, ירושלים, 1893
Detail from ketuba,
Jerusalem, 1893

מהגמרא אנו למדים על עוצמת הקשר שהייתה לאדם היהודי עם המקדש. הטראומתיות של החורבן התבטאה באבל ללא גבולות על-ידי חלקים מהעם. חכמי הדור, בהכירם את תכונות האדם והקהילה, השתמשו בכלי ההסמלה, להטמעת תובנת חיים במנהגים קולקטיביים, המזכירים את הטראומה.
חורבן הבית הראשון נעשה בגלל מעשינו. חורבן הבית השני היה

בגלל שנאת חינם. כלומר – בני אדם יכולים לבנות ולהרוס את ביתו של האל, וכל שכן את ביתם שלהם, באמצעות מעשיהם.

בכדי שנטייע לקח היסטורי זה, אנו משתמשים בזיכרון אירוע טראומטי זה (אובדן העצמאות ואובדן מקום משכנה של השכינה), בפעמים רבות בחיינו. באמירת "אם אשכחך ירושלים", הכוונה היא שאם נשכח את הסיבה לחורבן המקדש, שהיא שנאת חינם, "תדבק לשוני לחיכי" כלומר – האשמה היא בנו.

עלינו לזכור ולשנן גם דרך סמלים וויזואליים, ששנאת חינם עלולה להיות גם ביחסנו האישיים, וגם ביתנו עלול להיחרב עלינו. שבירת הכוס בסיום הטקס, ברגע השמח ביותר, מסמלת גם היא את שבריריות היחסים בין איש לאשתו: כמו שהכוס דקה, שקופה ושבירה, כך יחסנו אחד עם השני הם שבירים ועלולים להתנפץ לרסיסים. באם לא נזכור לכבד אחד את השני ונרמוס אחד את השני ברגל גסה, הבית שנבנה ביחד – שתחילתו בערב שמח זה – ייחרב.

חיזוק לגישה זו אנו למדים מהגמרא, באמצעות המנהג להשאיר, בעת בניית בית

כניסה לבית ברח' דוד ילין
בירושלים
צילום | יהודה לוי־אלדמע
Entrance to house in David
Yellin Street, Jerusalem
Photograph Yehuda Levy-Aldema

חדש, חלק מקיר הכניסה לבית לא מטויח, או לא מסויד, או צבוע בשחור – כזכר לחורבן.

ממדרש וויזואלי זה ניתן ללמוד כי בבואנו ובצאתנו מהבית, עלינו לזכור את חורבן הבית בגלל שנאת חינם, ולהטמיע זאת באורח חיינו – הן במובן הלאומי/חברתי והן במישור הפרטי.

בניית בית חדש דורשת כישורי־חיים, אשר בבסיסם עומדת התובנה היום־יומית שנלמדת מחורבן הבית: אסור להגיע למצבים של שנאת חינם, שיגרמו לכך שהכוס הדקה והשקופה תיעכר ותישבר.

מנהגים אלו קשורים אחד בשני במובנם הרעיוני העמוק. על־ידי ראיית הקיר הלא שלם בביתנו בחיי היום־יום אנחנו זוכרים את "חורבן ירושלים" ואת הלקח הנלמד ממנו. קיר ייחודי זה הוא גם אזכור יום־יומי לברית שנכרתה בין בני־הזוג בשעת החתונה, שסומלה במנהג שבירת הכוס.

הערות:

1. "מאי' וגילו ברעדה" אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה" (ברכות ל, ע"ב).

לעיון נוסף:

שמואל גליק – אור נגה עליהם – הזיקה שבין מנהגי נישואין למנהגי אבלות במסורת ישראל אפרת
1997

ד. שפרבר החופה במקורות ההלכה והאומנות, מנהגי ישראל ד' עמ' עח־קלו הוצאת מוסד הרב קוק
1995

חתן, כלה ותמונת התונה

נירית שלו כליפא

בל"ג בעומר, תרמ"ח (1888), כאשר הגיע החלוץ יחזקאל סוכובולסקי¹ לירושלים, לבית ארוסתו המיועדת, רחל ילין, הביטה בו אמה הספרדייה, שרח, בתמיהה מהולה בבוז. "בקשה אמי מאחי כי יאמר לחתן לחבוש תרבוש על ראשו. אין היא סובלת את הכובע המצחיק, שהוא כמין פיתה על הראש וגגון לו מעל המצח – אם הוא נכנס למשפחתנו – אמרה לאחי – חייב הוא להסתגל לטעמנו."² ספרה לימים רחל ילין. "בשל כובע אין מפירים שידוך"³ הכריז החתן שנאלץ להסכים לדברי חמותו והחליף את הקסקט האירופאי בתרבוש אדום ומהודר, בעל פתיל משי שחור. באותו הערב התייצב בבית ארוסתו הירושלמית חבוש בתרבוש כנושא על ראשו את עול המסורת המקומית המכבידה.⁴ ימים אחדים מאוחר יותר, לאחר טקס האירוסין שנערך במוצאי שבת, התייצב הזוג הצעיר מול המצלמה להנציח את האירוע בתמונת אירוסין. יחזקאל סוכובולסקי לבש חליפה אירופאית משובצת ועל ראשו חבש כמובן את תרבושו החדש. ארוסתו בת ה-15, רחל ילין לבשה שמלת סאטן כהה כשעל צווארה בולטת סיכה גדולה, אולי מתנת האירוסין שהגיש לה ארוסה. ההכנות לחתונה ששיאן בתפירת שמלת הכלה הבהירה והרקומה, מתוארות באריכות בזיכרונותיה של רחל, ואולם, באלבום המשפחה נשמרה מאותו האירוע רק תמונת האירוסין. זהו אחד מתצלומי החתונה המוקדמים שנשמרו באלבומי המשפחות הירושלמיות. בתצלום שצולם בסטודיו על רקע קיר חשוף, ניצבים יחזקאל ורחל כשהם נשענים על שידה בגובה המותניים. באותם הימים כאשר זמן החשיפה היה ארוך, ספקו

ד"ר נירית שלו כליפא היא אוצרת ומנהלת המחלקה לתיעוד חזותי ותרבות ביד בן-צבי

אירוסי הזוג דנין
מאלבום משפחת דנין, העיר הנגלית
לעין וארכיון יד ברצבי

The Denins' betrothal
From the Denin family album,
The Visible City and the Yad
Ben-Zvi Archives

צלמי הסטודיו ללקוחותיהם רהיטים שונים, ששימשו למעשה כנים עליהם נשענו המצלמים במשך זמן הצילום הממושך. יחזקאל נראה נינוח, רגל הימנית משוכלת על השמאלית, ידו השמאלית שמוטה לצד גופו והוא מישיר מבטו אל המצלמה. רחל, העומדת לצידו נראית מתוחה מעט, מבטה תועה בחלל וגם ידה האחת שמוטה לצד גופה. היד השנייה נשענת על השידה, לצד ידו של ארוסה. נוגעים לא נוגעים בקשר המובטח שביניהם, אך שטרם בא לידי מימוש.

יד ביד אל עבר העתיד

מראות החתונה מונצחים בפיסול, בתבליטים ובציור מהעת העתיקה ועד ימינו. הזוגות הנישאים כמו קפאו בזמן ברגע המוגדר כמאושר בחייהם. הרומים תיארו את החתן והכלה בתבליטי אבן, בימי הביניים הונצחו בני הזוג על גבי סרקופגים, במאות ה-17 וה-18 צוירו הזוגות על-פי מסורת ציורי הדיוקן ובמאה ה-19 כבר החלו להופיע תצלומי הסטודיו. ייצוגי החתונה המוקדמים מתאפיינים בעיקר בחזרה על מחוות הידיים.⁵

בני הזוג אוחזים זה בידה של זו, בנגיעה רכה אך יציבה, הממוקמת במרכז התמונה. לעיתים הם ניצבים לבדם ולעיתים ניצב ביניהם כהן הדת המחזק במבט או בנגיעה את אחיזת הידיים שביניהם. תמונות אלה מבטאות את משמעות הטקס ואישורו על ידי מחוות "לחיצת היד" כנותנת תוקף משפטי למעמד הסמלי והרשמי.

מימי ראשית הצילום יכלו יותר ויותר זוגות להנציח את המאורע, במאה ה-19 היה זה לרוב באמצעות תצלום סטודיו אחד. תצלום מבוים בקפידה של האירוסין או החתונה, שהוא חלק ממהלך הטקס ובהמשך נוספו תמונות ספונטניות ומרובות משתתפים. חוקרת התרבות, סוזן סונאטג כותבת: "לפחות מזה מאה שנים תצלום חתונה הוא לא פחות חלק של הטקס מאשר הנוסחאות המילוליות והמקובלות."⁶ בתרבות המערב נודע ציורו של יאן ואן אייק "נישואי הזוג ארנולפיני" משנת 1434 (שמן על עץ, הגלריה הלאומית בלונדון). בציור החידתי, שתליתלים של מילים

משמאל | תמונה נישואי ארנולפיני
יאן ואן אייק, 1434

Left | Portrait of the Arnolfini
Wedding, Jan van Eyck, 1434

נכתבו אודותיו, ניצבים הסוחר האמיד ג'ובאני ארנולפיני ורעייתו בחדר מרוהט, כשהם אווזים ידיים ודמותם משתקפת במראה התלויה על הקיר. מחוות הגוף, סידור החפצים ומשמעותם, משחקי אור, צל והשתקפות העמידו ציור זה כדגם לציטוט ולהשראה בעיצוב תמונת החתונה כמו גם בלימוד ובניתוח פרטיה.

באלבום הפרטי הראשון בירושלים שהחלה לסדר בשנת 1850 אליזבט אן פין, אשת הקונסול הבריטי, אין תמונות חתונה, אבל לפחות במקרה אחד היא מתארת בזיכרונותיה את חתונתו של הרופא היווני, ד"ר מזארכי (Mazarachi) לאישה רוסייה ששמה אינו מוזכר. באלבומה של פין שמורים בסמיכות שני תצלומי דיוקן שלהם בצעירותם. מדובר בכרטיסי ביקור מצולמים, שהיו אופנתיים ונפוצו בקרב בני המעמד הבינוני בשנים שלאחר המצאת הצילום. בני הזוג מזארכי מצולמים בנפרד ורק באלבומה של פין הם מתחברים בהקשר של חתונתם. בעשורים הבאים יעמדו בני הזוג זה לצד זה. כך בתצלום חתונת אסתר ושלמה ספקטור שצולמה בסטודיו של הצלם הארמני מרדיקיאן. (ראו עמ' 132) יד ימין שלו ויד שמאל שלה נשענות על הריהוט, שהוא חלק מתפאורת הסטודיו וידיהם האחרות צמודות זו לזו אך ללא

מימין | יוסף משה ומינה ולירו
מאלבום משפחת ולירו, העיר הנגלית
לעין וארכיון יד בן צבי

Right | Yosef Moshe and
Mina Valero

From the Valero family album, The
Visible City and the Yad Ben-Zvi
Archives

חתונתם של יעקב ומנוחה
ולירו, 1906
מאלבום משפחת ולירו, העיר הנגלית
לעין וארכיון יד בן צבי
Wedding of Yaakov and
Menuha Valero, 1906
From the Valero family album, The
Visible City and the Yad Ben-Zvi
Archives

אחיזה של ממש. תצלום דומה מהמאה ה־19 הוא תצלום בני הזוג יוסף משה ומינה ולירו ב־1870 בערך. ידי בני הזוג נשענות על שידה ומוצלבות אך ללא אחיזה או נגיעה. יוסף משה לבוש במעיל ארוך וחובש תרבוש. על חזהו ענודות מדליות של כבוד מטעם השלטון העות'מאני המבליטות את מעמדו הרם כבנקאי ואיש ציבור מכובד.

בראשית המאה העשרים ובמיוחד לאחר מלחמת העולם הראשונה המשיכו בני הזוג להתייצב בצלמניות של צלמי העיר על רקע תפאורות של חדרים אירופאים, המדמים היכלות ובתי מידות שהיו אופנתיים בחברה הגבוהה באימפריה העות'מאנית. ואולם, הזמנים המשתנים ניכרים בתלבושות: התרבוש שנעלם, החליפות האירופאיות והשמלות ההולכות ומתקצרות על פי צו האופנה. אחיינו של יוסף משה ולירו, יעקב ולירו, נישא ב־1906 למנוחה גולדברג האשכנזייה מפתח תקווה. הזיווג חוצה העדות היה בבחינת חידוש ועורר עניין. ידי בני הזוג שלובות והחתן שהמשיך את עסקי המשפחה מייצג בתלבושתו המהודרת: מקטורן ארוך וכובע הצילינדר, את מעמדו כאיש עסקים של ראשית המאה העשרים. התמונות שניתן היה לקשרן לטקס האירוסין הופכות, על פי התלבושת החגיגית ושמלות הכלה למזוהות יותר עם יום החתונה עצמו. הצילום המשותף הכרוך בהליכה לסטודיו היה למרכיב קבוע בסדר היום הגדול והמרגש. (ראו מזל ואליהו מזרחי, יעקב ומרים ג'ניאו, עמ' 134–135)

בני הזוג, ערים למשמעות הרגע ומכירים את כללי הטקס, עומדים מול המצלמה בעמידה בוטחת כשהם חבוקים במחוות גוף עדינות.

סוג נוסף של התמונות המצלמות באירועי החתונות הן התמונות המשפחתיות. ניכר כי האירוע שהזוג הצעיר במרכזו הוא רק סיבה להתכנסות משפחתית בהרכב מלא אל מול פני המצלמה. (ראו: משפחת סלומון עמ' 136), סוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20, היו לעת של משברים, תמורות, נדודים והגירה. התצלום המשפחתי מקפיא רגע שבו מתכנסת המשפחה ברוח אופטימית המייצגת תקווה, המשכיות ויצירת חיים חדשים. ואולם אל הרגע שהונצח ונשמר באלבום המשפחה ישוּבו בני המשפחה להיזכר במי בגר, נסע או אבד. סוזן סונטג כותבת על התצלום המשפחתי: "הצילום בא להנציח, לשוב ולאשר מבחינה סמלית את הרציפות התלויה על בלימה ואת כוח האחיזה המתרופף של חיי המשפחה הנרחבת. אותם שרידי רפאים, התצלומים מציגים באופן סמלי את קרובי המשפחה שנפוצו לכל עבר."¹

תמונות החתונה משנות ה-40 של המאה ה-20 (ראו: כספי ואשכנזי בקטלוג, עמ' 130-131) המוצגות בתערוכה מייצגות את ההתפתחות הטכנולוגית. שוב אין צורך בעמידה קפואה בסטודיו לפרק הזמן הממושך של החשיפה. יותר אנשים מחזיקים במצלמות והתמונות הספונטניות, תצלומי החוץ המקצועיים או החובבנים, חושפים טפח נוסף בהתנהלות הטקס ומאפשרים הצצה אל אתרי החתונות: האולמות, בתי הכנסת והגנים.

תצלום החתונה נמנה עם התצלומים השכיחים ביותר באלבום המשפחה. רגע האיחוד בין בני הזוג ויצירת מסגרת משפחתית חדשה שתפיח חיים חדשים והמשכיות – הוא רגע של תקווה גדולה למשפחה ולחברה. בני הזוג הופכים למורמים מעם לשעות אחדות, הם מתלבשים בבגדי פאר ועיני כול נשואות אליהם. הטקס וההכנות שקודמות לו מתנקזים לרגע האיחוד. התצלום הוא תמצית רגע זה, והוא שיישאר בזיכרון, גם כאשר הכתובה תיגנז למשמרת בארון, צאצאים יבואו לעולם וקרובים והורים כבר לא יהיו בין החיים – ישאר התצלום – תמצית, רגע קסום של תקווה ואושר.

הערות

1. לימים דנין, בני הזוג היו מראשוני תל-אביב.
2. אלפר רבקה, קורות משפחה אחת, מהדורה מצולמת-הוצאת אריאל, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 101.
3. אלפר, שם, שם.
4. אלפר, שם, שם.
5. Hall, Edwin, *The Arnolfini Betrothal: Medieval Marriage and the Enigma of Van Eyck's Double Portrait*, Berkeley: University of California Press, 1994, pp. 10-11.
6. סונטגאג סוזן, הצילום בראי התקופה, תל אביב, 1979, עמ' 12-13.

נדוניה ומתנות אירוסין

“תקופת האירוסין היתה מלווה במשלוח מתנות משני הצדדים. הארוס נהג לשלוח לכלתו בחגים ובמועדים “פלטוס די דלסורה” מגשים של דברי מתיקה, כשבראש המגש בלט תכשיט... ועוד כהנה וכהנה... ואילו הארוסה לא פגרה אחר הארוס, ואף היא שלחה לו דורונות, כגון מגילת אסתר נתונה בנרתיק של כסף, כיס טלית רקומה בשמו של הארוס”

Dowry and betrothal gifts

“Betrothal period was marked by the sending of gifts from both parties. On holidays and festivals the fiancé would send his bride trays of sweetmeats with an attached ornament... and so on and so forth... while the fiancée did not lag behind her betrothed, and she too sent him presents such as a Book of Esther where the scroll was in a silver case, a prayer shawl bag embroidered with the bridegroom’s name.”

הסכם אירוסין ותנאים
בין לבנה חסון ילידת חברון
לבין יוסף סיטון יליד העיר העתיקה בירושלים
משנת 1938

מצד הכלה חתום אביה שלמה חסון
ומצד החתן חתומים אביו הרב יום טוב סיטון ובנו הבכור דוד
שתי המשפחות ספרדיות שמוצאן מיוחס לעיר טולדו שבספרד.
משפחת חסון היגרה לאחר הגירוש לאי רודוס שביון ובמאה ה-16 עלתה
לארץ ישראל והתיישבה בעיר חברון.
משפחת סיטון (סיתהון) נמנית על הקהילה הפרנקונית שהגיעה לעיר חאלב
שבסוריה במאה ה-18 ומשם לעיר העתיקה בירושלים
ער"ד חגי סיטון

Betrothal contract and terms (tenaim)
Between Levana Hasson born in Hebron And Yosef Sitton born in the Old City of
Jerusalem, 1938
For the bride, signatory her father Shlomo Hasson And for the bridegroom,
signatories his father Rabbi Yomtov Sitton and his oldest son David Both are
Sephardi families considered to have originated in the city of Toledo, Spain.
Following the Expulsion the Hasson family emigrated to the island of Rhodes,
Greece, and in the 16th century immigrated to Eretz Israel and settled in the city
of Hebron.
The Sitton (Sithon) family belongs to the Señores Francos, who came to Aleppo in
the 18th century and from there moved to the Old City of Jerusalem.

Hagai Sitton, Attorney-at-Law
With thanks to the Sitton family

ביום טוב בשעה טובה ומוצלחה.

היה זה יום טוב שבו חתן וכלתו
היו יחד משה סלון בן האמן ומשה סלון
והכלה המסוגרת אלת חסין גרמניקה סלון אל פי
התנאים המיוחדים האלו:

אן היתה אביו הפנה הנך לגן אמתן סק וגם לאו
במזמנים אלו נפויניא ונלפים וכל קרני הכלה.

והיא אילו חיה טובה חלפנה אגלה וחגגן רשאי
אמריא אג הכפר חכמה קבדמט ורחליים וכל חכמים
אפי רדני. הדפיה גמח נפדי כלו סלם מלך מלך אינסיפניס אל זה.

וראיה נגמח חנה סה כוחטולם ה סט ארחה בלכונ
מר רסאל גמון סדף הכלה וכל כונות מר סלם סלון
אג חגגן. שמה חסין

החן
הכלה
אל

יוסף סלון

זה אך הסתיימה החופה, עלו מזל ואליהו מזרחי על כרכרה רתומה לסוסים ופניהם ליפו – לחוג את ירח הדבש.

בבגדי כלולות חגיגיים, שמחה ועליזה, לקחה הכלה למסעה זה את הַבְּהוּל – תיבת העץ המשפחתית, בת הדורות, שהייתה מעוצבת ומקושטת ברצועות נחושת מסוגננות. לבהול הכניסה את מיטב לבני המשי ואת הבגדים המקושטים שרקמה במו ידיה ימים רבים מאז היותה ילדה קטנה. הכל הכינה ליום הנכסף הזה, בו תוכל להתפאר בפני בעלה ומשפחתו במעשה ידיה.

הדרך ליפו באותם הימים הייתה מלאה במהמורות ומפותלת. מדי פעם היה צורך לעצור, להשקות את הסוסים להאכילם ולאפשר להם מנוחה.

היום הראשון הסתיים בחאן באב אל־וואד (שער הגיא של היום) שם נעצרה הכבודה ללינת לילה.

בהגיעם לפונדק הדרך עוד היה הבהול עֵמֵם. אולם, במשך הלילה יד נעלמה גנבה אותו. מכל תכולתו נשארו לכלה הטרייה רק זכר הרקמות המקסימות וזכר האריגים הרכים והריחניים שהיו ואינם.

את הצער והאכזבה של אמי ספגנו לתוכנו, הילדים: הבהול שאותו לא ראינו מימינו – נחקק בדמיונו כתיבת קסמים אבודה.

As soon as the marriage ceremony was over, Mazal and Eliyahu Mizrahi got into a horse-drawn carriage and set off for Jaffa to celebrate their honeymoon.

In her finest bridal attire, in high spirits and overjoyed, on this trip the bride took with her a trunk – the wooden chest which had been in the family for generations. This stylish item was decorated with elegant copper bands.

Into the trunk the bride placed her silk undergarments and the decorated apparel that she had deftly embroidered over many days since she was a little girl. She had prepared everything for this long awaited day on which she could proudly show her husband and his family what she had fashioned with her own hands.

In those days the way to Jaffa was a winding and uneven road. The carriage had to stop frequently in order to water the horses, as well as to feed them and let them rest.

The first day finished at the khan or caravanserai at Bab el-Wad (today's Sha'ar Hagai), where the party spent the night.

When they reached the roadside inn the trunk was still with them. But in the night it was conjured away by an unknown person. Of all its content all that the fresh new bride retained was the memory of its magnificent embroidered creations and her recollection of the soft, sweet-smelling fabrics that had been in the trunk and were gone for ever.

As children we all absorbed our mother's pain and disappointment. The trunk, which we had never ever seen, was indelibly etched in our imaginations as a lost magic chest.

Aviva Scher nee Mizrahi

כאשר הגיעה הנערה לפרקה והחלו לדבר בה נכבדות, היא קבלה מהוריה את הסנדוק (באהול). בארגז היא שמרה את הנדוניה שלה, המתנות שקבלה מהחתן ואת הרקמות שרקמה בשעות הפנאי. הסנדוק ליווה אותה לאורך חייה כארגז לאכסון בגדי בני הבית. סנדוק עשוי עץ ומתכת | ראשית המאה ה־20
תרומת מתילדה סרארנו | אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Once a girl reached marriageable age and nuptials were spoken of, her parents gave her a wedding chest (hope chest). In it she kept her trousseau, the gifts she received from the groom and the embroidered items that she made during her leisure time. Throughout her entire lifetime she would use the wedding chest to store the family's clothes.

Wood and metal wedding chest | Early 20th century
Donated by Matilda Serarno | Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

גליל בד מעוטר באימרת תחרה
שימש לתפירת והכנת הנדוניה
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Roll of cloth with lace edging
Used to sew and prepare the dowry
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

“בחנויות אלו...נהגו לבקר אמהות ובנות שעמדו להנשא כדי לבחור את הבדים לתפירת השמלות שהכלה לבשה בכל שבעת ימי החופה, שמלה שמלה ויעודה...”
(יעקב יהושע, ירושלים תמול שלשום, עמ' 96).

“These shops would be visited by mothers and daughters who were going to be wed in order to choose the materials from which would be sewn the dresses that the bride would wear on each of the seven days of the wedding celebrations, each individual dress having its own individual purpose”...
(Ya'akov Yehoshua, Jerusalem of Yesterday, p. 96).

פריטי נדוניה
מפת תחרה ושלוש מטפחות רקומות
תרומת אביבה שר לזכר חמותה אנטואנט
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Dowry items
Lace tablecloth and three embroidered kerchiefs
Donated by Aviva Scher in memory of her mother-in-law Antoinette
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

פריט נדוניה: רקמת תחרה
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Dowry item: lace embroidery
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

צעיף רקום בזהב, שנות ה־30' של המאה ה־20
באדיבות משפחת מימראן

gold-embroidered shawl, 1930s
With thanks to the Maimaran family

מטפחת ראש חגיגית מעוטרת תחרה שחורה עם דגמים גיאומטריים
תרומת משפחת רותם | אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Festive black kerchief adorned with geometrical designs
Donated by the Rotem family | Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

פריט נדוניה – וילון רקום
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Dowry item: embroidered curtain
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

סינר רקום, ראשית המאה ה־20
תרומת משפחת פורת
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Embroidered pinafore, Early 20th century
Donated by the Porat family
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

שמלה חגיגית מעוטרת ברקמת אז'ור, ראשית המאה ה־20
תרומת משפחת ביקרנפלד | אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Festive dress with pulled thread embroidery, Early 20th century
Donated by the Bickernfeld family | Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

חולצת אשה רקומה
תרומת משפחת לוי | אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Embroidered blouse
Donated by the Levy family | Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

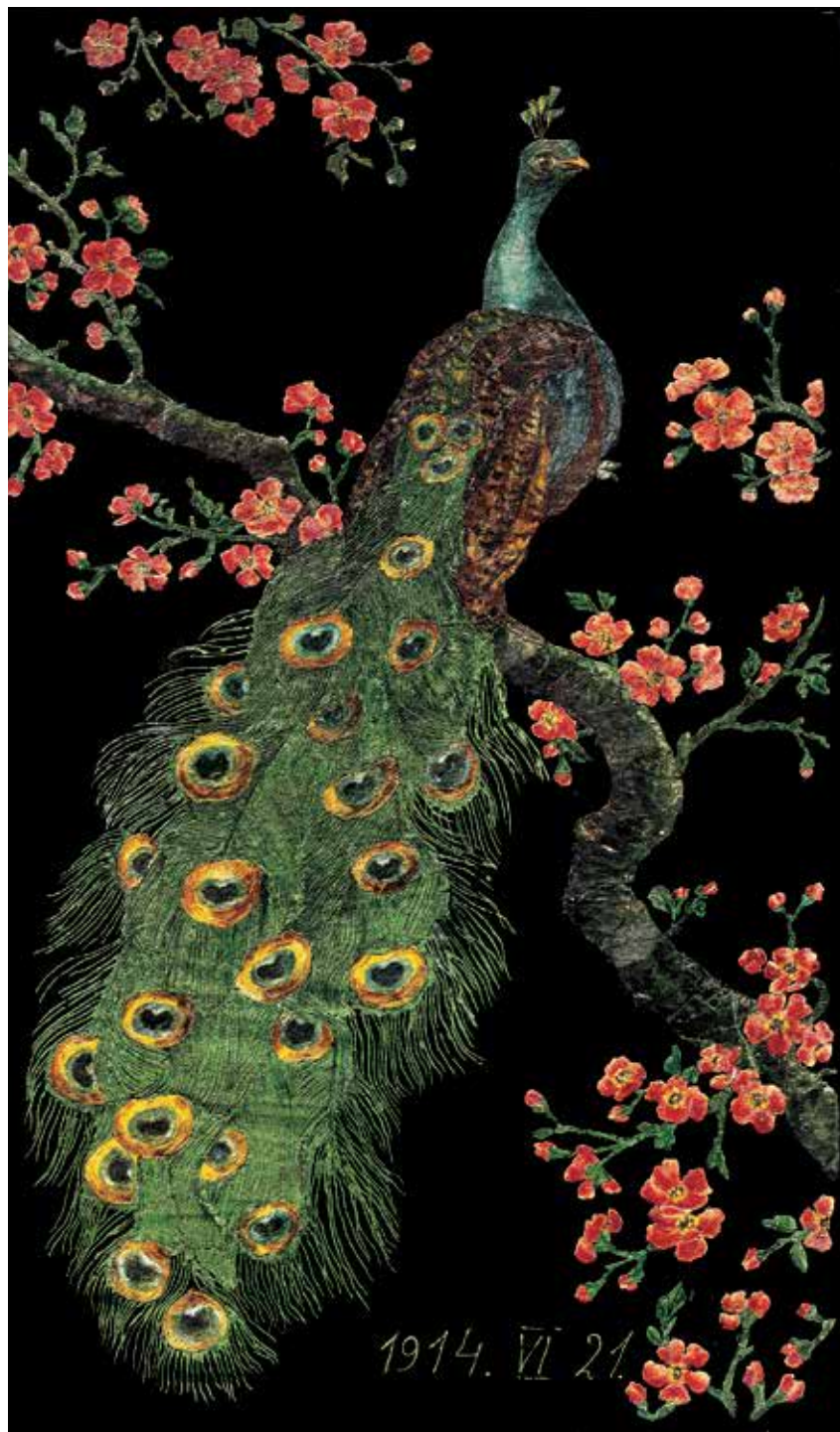

בירושלים נהגה הכלה לעתיד לתת למשפחת החתן תמונה רקומה מעשי ידיה להתפאר. הרקמה העידה כאלף עדים על תכונותיה התרומיות של הכלה: מוטוריקה עדינה, התמדה, משמעת עצמית, תכנון, סבלנות, ועוד). תמונה בה קבועים במדליונים האליפטיים תמונות ילדי המשפחה, ראשית המאה ה-20 תרומת משפחת כהן אמריליו

A Jerusalem custom was for the future bride to give her groom's family a picture that she had designed and embroidered herself. The stitchwork spoke volumes about the bride's superior qualities, such as nimbleness and deftness, perseverance, self-discipline, planning, patience, and more. Below the family photograph: Picture with images of the family's children in oval medallions, Early 20th century
Donated by the Cohen Amarillo family

תמונה בה מופיע טווס,
סגולה לאריכות ימים, 1914
תרומת תחיה ספיר | אוסף מוזיאון חצר
הישוב הישן ע"ש קפלן

Picture of a peacock, considered a
talisman of longevity 1914
Donated by Tehiya Sapir | Isaac Kaplan Old
Yishuv Court Museum Collection

מתנות לכלה
Presents for the Bride

תכשיטים ומסרקות שיער לכלה
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Jewelry and hair combs for bride
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

שרשרת נחושת בעלת 12 תליונים של אם הפנינה
תרומת שרה שיינין | אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Copper chain with 12 mother-of-pearl medallions
Donated by Sarah Shynin | Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

קופסת תכשיטים עשויה פח Tin jewelry box
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

קופסת תכשיטים לכלה עשויה כסף
המקור כנראה אחת מהקהילות בסוריה או
מצרים. האמן תאר את ירושלים האוטופית
באדיבות משפחת עזרי

Bride's jewelry box, silver
Apparently from one of the communities in Syria or Egypt
The master craftsman depicted a utopian Jerusalem
With thanks to the Ezri family

קופסת תכשיטים וטבעת לכלה Jewelry box and ring for bride
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

ארנק מעוטר בפרחים מצויירים
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Wallet decorated with painted flowers
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

סיכה עשויה פילגרון, ראשית המאה ה־20
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Filigree-work brooch, Early 20th century
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

מתנות לחתן

Presents for the bridegroom

קופסה לכרטיסי ביקור עשויה עץ זית ושם
ירושלים חקוק עליה
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Visiting card box made of olive wood with the
name Jerusalem engraved on it
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

“בימים ההם היה המנהג בירושלים שהכלה שלחה להחתן קודם החופה שעון ושטריימל וטלית”
(המבורגר, שלושה עולמות, עמ' נט).

“At that time the custom was for the bride to send the bridegroom before the wedding a watch and a shtreimel and a prayer shawl (tallit)

(Hamburger, Three Worlds, p. 59)

שעוני כיס pocket watch's
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

קופסת סיגריות לחתן, המכסה מעוטרת
בגילוף אילה וצבי בנוף צמחי
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Cigarette box for bridegroom, cover decorated with engraving
with a doe and a gazelle against a backdrop of vegetation
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

קופסה לאתרוג, ראשית המאה ה־20
עץ זית מגולף, גלויות וקונכיות.
נעשתה על ידי מאיר רוזין
תרמת גב' עליזה וולוך

Etrog box, beginning of 20th century
Carved olive wood, postcards and conch shell
Made by Meir Rozin
Gift of Mrs. Aliza Wolloch

שטריימל וקופסה לאכסון השטריימל
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Shtreimel and shtreimel box
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

“המתנות של אבי הכלה לחתן היו בגדר חצי חובה
והם הטלית, השטריימל ושעון הזהב.”
(שושן, ירושלים עירי, עמ' 53).

“The gifts from the bride’s father to the bridegroom were
semi-obligatory: the tallit, the shtreimel and the gold watch.”
(Shushan, My Jerusalem, p. 53).

חנוכייה מביתם של כוכבה ואברהם מימראן
באדיבות משפחת מימראן

Menorah from the home of Kochava and
Avraham Maimeran
with thanks to the Maimeran family

גביע כסף שניתן לזוג אברהם ורבקה ביום כלולותיהם.
תאריך האירוע חקוק על הגביע י' כסלו תש"ז (1947)
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

A silver goblet given to Avraham and Rivka on the day of their nuptials
The date of the event is engraved on the goblet: 10 Kislev 1947
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

גביע כסף עליו חקוק "רפואה וחיים"

A silver goblet on which are engraved the words "Health and life"

מגילת אסתר בנרתיק כסף

באדיבות משפחת טנג'י

אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

A Book of Esther, a scroll in a silver case

With thanks to the Tanji family

Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

תיק הטלית

תיק טלית זה נתפר ונרקם על ידי כוכבה מימראן לארוסה אברהם מימראן ז"ל, לרגל נישואיהם בשנת 1936.
בדרך כלל תיקי הטלית נתפרו ונרקמו על ידי אם המשפחה, או הכלה זאת במידה ואלה שלחו ידיהן בעבודת תפירה, רקמה ומחט. התיקים הוענקו כמתנת אירוסין או נישואין לחתן, או לנער עם הגיעו למצוות, ובדרך כלל נרקמו גם שמותיהם על התיק.
יוכי מרידור לבית מימראן | באדיבות משפחת מימראן

Tallit (prayer shawl) bag

This tallit bag was sewn and embroidered by the late Kochava Maimaran for her fiancé, the late Avraham Maimaran, on the occasion of their wedding in 1936. Generally tallit bags were sewn and embroidered by the mother of the family. Alternatively, they were made by brides if they were sufficiently skilled at sewing, embroidery and needlework. The bags were presented as betrothal or wedding gifts, or to a boy when he reached barmitzvah age. Generally the recipient's names were also embroidered on the bag.

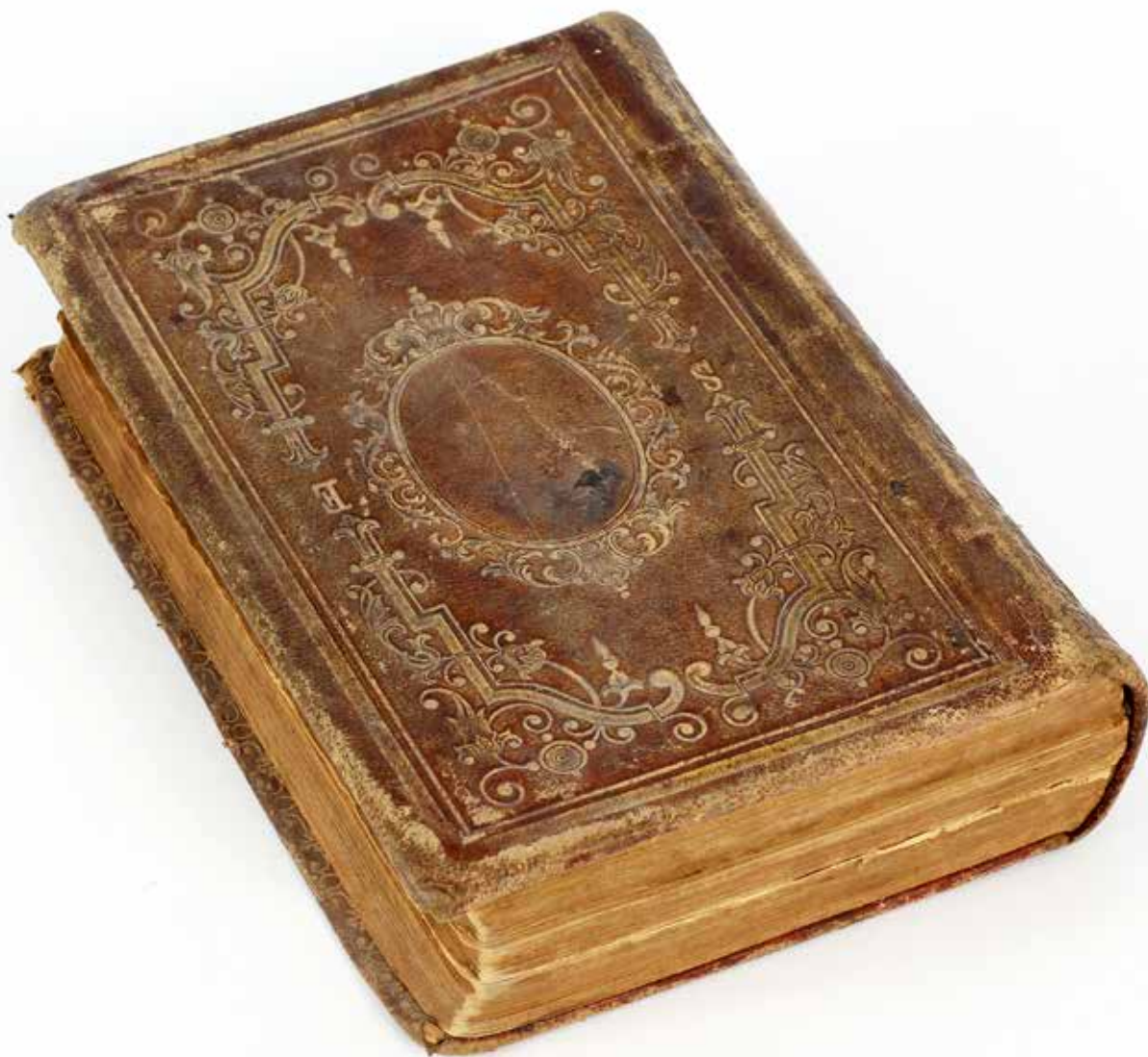
Yochi Meridor née Maimaran

With thanks to the Maimaran family

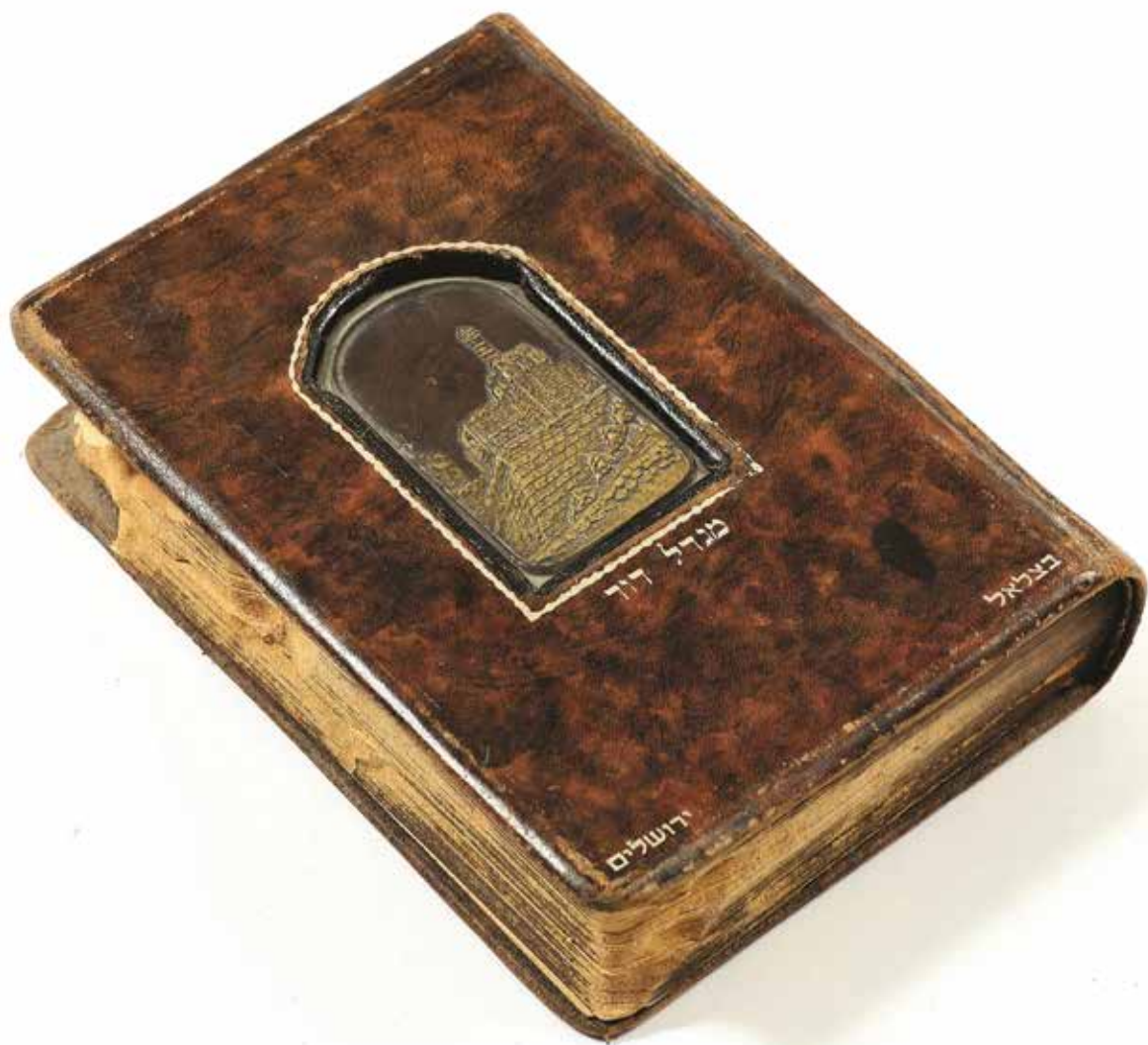

תיק הטלית והטלית של הרב אליהו פרדס
באדיבות משפחת פרדס

Tallit and the Tallit bag of Rabbi Elihu Pardes
With thanks to the Pardes family

סידור קורבן מנחה Sidur (prayer book), Korban Mincha
באדיבות משפחת בן-משה With thanks to the Ben-Moshe
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

סידור כרוך בכריכה עם תבליט מגדל דוד, 1946
בהוצאת הרב עמרם אבו רביע
באדיבות משפחת אביבי
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Sidur (prayer book), leather bound, with relief of
Tower of David, 1946
Published by Rabbi Amram Aburabia
With thanks to the Avivi family
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

הזמנות לחתונה

“אלו היו הזמנות בעל פה אשר באו במקום כרטיסי הזמנה או הודעות בעיתונים כפי שמקובל היום...לא כל אדם היה זוכה בתפקיד זה...בעלי תפקיד זה נדרשו מהם כישרונות מיוחדים, כגון: לשון צחה, נעימות דיבור, סבר פנים ובדיחות הדעת...”

Invitations

“These were word-of-mouth invitations which were issued instead of the invitation cards or announcements in the papers that are today’s custom... Not every individual would be given such a role... The persons who presented these spoken invitations had to possess special attributes, such as the ability to articulate clearly and agreeably, with a pleasant mien and a lighthearted way with words.”

הזמנה לחתונת אליהו בן ניסים עזרא חיון ויהודית בת יוסף ליב רוזנטל, ירושלים 1881 תרמ"א. על ההזמנה חתום אבי הכלה, יתכן ומלמד על הזמנות נפרדות של משפחת החתן ומשפחת הכלה. מההזמנה נלמד עוד על הזיווג המעניין בין הכלה האשכנזיה לחתן הספרדי. מתחייבים המזמינים להשיב לבאים לשמחתם ביום חגם כגמולם כאשר יחתנו את צאצאיהם. באדיבות משפחת גרוס

Invitation to the wedding of Elihu ben Nissim Ezra Hayun and Yehudit bat Yosef Leib Rosental, Jerusalem 1881
The signatory on the invitation is the bride's father, possibly indicating that separate invitations were sent out by the bridegroom's family and that of the bride.
The invitation also indicates the interesting fact that the bride is from an Ashkenazi family, while the bridegroom is from a Sephardi family.
With thanks to the Gross family

הזמנה לנישואי אסתר דבורה בת ר' רחמים יוסף חיים מפראג עם שם טוב הכהן, ירושלים 1882 (שנת ירונו וישמחו). ההזמנה עוצבה ככתובה (עמודי יכין ובוז), מקומות קדושים ובסוקים תואמים). באדיבות משפחת גרוס

Invitation to the wedding of Esther Devorah daughter of Rahamim Yosef Haim of Prague to Shem Tov Hacohen, Jerusalem 1882. The invitation is designed along the lines of a ketuba (Yachin and Boaz columns, holy sites and apt verses). With thanks to the Gross family

הזמנה לחתונת יוסף חיים ילוז ויוכבד בת משה אהרון שלוש, ירושלים 1896 (שנת קול חתן וקול כלה קול ששון לב"ק). ההזמנה הודפסה, אך נותר מקום לתוספת בכתב יד. ההזמנה כתובה בלשון נמלצת: "כי יואל לכבדני לבוא אל ביתי להתעלס באהבים ביום שמחת ליבי..."

ההזמנה מעוטרת ככתובה עם מדליון ובו קבר רבי מאיר בעל הנס, עמודי יכין ובוועז ומשובצים פסוקים הולמים. הידיים המשולבות בהזמנה מסמלות את תקיעת הכף והחיבור בין שתי המשפחות.

באדיבות משפחת גרוס

Invitation to the wedding of Yosef Haim Iluz and Yocheved bat Moshe Aharon Shlush, Jerusalem 1896

The invitation is printed, but there is room for a handwritten addition. The invitation is written in a florid style: "If you would do me the honour of coming to my abode to partake of the glee on the day of my nuptials to my beloved..."

The invitation is decorated like a ketuba, with a medallion showing the tomb of maimonies, the Temple columns of Yachin and Boaz, and is interspersed with apt verses. The joined hands on the invitation symbolize the joining of the two families.

With thanks to the Gross family

Invitation to the wedding of Hannah and Shlomo Yellin, Jerusalem 1907. Hannah, the daughter of David and Ita Yellin, married her uncle Shlomo at the Kaminitz Hotel. The decoration on the invitation is restrained, with a pair of birds next to the married couple's initials. With thanks to Beit Yellin, Motza.

Invitation to the wedding of Esther Valero and Nissim Kukia, Jerusalem, 1911. The invitation is ornamented with the couple's initials and a pair of birds. The wedding took place at the Hotel Amdursky. With thanks to the Yad Izhak Ben Zvi Photo Archives.

הזמנה לנישואי אהליאב חיים גול ומזל טוב באיי, ירושלים, ראשית המאה ה-20. ההזמנה מעוטרת בברושים ובאמפורות עמוסות פרחים (סמל לפריחה, לבלוב ופריון). ראשי התיבות של החתן והכלה מופיעים בראש ההזמנה בצירוף ראשי התיבות מזל טוב. באדיבות משפחת גרוס

Invitation to the wedding of Oholiav Haim Gul and Mazal Tov Bey, Jerusalem, beginning of 20th century. The invitation is decorated with cypresses and amphorae brimming over with flowers (a symbol of prosperity, wealth and fertility). The initials of the bride and bridegroom appear at the top of the invitation together with the abbreviation for mazal tov.

With thanks to the Gross family

הזמנה לחתונת יוסף בן חיה דוארובי ומלכה בת דוד דוארובי, ירושלים העתיקה, ראשית המאה ה־20. ההזמנה מעוטרת במגן דוד ובו חותמת ציון ועיטור ירושלים. לצד מגן הדוד ראשי התיבות של שמות הזוג הצעיר. מדובר כנראה בנישואי קרובים, שהיו נפוצים באותם הימים. באדיבות משפחת גרוס

Invitation to the wedding of Yosef ben Hava Duarobi and Malka bat David Duarobi, Old City of Jerusalem, beginning of 20th century

The invitation is decorated with a Magen David in which is a Zion stamp and an illumination of Jerusalem. Next to the Magen David are the initials of the young couple's names. This would appear to be a marriage between relatives, a common occurrence at the time.

With thanks to the Gross family

הזמנה לנישואי רייזל ואברהם גרינברג, 1910
 ההזמנה מעוצבת ככתובה עם דגם עמודי יכין
 ובוטז, מדליון ובו הכותל המערבי ושיבוץ פסוקים
 הולמים. החתונה התקיימה בשעה 9 ערבית (3
 אחה"צ) בחצר מספיקי שבת ותמחוי כללית.
 בכדי לחסוך בהוצאות החתונה נהגו עניי ירושלים
 להינשא בימי שישי לפני כניסת השבת.
 באדיבות מלכה נתנון

Invitation to wedding of Reizel and Avraham Grinberg, 1910
 The invitation is designed like a ketuba, with Yachin and Boaz
 columns and a medallion with the Western Wall, round which are
 apt verses. The wedding took place at 3 o'clock in an institution's
 courtyard. In order to economize on the wedding expenses, the
 poor of Jerusalem had a custom of marrying on Friday afternoon
 before Shabbat came in.
 With thanks to Malka Natansohn

הזמנה לחתונת משה ולייבה מונזון משנת, 1924
 החתונה התקיימה ביום רביעי בשעה 3 אירופית בבית אבי
 החתן בחצר בית הליטוגרפיה (מול חצר "אור החיים" היום מול
 המוזיאון). בהזמנה מאויירים כלי נגינה נבל וצ'לו אירופאיים.
 באדיבות משפחת ברמץ

Invitation to the wedding of Moshe and Leibe Monsohn, 1924.
 The wedding took place on a Wednesday, at 3 p.m. European
 time, at the groom's father's home in the courtyard of the
 press (opposite the Or Hachayim Courtyard, today facing the
 Museum). European harps and cellos appear in the decorative
 illustration.
 with thanks to the Barmatz family

הזמנה לחתונת דוד מונזון ושרה גיטל רבינוביץ משנת
 תרס"ז, 1907. החתונה התקיימה ביום ששי בשעה 9
 תורכית בבית הכנסת "החורבה". המשחה התקיים
 במוצ"ש בחצר הליטוגרפיה (מול חצר "אור החיים" –
 מול מבנה המוזיאון כיום). בהזמנה מאויירים כלי נגינה
 מזרחיים.
 באדיבות משפחת ברמץ

Invitation to the wedding of David Monsohn and
 Sarah Gittel Rabinowitz, 1907. The wedding took place
 on Friday at 9 Turkish time (according to a sun dial;
 it was actually about 3 p.m.). The wedding banquet
 took place Saturday night in the courtyard of the
 press building (facing the Or Hachayim courtyard,
 today facing the Museum). Invitation decorated with
 drawings of Oriental musical instruments.
 with thanks to the Barmatz family

הזמנה לחתונת בתו של הרב יוסף חיים זוננפלד בסיון תער"ג (שנת תער"ג - 1913). היה מקובל להפוך את אותיות שנת הנישואין כדי שיתקיים מעין משחק מילים המבטא את השאיפה לגאולה. באדיבות עדנה פרידמן

Invitation to wedding of the daughter of Rabbi Yosef Haim Zonenfeld, Jerusalem, 1913
With thanks to Edna Friedman

הזמנה לנישואי ישראל וחיה פיגל אדלער, ירושלים 1913
 (שנת תרע"ג). החתן והכלה היו קרובי משפחה. בראש
 ההזמנה לחיצת ידיים רמז לתקיעת כף, כסמל להסכם.
 באדיבות משפחת איקן

Invitation to wedding of Israel and Chaya Feiggle Adler.
 Jerusalem 1913
 with thanks to the Ikan family

אברהם אהרן פרג (נולד 1870 ונפטר ב 1921) היה תלמיד חכם מופלג אך עני מרוד. בת 16 היתה בתו הבכורה רחל כשהחליט להשיאה ב־1906 לנער בן 17 –מרדכי הכהן.הימים ימי החלוקה, זוג חרדי צעיר ללא מקצוע בירושלים העניה.כשרון כתיבה יוצא דופן עולה מנוסח ההזמנה וגם כשהוא מלווה בשושלת משפחתית מפוארת אינו בסיס כלכלי סביר. ואכן זמן לא רב אחרי החתונה ולאחר שנולדו כבר בת וכן הסתלק החתן לגרמניה ומתגייס לצבא. אמנם היתה הגירה גדולה מארץ ישראל עקב הרעב והמצב הכלכלי החמור, אך לא כך היה כאן. הכלה עבדה במטבח בבית הספר של אנני לנדאו ובכך הבטיחה אוכל לילדיה, אך הפרנסה נפלה על כתפי הסבא.ללמדך שהזמנה מעניינת וכתובה מפוארת אינם ערובה לקיום ארוחת הבוקר בבית.

עו"ד משה בן ארי

Avraham Aharon Prag (b. 1870, d. 1921) was a scholar who while brilliant, not to say eminent, was absolutely poverty-stricken. His older daughter Rachel was 16 when in 1906 he decided to marry her to a 17-year-old youth, Mordechai Hacoheh. During these days of the halukah, a young ultra-Orthodox couple with no trade or skills would be on the breadline in an impoverished Jerusalem. The wording of the invitation reflects an exceptional talent for writing, but even when accompanied by an illustrious dynasty this did not constitute a reliable source of income. Not long after the wedding, following the birth of a daughter and son, the bridegroom left for Germany, where he enlisted in the army. At the time, it is true, there was large-scale emigration from Eretz Israel as a result of the hunger and abysmal economic situation, but this was not the case here. The wife worked in the kitchen of Miss Annie Landau's school for the needy. This enabled her to feed her children, but the family's livelihood had to be provided by the grandfather. However interesting and beautifully written an invitation, it was no guarantee of breakfast.

Adv. Moshe Ben Ari

בסימן טוב ובמזל טוב

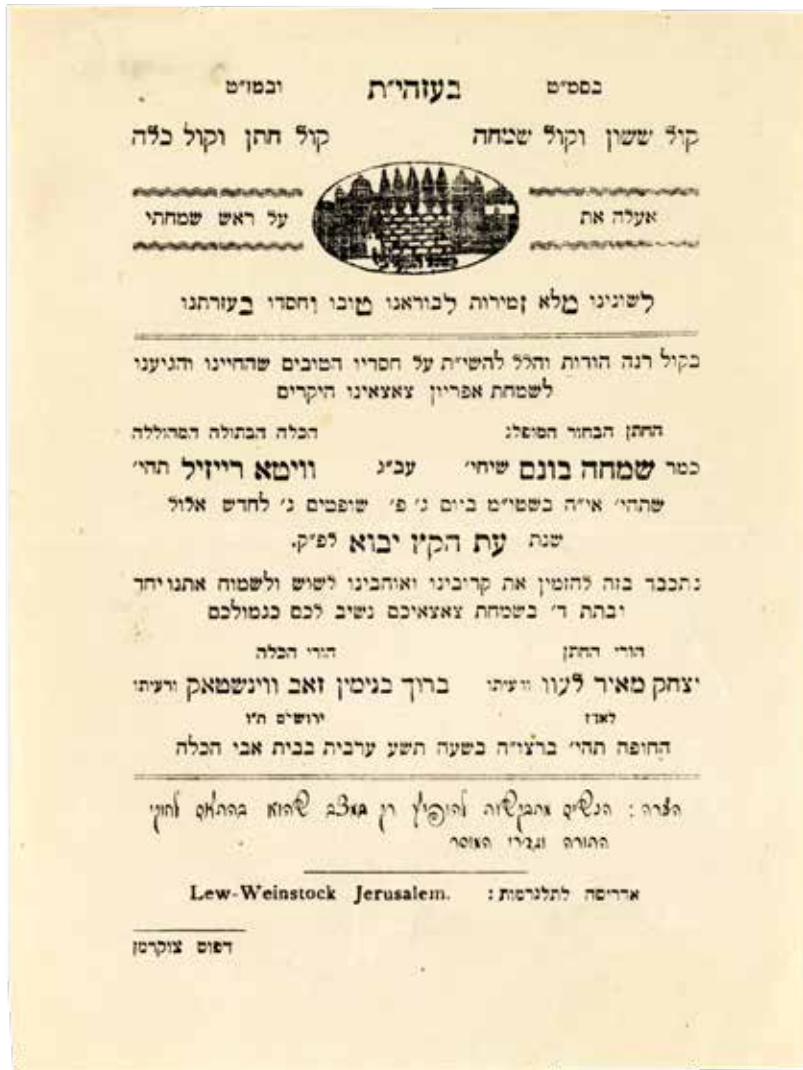
י"א תנועה

בָּרוּם וקָרוֹשׁ שׁוֹכֵן, בְּמֵה אֶקְרָמְהוּ,
 רְיֹכֵב עֲרֻכּוֹת, בְּמֵה אֶכְפֵּ לַפְּנֵיהוּ,
 דְּלוֹתֵי וְלֵי הוֹשִׁיעַ, שֶׁהַחַיִּינִי,
 כִּיּוֹם הַזֶּה, חוֹזֵת בְּנוֹעַם חוֹפֵת חַתֻּנִּי,
 וְיִמִּינוּ נִצְבָּה, כְּלָה, רֵאשִׁית אוֹנִי,
 אֶקְרָא לְמֵאֲהָבִי, אֲרוֹנִי וְאוֹלוֹפִי,
 דְּבִנְיָא, בּוֹאוּ שְׁעָרֵי בֵיתִי וְסַפִּי,
 רְצוּ בִי, וּבְכַדְרוֹנִי, עַתְּ בַּה אֲהִי שְׂמֵחַ,
 בְּמֹת צִלְלֵי עֶרֶב, שְׂמֹת, יוֹם מְנוּחָה,
 דְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּשַׁשׁ הַחֲדָשׁ,
 בְּעַת תּוֹבֵל בְּתִי, הַכְּלָה, כְּלוּלָה,
 דְּיִכְבַּל מַלְכָּה הַחַתָּן, בְּשִׂמְחָה וְגִילָה,
 בְּיֹכֵחַ הַשֵּׁם דְּרַכָּה, וְעוֹרָה מְקַדָּשׁ.

דְּבָרֵי הַזְּאֵגֶרֶת הַזֹּאת, אֶקְרָא לְמַעַיְכִי וּבִיבֵי, לְהַתְּכַבֵּד בְּכֶם כִּיּוֹם הַחַתּוּנָה בְּתִי
 הַבְּכוֹרָה שֶׁתְּחִי, עֲשִׂיק שׁוֹפְמִים גִּי אֲלוֹלֵי דְנָא, לְבָא אֶל הַחוּפָּה שְׁעָה 8 בְּדִיוֹק,
 וְאֶל הַמְּשִׁתָּה מְרַצֵּשׁ, בְּבֵית אָבִי הַחַתָּן, בְּשִׂכּוֹנָה, כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל.
 טַכְבְּרַכֶּם, אֲבִרָהֶם אֲהָרֵן הַלֵּוִי, כְּהֹרֵב ר' בְּנִימִין וְזוֹאֲלָף פְּרָאג גִּי
 וְרַבְּקָה הִי, בַּת הַרְהֵ"ג הַגִּי, מִשֵּׁה נְחִים וְזוֹאֲלֵעֲנִשְׁמִיין גִּי

הזמנה לנישואי מרדכי אהרן הכהן ורחל הלוייה
 וועלנשטיין, 1906. ההזמנה מחורזת ושמות החתן
 והכלה מופיעים באקרוסטיכון
 באדיבות עו"ד משה בן ארי

Invitation to the wedding of Mordechai Aharon
 Hacohen and Rachel Heleviya, 1906
 With thanks to Moshe Ben Ari, Adv.

הזמנה לחתונת שמחה בונים לעוו וויטה רייזל ווינשטוק. ירושלים 1925 (שנת ועת הקץ יבוא).
 ההזמנה הודפסה בדפוס צוקרמן ועוטר במדליון ובו דגם הכותל המערבי. האותיות הראשונות בפסוק מתחת למדליון "לשוננו מלא זמירות לבוראנו טובו וחסדו בעזרתנו" מרכיבות את המילים 'למזל טוב'.
 בכתב יד נוספה הערה לגבי צניעות הנשים, יתכן על רקע המתירנות שהחלה לפשוט בציבור ועל רקע המאבק לזכות הבחירה לנשים: "הנשים מתבקשות להגיע רק במצב שהוא בהתאם לחוקי התורה וגדרי המוסר".
 באדיבות משפחת גרוס

Invitation to the wedding of Simha Bonim Loew and Vita Reizel Weinstock. Jerusalem 1925.
 The invitation was printed by Zuckerman Printers and is ornamented with a medallion containing a model of the Western Wall. There is a handwritten note concerning women's modesty, possibly in light of the permissiveness that was beginning to appear and the campaign for women's suffrage: "Women are requested to come suitably attired pursuant to the laws of the Torah and moral precepts."
 With thanks to the Gross family

הזמנה לחתונת משולם זוסיא טווערסקי ובלומא טויבא בראנדוויין, ירושלים 1941 תשא. הזמנה כתובה בחרוזים עם אקרוסטיכון שמות החתן והכלה ומשובצים בהם כיסופים לגאולה ואיחולים להצלחה אישית ולאומית. באדיבות הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי

Invitation to the wedding of Meshulam Zusia Twersky and Blume Toyve Brandvein, Jerusalem 1941. The invitation is composed in the form of a rhyme where the initial letters spell out the names of the bridegroom and bride, interspersed with longings for redemption and wishes for both personal and national achievements and triumphs. With thanks to Central Archives for the History of the Jewish People

תודה וברכה .

רגשי תודה וברכה יהנה לבי להתאון היקר הרופא מר יוסף זינגר על יגיעו ועמלו להציל ששה נפשות מסחלה עינים אנישה סאר. המה בני ואשתו וארבעת ילדיהם, כמעט באו הנה מחוץ לארץ והנה המחלה הנוראה הזאת אחוזה והפילים במסכרתה, עד כי כמעט אמרו נושא ואיר עולם חשך כעדם, והנה הארון מר זינגר בדיעתו הנעלה ברפואה הופיע כמלאך מושיע בחסלו על הנפשות האמללות האלה ולא נה ולא שקם עדי המציאו בעוד האל סאור והרופה ולהשיב סאור עיניהם לאיחנם, ולאות תודה הניכנת סקרם ולב נדבתו חצי פרנק לכות חנך עורים בירושלם. ובשבר זה ישמרתו ה' ויצילתו מכל צרה וציקה נגע ומחלה וכל אשר יפנה ישכיל ויצליח .
כחפץ סכברו ומקורו כרגשי אהבה .

מנחם קלם מורה עברית בראשון לציון .

מדרשות

בוה אני מודיעים כי נחני פרוסיה הרוקח יהושע סלומון בן חמש ועשרים שנה, יולד בירושלם, בן המרפס דוד סלומון, הדר בירושלם, ואשתו שמתה בירושלם, ושמה חיה, בה למשפתה שפירא,

שפירא לבל-מנדלזון, שאינה נחנית שים מרינה ואין לה שים איסנות, בת אחת ועשרים שנה, ונולדה בירושלם ונה בירושלם, בת הרב מנדל לבל-מנדלזון הדר כשיקאני, ואשתו שמתה בירושלם ושמה נאשה רבקה בת משפחה בהניב.

רוצים לבא בכרות הנישואים, ולחתם הכרות הואת על פי חקי הטמלכה סיום ד' מאי שנת 1870 לפני עקר המטשלה החחים למטה.

ירושלם, י"ז פברואר, 1904
הקונסיל הקסרי (חחם שטי)

שמידט
(סקום החוחם)

BEKANNTMACHUNG

Es wird hiermit bekannt gemacht, dass der Preussische Staatsangehörige Apotheker Josua Salomon, 25 Jahre alt, geboren in Jerusalem, wohnhaft in Jerusalem, Sohn des Buchdruckers David Salomon, wohnhaft in Jerusalem und dessen in Jerusalem verstorbener Ehefrau, Eva, geborenen Schapira.

und

die Schifra Löbel Mendelsohn, ohne Staatsangehörigkeit, ohne Gewerbe, 21 Jahre alt, geborn in Jerusalem, wohnhaft in Jerusalem, Tochter des in Chicago wohnhaften Rabbiners Mendel Löbel Mendelsohn und dessen in Jerusalem verstorbener Ehefrau Basche Rifka, geborenen Kehanow, beabsichtigen sich miteinander zu verheiraten u. die Ehe in Gemäseheit des Reichsgesetzes von 4 Mai 1870 vor dem unterzeichneten Beamten abzuschliessen.

Jerusalem den 16 Februar 1904

Der Kaiserlich Konsul,

(L. S.) (gez) SCHMIDT

יצא לאור

ספר מסעות ר' בנימין ח"ב

נערך ונסדר עפ"י ג' כ"י וספרים שונים עם הערות ומפתחות ומבוא בראש הספר ונלוו עליו כ"י היספיה יקרוה מנתיבת יד הרב

מודעה בעיתון "ההשקפה" מפברואר 1904 מפקיד הממשלה הקונסול הפרוסי שמידט על נישואי הנתין הרוקח יהושע סלומון בן המדפיס דוד סלומון לשפירא לבל מנדלזון.
באדיבות גנוך המדינה

Announcements in the 'Hahashkafa' newspaper of February 1904 by Prussian government consul official Schmidt on the wedding of Prussian subject pharmacist Yehoshua Salomon son of the printer David Salomon to Shifra Lebel Mendelson.

With thanks to the State Archives

מודעות בעיתון חדשות אחרונות, גיליון קל"ה, מיום ו' ג' אלול תרצ"ו (1936) על זוגות הבאים בברית הנישואין. באדיבות משפחת מימראן

Announcements in the Hadashot Ahronot newspaper, issue 135, Friday 3 Elul 1936 on couples splicing the nuptial knot. With thanks to the Maimaran family

בְּשֵׁם
מִזְבֵּחַ

ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם

בגדי חתונה

“בימים ההם היה המנהג בירושלים שהכלה שלחה להחתן קודם החופה שעון ושטריימל וטלית...כן היה על מוטל על החתן לשלוח להכלה שמלת משי שזורה זהב שקראו אותה “שמלת החופה” וכן “בית נפש” (חושן)... השמלה עלתה בדמים מרובים מפני חוטי הזהב שבה ובעבור עבודת השזירה של ציצים ופרחים מעשה חושב...”

Wedding apparel

“At that time there was a Jerusalem custom of the bride sending the bridegroom before the wedding a watch as well as a shtreimel and a prayer shawl... And the bridegroom had to send the bride a silk dress with gold embroidery that was called the “bridal dress” or “house of the soul” (słomacher).. The dress was a costly affair because of the gold embroidery and the work of interweaving the fringes and hand-made flowers”...

צלחת לחש לכלה. אמצע המאה ה־19, אירן.
במרכז הצלחת: דמות מיתולוגית פרסית, ובמעגלים
המקיפים אותה מיני לחשים בפרסית-יהודית. יש שנהגו
להאכיל את הכלה מתוך הצלחת ויש שנהגו להניח את ראשה
על הצלחת, ככרית, כסגולה להגנה מפני מרעין בישין.
באדיבות משפחת עזרי

Amulet plate for bride, mid-19th century, Iran.

In the middle of the plate is a Persian mythological figure, with Jewish-Persian amulets in circles round it. Some families would give food to the bride from the plate, while others would lay her head on it like on a pillow as a talisman to protect her against malevolent spirits.

With thanks to the Ezri family

מגבת ידיים רקומה

אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Embroidered hand towel

Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

ההכנות להליכה למקווה ערב החתונה.
 קבוקים, מסרקים, קערות מתכת, אבן להסרת
 עור קשה מכף הרגל ויריעת בד עשוית טלאים
 לעטיפת התכולה.

אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Preparations for going to the mikveh on the evening
 before the wedding. Mikveh shoes, combs, metal
 basins, stone for removing hard skin from feet, and
 patchwork cloth in which to wrap everything.

Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

בגדי חינה לחתן, הודו Henna clothing for the bridegroom, India
באדיבות משפחת עזרי With thanks to the Uzeri family

בגדי חינה רקומים זהב, אירן
טקס החתונה הינו אחד מטקסי המעבר
החשובים בחיי אדם. כסגולה מעינא בישא
נהגו לרקום את בגדי טקס המעבר בחוטי
מתכת בכדי לסנוור את עיני המזיקים.
באדיבות משפחת עזרי

Gold-embroidered henna apparel, Iran
The wedding ceremony is one of the most important
rites of passage in an individual's life. The custom of
embroidering wedding apparel with metallic thread
was designed to dazzle malevolent spirits and thereby
ward off the evil eye.

With thanks to the Ezri family

העילה לטקס החינה שהיה נפוץ בקרב עדות המזרח
והספרדים: חינה – ראשי תיבות של שלוש חובות האשה:
חלה, נידה, הדלקת הנר

The reason given for the henna celebration held by
Sephardi communities is that the Hebrew word comprises
the initial letters of a woman's traditional three duties:
making Shabbat bread or hallah, the nida laws of family
purity, and lighting Shabbat candles.

פריטים אלה מהווים חלק מתלבושת אירוסין מסורתית של כלות יהודיות באזור
קסטיליה שבספרד.

הג'קט והחגורה הם חלק מחליפת האירוסין של סבתי יוכבד אבו רביע לבית כלפון.
טקס האירוסין נערך בטטואן שבמרוקו בעשור השמיני של המאה ה־19.
מוצא משפחתה של סבתי הוא מקסטיליה ועם גרוש ספרד הרחיקה המשפחה דרומה
לטטואן שבמרוקו הספרדית. שם הוסיפו לשמר את המנהגים הקסטילייניים, כולל לבוש
מסורתי זה.

בתחילת המאה ה־20 עלתה סבתי ארצה עם מרבית בני המשפחה. בין החפצים שהביאה
עמה נמצאה גם חליפת אירוסין זו. במקור כללה החליפה גם חצאית תואמת השזורה גם
היא בסרטי זהב.

לאחר מותה בחרו שתיים מבנותיה – ויקטוריה נחמיאס וכוכבה מימראן לתפור מהחצאית
פרוכת לזכרה ולזכר נכדתה כוכבה קבלי, שנהרגה מפגיעה ישירה של פגז במלחמת
השחרור. כך גם נרקם על הפרוכת.

צילום עם חליפה מסורתית דומה נמצא אצל נכדתה, קוטי אלגוזי לבית אבורביע, בטקס
האירוסין שלה שנערך בטטואן שבמרוקו בשנת 1955. (טרם עלייתה ארצה יחד עם בני
המשפחה שנותרו במרוקו).

These items are part of the traditional betrothal apparel for Jewish brides from the area of
Castile, Spain.

The jacket and belt are part of the betrothal costume of my late grandmother ,Yocheved
Aburabia nee Chalfon. The betrothal ceremony took place in Tetouan, Morocco, in the 1870s.
My grandmother's family was from Castile, and with the Expulsion they emigrated to Tetouan in
Spanish Morocco. There they maintained the Castilian customs, including this traditional attire.
At the beginning of the 20th century my grandmother made aliya to Eretz Israel with most of
her relatives. This betrothal costume was one of the items that she brought with her. Originally
there was a matching skirt with similar couched golden-ribbon embroidery.

After Yocheved's death, two of her daughters – Victoria Nachmias and Kochava Maimaran –
decided to have an Ark curtain made from the skirt in memory of her granddaughter Kochava
Kabli, who was killed in the War of Independence by a direct shell hit, as related in an embroidered
inscription on the Ark curtain.

Her granddaughter, Kuti Algozi née Aburabia has a photograph with a similar traditional
costume taken at her betrothal ceremony that took place in Tetouan, Morocco in 1955 (before
she made aliya to Israel with some of her family, others remaining in Morocco).

Yochi Meridor née Maimaran

התמונה ותלושת האירוסין באדיבות משפחת מימראן
With thanks to the Maimaran family

עליוניות רקומות מתכת בדגמים צמחיים לחתן
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Tunic for bridegroom embroidered in vegetal
patterns in metallic thread

Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

שמלת כלולות עבודת יד העשויה תחרה, בד סאטן עם חרוזי פנינים
ופאייתים. השמלה היתה שייכת בעבר למשפחות פראנקו, אלעזר,
אלחסיד ופניז'ל, תושבות הרובע היהודי. ראשית המאה ה־20.
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Handsewn wedding dress made of lace, satin with pearl
beads and paillettes. The dress belonged to four families
who lived in the Jewish Quarter: Franco, Elazar, Alhassid
and Fenijal. Early 20th century.
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

בְּשֵׁם
מִזְבֵּחַ

ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם

כתובות

“את הכתובה קרא חכם אברהם עזריאל
שהיה בעל כתב יד יפה ומסולסל. הכתובה
היתה טמונה בחזהו... והיה שולף אותה משם
ממש ברגע האחרון כשנתבקש לקרוא... קהל
המוזמנים נטל חלק בקריאת הכתובה מאחר
וכולם ידעו את תוכנה בעל פה ופסוקיה היו
שגורים בניגונם המיוחד בפיהם. את הסכום
הנקוב בה הבליע חכם אברהמג' בחטיפה
מחשש עינא בישא.”

Ketubot

“The ketuba was read out by Hacham Avraham Azriel who had beautiful ornate writing. The ketuba would be concealed next to his chest.. and then he would suddenly draw it out with a flourish at the very last minute when he was asked to read it... All the wedding guests participated in the reading of the ketuba... Hacham Avrahamji would swallow the amount written in it for fear of malevolent spirits.”

טבת שבט תרצ"ז

יד	אלעזר ז' שער נחמה לוי	מק' ז' מר יפתח שוקול' ז'ל' 50	ל' 50	יד 3	שער
"	שנין פ'לית ט'רלה ק'נד	ה'מ' " נ'מ' נ'מ' נ'מ' 40	ט'מ' 4	"	"
"	ה'ר'ן ז' ט'מ' פ'מ' "	ט'מ' " א'מ' " ז'ל' 50	א'ר' 8	"	"
"	" אלעזר ק' ט'מ' "	מ'ק' נ'מ' " מ'מ' נ'מ' 50	א'ר' 9	"	"
"	ט'מ' ז' פ'לית ט'מ' ס'מ' "	ט'מ' " מ'מ' א'מ' " 156	"	"	"
"	ז'מ'ן נ'מ' ס'מ' ס'מ' ק'נד	ס'מ' " ז'מ' א'מ' " 50	ט'מ' 11	"	"
"	א'מ'ן ק' ל' ע' "	ט'מ' " מ'מ' נ'מ' " 100	"	"	"
"	י'מ'ן ז' נ'מ' ל'מ'מ' ל'מ' "	מ'מ' " י'מ' ז'מ' ט'מ' 100	ל' 13	"	"
"	י'מ'ן ז' מ'מ' ס'מ' "	א'מ' " מ'מ' ל'מ' ז'ל' 50	א'ר' 15	"	"
"	ל'מ' ל'מ' מ'מ' " ל'מ' מ'מ' ל'מ' ל'מ' 50	ל'מ' ל'מ' מ'מ' ל'מ' ל'מ' 50	א'ר' 17	"	"
"	ז'מ'ן ז'מ'ן ס'מ' ס'מ' "	מ'מ' " מ'מ' מ'מ' ט'מ' 20	א'ר' 15	"	"
"	מ'מ'ן ז'מ'מ' מ'מ'ן ט'מ' "	מ'מ'מ' " מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' 500	"	22	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן "	מ'מ'ן ז'ל' " מ'מ'ן ז'ל' 300	א'ר' 21	"	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' "	מ'מ'ן " מ'מ'ן מ'מ'ן ט'מ' 200	א'ר' 29	"	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן מ'מ'ן "	מ'מ'ן " מ'מ'ן ז'ל' 30	"	"	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' "	מ'מ'ן " מ'מ'ן מ'מ'ן ט'מ' 100	א'ר' 7	סט'	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן מ'מ'ן "	מ'מ'ן " מ'מ'ן מ'מ'ן ט'מ' 50	ט'מ' 17	"	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' "	מ'מ'ן " מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' 150	"	24	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' "	מ'מ'ן " מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' 100	א'ר' 29	"	"
"	מ'מ'ן ז'מ'ן מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' "	מ'מ'ן " מ'מ'ן מ'מ'ן ז'ל' 200	א'ר' 6	ל' 6	"

פנקס הכתובות של קהילת הספרדים בירושלים מהשנים תרצ"א - ת"ש (1931-1940). בפנקס מצויינים: שם החתן ושם אביו, שם הכלה ושם אביה, סכום הכתובה בלא"ו (לירה ארץ ישראלית) ותאריך הנישואים. עמוד זה מתייחס לנישאים בחודשים טבת-שבט תרצ"ז (1937). באדיבות ארכיון העיר ירושלים - עיריית ירושלים

Jerusalem Sephardi Community marriage register book for 1931-1940. The register book gives the name of the bridegroom and his father, the name of the bride and her father, the amount in Palestine pounds that appears in the ketuba, and the date of the wedding. This page is for marriages that took place in the Hebrew months of Tevet and Shevat in 1937.

With thanks to the Jerusalem Municipal Archive.

כתובה מירושלים, 1893

שילוב המקומות הקדושים בכתובה (מערת המכפלה, קבר שמעון הצדיק קבר דוד, קבר יוסף בשכם, הכותל המערבי) וצירופי אותיות ומילים מגיות (מופיעים בבסיסי העמודים) – מקנה סגולה כפולה למזל לזוג הצעיר. מדליון ובו יהודים מקוננים בראש הכתובה מוקף בפסוקים "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ועשה חיל". אף בשעת שמחת הנישואין – הזוג הצעיר צריך לזכור את האבל על חורבן המקדש.

החתן: זלמן יצחק צבי

הכלה: מרים פייגא בת שמואל

באדיבות משפחת טפפרברג

אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Ketuba, Jerusalem, 1893

Ornamented with the holy places (Tomb of the Patriarchs, Tomb of Simon the Just, David's Tomb, Tomb of Joseph in Nablus, Western Wall), together with magic words (at the bases of the columns – providing a two-fold talisman for the good fortune of the young couple). In a medallion, lamenting Jews surrounded by verses: "May the Lord make the woman who is coming into your home like Rachel and Leah, both of whom built the house of Israel and be prosperous." Even during the rejoicing at nuptials, the young couple must remember the mourning over the destruction of the Temple.

Bridegroom: Zalman Yitzhak Zvi

Bride: Miriam Feige daughter of Shmuel

With thanks to the Tepperberg family

Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

כתובת אנוסי משהד
החתונה נערכה ביום 23.11.1868
החתן: מוסא בן יצחק, מוסלמי חדש
העדים חתמו את שמותיהם בעברית
באותיות רש"י במקומות נסתרים בכתובה
באדיבות משפחת עזרי

Ketuba of the Anusei Mashhad
(Mashhad Jewish "New Muslims")
The wedding took place on November
23, 1868
Bridegroom: Musa ben Yitzhak, New
Muslim
The witnesses signed their names in
Hebrew in Rashi script in hidden places
in the ketuba
With thanks to the Azri family

כתובה מאיספאהן, תרנ"ב (1892)
 כתובה אופיינית לקהילת איספאהן שבאירן. בכתובה מופיעים מוטיבים צמחיים: פרחים, ברושים ובעלי חיים דוגמת אריות וטווסים. מסגרת הכתובה מעוטרת בפסוקים בארמית. בכתובה נעשה שימוש בסמליה הלאומיים של אירן: האריה ומאחוריו חצי גלגל חמה בעל פני אדם.
 החתן: אהרן בן משה
 הכלה: שפרה בת אליהו
 באדיבות אודרי סאקר
 אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Ketuba from Isfahan, 1892
 Typical ketuba for the Jewish community in Isfahan, Iran. The motifs in the ketuba are drawn from the worlds of flora and fauna: flowers, cypress trees, and animals such as lions and peacocks. The ketuba frame is ornamented with verses in Aramaic. The ketuba uses Iran's national emblems: the lion and behind it a solar hemidisk with human features.
 Bridegroom: Aharon son of Moshe
 Bride: Shifra daughter of Elihu
 With thanks to Audrey Sacker
 Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

1874 כתובה מירושלים, Ketuba from Jerusalem, 1874
 כתובה מעוטרת בעיטורים צמחיים וצבעוניים. מתחת Ketuba decorated with colorful vegetal designs. Below
 לעיטור המובנה מופיע הפסוק: "מצא אישה מצא טוב." the interwoven ornamentation appears the verse: "Whoso
 (משלי יח, 22) findeth a wife findeth a great good." (Proverbs 18:22)
 החתן: יעקב בן יוסף דאנון Bridegroom: Yaakov son of Yosef Danon
 הכלה: שרה בת שלמה אליהו פינחס נבון Bride: Sarah daughter of Shlomo Elihu Pinhas Navon
 עדים: מאיר רפאל פינג'ל ויוסף יהושע קאריו. Witnesses: Meir Rafael Fenigel and Yosef Yehoshua Kario.
 באדיבות משפחת גרוס With thanks to the Gross family.

כתובת אסתר בת יואל משה סלומון עם ר' ראובן ידידיה (גוטפריד) - ביום שישי י"ג תמוז 1889 תרמ"ט ביהוד. במרכז הכתובה מופיעה ה"חורבה" במקום הכותל המערבי המקובל באדיבות שפרה גל

The Ketuba (wedding certificate) of Esther, daughter of Yoel Moshe Salomon, and Reuven (Gottfried) Yedidya, dated Friday, 13 Tamuz (summer) 1889, in Yahud. A depiction of the Hurva Synagogue is in the center of the Ketuba, a place formerly reserved for the Western Wall and other traditional Holy Sites.

With thanks to Shifra Gal

כתובה מירושלים 1905
 כתובה מודפסת ומעוטרת בפסוקים מהמקורות
 המסמלים את הבית העומד על יסודות איתנים: "יתן
 ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו
 שניהם את בית ישראל (רות ד,יא). בתווק, בין שמותיהן
 של רחל וכלאה, מופיע מדליון ובו הכותל המערבי, רמז
 לשכינה. ("זכו שכינה ביניהם - לא זכו אש אוכלתם").
 הכתובה מעוטרת במקומות קדושים דוגמת קבר רחל,
 קבר רשב"י, מערת אליהו, קבר יהושפט, צפת, מערת
 המכפלה ויד אבשלום.
 הכתובה מודפסת בצבעים כחול זהב.
 החתן: חיים יצחק מאיר בן ר' יצחק נעכעס.
 הכלה: יוכבד אסתר בת המנוח ר' זאב זידי.
 אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Ketuba from Jerusalem 1905
 Printed ketuba, decorated with biblical verses symbolizing a
 home built with firm foundations: "The Lord make the woman
 that is come into thy house like Rachel and like Leah, which
 two did build the house of Israel" (Book of Ruth 4:11). In the
 middle, between the names Rachel and Leah, is a medallion
 showing the Western Wall, a reference to the Shekinah or
 divine presence.
 The ketubah is decorated with the holy sites such as Rachel's
 Tomb, the tomb of Rabbi Shimon bar Yochai, Cave of Elijah,
 Tomb of Yehoshafat, Safed, the Cave of the Patriarchs and
 Avshalom's Pillar or tomb.
 The ketuba is printed in blue and gold.
 Bridegroom: Haim Itzhak Meir son of Rabbi Itzhak Nachas.
 Bride: Yocheved Esther daughter of the late Rabbi Ze'ev Zydi.
 Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

כתובה ממצרים שהודפסה בירושלים, 1901
 כתובה מעוטרת בדגמי המקומות הקדושים ובה משובצים פסוקים רבים מהמקורות, כסגולה לברכה ולשורשיות. בראש הכתובה הפסוק "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון ה'", מתחתיו- במדליון מעוטרת בשני אריות משובץ הפסוק "בסימן טוב". פסוקים נוספים המעטרים את הכתובה: "ממזרח שמש עד מבוא מהולל שם ה'", "קול ששון וקול שמחה. קול חתן וקול כלה".
 ראשי התיבות בינ"ו (בשם ה' נעשה ונצליח), עמ"י (עזרי מעם ה'), עש"ו (עושה שמים וארץ), "ראה חיים עם אשה אשר אהבת", ו"יהי מקורך ברוך ושמח באשת נעורייך".
 המקומות הקדושים המעטרים את הכתובה: מקום המקדש, יד אבשלום, מגדל דוד, והכותל המערבי.
 החתן: חיים ויקטור בן ניסים חנאן
 הכלה: שרה סילין בת משה סאלמה
 באדיבות משפחת גרוס.

Ketuba from Egypt, printed in Jerusalem 1901
 Ketuba ornamented with illustrations of the holy sites, interspersed with numerous verses from Jewish holy sources, as auspicious omens for happiness and belonging.
 The ketuba is headed by the verse "Whoso findeth a wife findeth a great good, and obtaineth favor of the Lord." Below it in a medallion ornamented with two lions is the verse "besiman tov". Other verses illustrating the ketuba are "From the rising of the sun unto the going down thereof the Lord's name is to be praised", and "The voice of joy and the voice of gladness, the voice of the bridegroom and the voice of the bride". There are also a number of acronyms standing for further biblical quotations. These include "the creator of the Heaven and the Earth" and "Let your fountain be blessed, rejoice in the wife of your youth".
 The holy places that ornament the ketuba include the Temple, Avshalom's Pillar, the Tower of David and the Western Wall.
 Bridegroom: Haim Victor son of Nissim Hanan
 Bride: Sarah Seline daughter of Moshe Salma
 With thanks to the Gross family

כתובה ירושלים, 1908 Ketuba, Jerusalem 1908

הכתובה הודפסה בדפוס אברהם משה לונץ. צמד אריות מקיף את המדליון ובו חותם של "כוללות ועד הספרדים בעיר הקודש ירושלים תובב"א". הכתובה משופעת בפסוקים מן המקורות המיועדים להרעיף ברכות על הזוג הנישא דוגמת ברכת יעקב: "וידגו לרוב בקרב הארץ" (בראשית מ"ח, 16), המסמל פריון. הכתובה מעוטרת בשפע מקומות קדושים (דוגמת מקום המקדש, הכותל המערבי, בית הכנסת "החורבה", בית הכנסת "תפארת ישראל", קבר יוסף בשכם, ועוד. החתן: בן ציון בן ישראל גול הכלה: לווה בת יאודה אקרמאן באדיבות משפחת גרוס.

The ketuba was printed by Avraham Moshe Lunz Printers. A pair of lions surrounds the medallion with the imprint "Sephardi Committee Holy City of Jerusalem". The ketuba is replete with verses from Jewish holy sources to convey felicity to the married couple, such as Jacob's blessing, "and let them grow into a multitude in the midst of the earth" (Genesis 48:16) desiring fruitfulness. The ketuba is ornamented with a plethora of holy sites such as the Temple, the Western Wall, the Hurva Synagogue, the Tiferet Israel Synagogue, Joseph's Tomb in Nablus and so on.
Bridegroom: Ben Zion son of Israel Gul
Bride: Lava daughter of Yeuda Akerhaman
With thanks to the Gross family

מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'

בשנת ה'תר"ט
 מנקה בשבת ה'ט"ו יום לחדש אלול. שנת חמשת אלפים ושלש מאות
 ושישה לביני לביני שאנו מניין פה"ק ירושלים חובבי"א אתה קדמנא ג' יאקב אברהם
 בן אהרן גרינברג רומנו וינאמך. ואמר לנו ידיע להוי לכוון כי מקדמת דנא
 כד נסיבית לי לאנתו למרת מרת רייזל בת אברהם וינאמך ע"י חוספה
 וקדושת כדת משה וישראל. (כתבית לה
 שטר כתובה גדוניה ותוספת בר ממאתן וז"י דחוו לה כהלכת בנת ישראל דמינסבן
 לגוביין יהודאין, ועל סמך ההיא כתובה דכתבית לה בההוא יומא דאינסיבית לי שהתה
 עמי עד יומא דנן, והאידינא אירכיס ההיא שטר כתובה ואיצטריכנא השתא למכתב לה
 כתובה אחריתי בהריקא דההיא דאירכיסא משום דאפור רבנן אסור לאדם להשתות
 עם אשתו בלא כתובה וכדו אמינא לאנתו מרת מרת רייזל בת אברהם וינאמך. הנני
 קדמייכו מן יומא דצבית ברעות נפשוכי והניח לי לאנתי כדת משה וישראל קבילית
 עלי דאמלת ואוקירי ואוקן ואפרנס ואכלכל יתיכי ומיעל לתיכי באורח כל ארעא
 וידא כתובה דעבד לה בין גדוניה ותוספת בסך מאות ואלף וארבע
 מאות ושלשים ושישה שקבלם בההיא שעתא כל הסך הנני והעלם על עצמו כנכסי
 צאן ברזל שאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו, וקנו מיניה סהדי בההיא
 שעתא ושעבדו לו כל נכסין, והאידינא נמי שעבדו לה מההיא שעתא ותהוי הך כתובה
 חלוסי ההיא כתובה דאירכיסא ככל משפטי כתובה ושעבודה וכך אמר לנו
 ה' יאקב אברהם בן אהרן גרינברג רומנו הננו אחיות וחיות שכיד קבילית עלי ועל ריתאי
 כהר"י וע"ס שטר ארבע נכסין וקנינין דהיא לי תחריש מקאגנים דרוד כולוהן יהון
 אחראין וערבאין ומשריע שעגריש בתחולל כדו שיתפרעא מנתון שכיד כה"י ובחר חיי
 ואפי' מגליסא דאכיתאמי וחבל דלא וכו' ודלא וכו' כביטול וכו' וכפיסול וכו' לדעת
 הרשבי"א ולחיה וחיות וכו' כהר"ה וכו' ולא יבטל וכו' ולא יפסול וכו' וקנינא מיד
 ה' יאקב אברהם בן אהרן גרינברג רומנו קנריש במדליב מיד בתחולל ע"ס הנזיל וגם
 נשבע שיה' בת"כ ע"ד המקום ביה וע"ד הנשבעים באמת לאשר ולקיים את כל
 הכתוב עליך בשכיד כתיי שום שינוי וערמה ותחבולה כר"ע והכל שריר ובריר ואמת
 ויציב ונסך וקיים.
 מודה אני על כל הנזיל
 יצחק יצחק זלצול בן שלמה זלמן
 משה בן יוסף

כתובה דארכסא, 1948
 החתונה התקיימה בשנת תרע"א (1910),
 הכתובה המקורית כנראה אבדה
 בתלאות מלחמת העצמאות, וזו הכתובה
 החלופית.
 החתן: אברהם גרינברג-רומאנו
 הכלה: חנה רייזל בת אברהם ליבוביטש
 עדים: שאול בן יהושע ויצחק אייזיקולד
 בן שלמה זלמן
 באדיבות מלכה נתנון

כתובה דאירכסא, ירושלים, 1906 תרס"ו.
 כתובה שנייה לאלעזר ופרומה אדלער.
 היות וע"פ ההלכה היהודית אסור לאדם לדור עם אשתו
 תחת אותה קורת גג ללא כתובה, הזדרזו המאבדים אותה
 להכין חדשה תחתיה
 באדיבות משפחת איקן

replacement for lost Ketuba, Jerusalem 1906
 Since Jewish tradition bars a man from
 cohabiting with his wife without a ketuba, if
 this document was lost a new one was made
 without delay.
 With thanks to the Ikan family

כתובה, ירושלים 1917
 כתובה תוצרת דפוס לעווי ושותפיו. טופס סטנדרטי של
 כתובות אשכנזיות. מקום המקדש בראש הכתובה למרגלות
 עמודי "יכין ובוטז" הכותל המערבי וקברי מלכי בית דוד. כמו
 כן במדליונים מופיע שנית קבר בית דוד לצד מערת המכפלה.
 החתן: יעקב בן אברהם חיים חעשין
 הכלה: שרה בת מרדכי שמעון טפפרברג
 באדיבות משפחת טפפרברג
 אוסף מזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלו

Ketuba, Jerusalem, 1917
 Printed ketuba from Loewy & Partners Printers, standard
 form of Ashkenazi ketubot. Temple at top of ketuba, at
 bottom Yachin and Boaz columns that were placed at the
 entrance to the Temple, Western Wall, and tombs of the
 kings of the House of David. There are also medallions
 again showing the tomb of the House of David next to the
 Cave of the Patriarchs.
 Bridegroom: Yaakov ben Avraham Haim Heshin
 Bride: Sarah daughter of Mordechai Shimon Tepperberg
 With thanks to the Tepperberg family
 Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

שטר כתובה מירושלים, דפוס המערב, שנות העשרים של המאה ה-20.
 טופס זה הודפס בירושלים והופץ לקהילות ישראל בווריאציות שונות. במרכז - צמד האריות האוחז בכפותיו את המדליון ובו מקום המקדש. הכתובה מעוטרת בפסוקים מקובלים, בעיטורים צמחיים ובמקומות הקדושים (קבר רבי מאיר בעל הנס והכותל המערבי). בראש הכתובה - קערת פירות עמוסה כסמל לפרייון ושפע.
 באדיבות משפחת גרוס

Ketuba from Jerusalem, Ma'arav Printers, 1920s.
 This form was printed in Jerusalem and distributed to Jewish communities in a range of versions.
 In the center, twin lions grasping a medallion with their paws showing the Temple. The ketuba is ornamented with kabbalistic verses, vegetal decorations and the holy sites (tomb of Rabbi Meir Baal HaNes and the Western Wall).
 At the top of the ketuba is an overflowing bowl of fruit to symbolize fruitfulness and abundance.
 With thanks to the Gross family.

מתווה לכתובה שהודפס בדפוס צוקרמן, ירושלים
שנות ה'30.

כתובה המקושטת בברושים ובאגרטי פרחים בכתובה
שובצו פסוקים מברכות "שבע הברכות" ואיחולים להצלחת
הזוג. בין הברכות שולבו עיטורים צמחיים ועיטורי דגים
כסגולה לפריון ולבלוב. עצי הברוש המופיעים בכתובה
מסמלים ניצחיות וקדושה.
באדיבות משפחת גרוס.

Draft for ketuba paper with colored ornamentation
Printers, Jerusalem, 1930s

Ketuba decorated with cypress trees and flower vases.
Interspersed verses from the "Sheva Brachot" (seven nuptial
blessings) and wishes for the couple's good fortune.
Interwoven in the blessings are vegetal and piscatorial
ornamentations as auspicious omens for fertility and
fruitfulness.

With thanks to the Gross family.

כתובה, ירושלים, 1906 Ketuba, Jerusalem, 1906
החתן – מרדכי אהרון הכהן וועלנשטיין Bridegroom: Mordechai Aharon Hacohen Wallenstein
הכלה – רחל בת אברהם אהרון הלוי Bride: Rachel daughter of Avraham Aharon Halevi
באדיבות עו"ד משה בן ארי With thanks to Adv. Moshe Ben Ari

כתובה, ירושלים 1936.
 החתן: אברהם מימראן
 הכלה: כוכבא בת שלמה אבורביע
 חלקה העליון של הכתובה מעוטרת בצמד האריות המחזיק
 מדליון ובתוכו סמל ועד ק"ק המערביים. הכתובה
 מעוטרת במדליונים ובהם מקום המקדש, הכותל
 המערבי, צפת וקבר ר' מאיר בעל הנס.
 באדיבות משפחת מימראן

Ketuba, Jerusalem 1936
 Bridegroom: Avraham Maimaran
 Bride: Kochava daughter of Shlomo Aburbeia
 Upper part of ketuba decorated with a pair of lions holding
 a medallion with the symbol of the Va'ad ha-Ma'araviim
 (Maghrebites) Congregation. Ketuba ornamented with
 medallions showing the Temple, the Western Wall, Safed and
 the grave of Rabbi Meir Baal HaNes
 With thanks to the Maimaran family

בְּשֵׁם
מִזְבֵּחַ

ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם

צילומי חתונה

“אבותינו עמדו תחת אפיריון בשעת
חתונתם כשהם חבושים תרבושים.
במשפחות הספרדיות הותיקות עוד אפשר
למצוא תמונות של בני זוג שבהן מופיע
החתן בכל הודו והדרו עם “הסאקו” – המעיל
הארוך, הקפטן ותרבושו על ראשו.”
(יעקב יהושע, ירושלים תמול שלשום, עמ' 21)

Wedding's Photographs

“Our fathers stood under the canopy during
their weddings, wearing a tarbush. Old Sephardi
families still have pictures of the couple where
the bridegroom appears resplendent in all his
glory with his tarbush on his head.”

הכלה מלווה באמה וחמותה האוחזות נרות
 בידיהן בטקס חתונת קפטן יגאל כספי
 בבית הכנסת ה"חורבה" 11.5.1944
 צלם: אורון צבי (ארושקס) | באדיבות הארכיון
 הציוני המרכזי. Photographer: Zvi Oron (Orushkes) | With thanks to the
 Central Zionist Archives

הרב קורא את הכתובה בחתונת יגאל כספי
 בבית הכנסת ה"חורבה" 11.5.1944
 צלם: אורון צבי (ארושקס) | באדיבות הארכיון
 הציוני המרכזי. Rabbi reading the ketuba at Yigal Caspi's
 wedding at the Hurva Synagogue, 11.5.1944
 Photographer: Zvi Oron (Orushkes) | With thanks to
 the Central Zionist Archives

מלכה לבית הויזמן ואמה רחל סובבות סביב החתן כנהוג
 שבע פעמים. (האם אוזחת בנר). חתונת מלכה וישראל
 אשכנזי, 9.12.1942.
 מנהג הקפת החתן שבע פעמים בעדות אשכנז היה סגולה
 לשמירה על החתן ממרעין בישין. הנישואין אמורים להגן על
 החתן ולהרחיקו מהחטא.
 באדיבות ארכיון התמונות של יד יצחק בן-צבי ע"ש שושנה ואשר הלוי

Malcha née Hoyzman and her mother Rachel circling the
 groom seven times according to tradition. (The mother is
 holding a candle.) Wedding of Malcha and Israel Ashkenazi.
 December 9, 1942

The Ashkenazi custom of circling the bridegroom seven
 times was a talismanic practice to protect the bridegroom
 from malevolent spirits. Marriage itself would safeguard
 the bridegroom and keep him away from sinfulness.
 With thanks to the Yad Yitzhak Ben-Zvi Photograph Archive

“They led me beneath the bridal canopy, they walked
 me round the bridegroom seven times, and the ring
 was already on my finger.”

(Rivka Alper, *The History of One Family*, p. 108)

אסתר ושלמה ספקטור ביום חתונתם, ירושלים 1898.
צולם בסטודיו של הצלם הארמני מרדיקיאן
באדיבות ארכיון התמונות של יד יצחק בן צבי ע"ש שושנה ואשר הלוי

Esther and Shlomo Spector on their wedding day,
Jerusalem 1898. Photographed at the studio of the
Armenian photographer Mardikian.

With thanks to the Yad Ben-Zvi Photographic Archives

תמונת נישואי רבקה ודוד פסח, 1912

בתמונה ניתן לראות את השינוי שחל באופנת בגדי הנישואין. ההשפעה המערבית ניכרת, ושמלת הכלה הלבנה כבשה את מקומה של השמלה המסורתית הצבעונית והרקומה בחוטי זהב. החתן לבוש חליפה אירופית מפוארת וידיו עטויות כסיות צחות, אך ראשו חבוש בתרבוש, סמל להיותו נתין תורכי. באדיבות ארכיון הצילומים של יד יצחק בן צבי ע"ש שושנה ואשר הלוי

Picture of wedding of Rivka and David Pesach, 1912

The photo shows the changes that took place in wedding attire fashions. There is a clear western influence. A white bride's dress gradually replaced the traditional colored dress embroidered with gold thread.

The bridegroom is wearing a western suit with white gloves, but on his head is a tarbush, a sign that he is a Turkish subject.

With thanks to the Yad Ben-Zvi Photo Archive

תמונה מנישואי מזל ואליהו מזרחי. החתונה התקיימה במלון אמדורסקי, יג' אב התר"פ, (1920) צולם בסטודיו של גאראבד קריקוריאן באדיבות ארכיון התמונות של יד יצחק בן-צבי ע"ש שושנה ואשר הלוי

Wedding photograph of Mazal and Elihu Mizrahi. The wedding took place at the Amdursky Hotel, 1920
Photo taken at the studio of Garabed Krikorian
With thanks to the Yad Ben-Zvi Photographic Archives

(יעקב יהושע, ירושלים תמול שלשום, עמ' 89).

“A Jewish “institution” that attracted more than the members of the Old Yishuv who would hold wedding celebrations there to the strains of the orchestra from the Blind Institute... This was the hotel of Yerachmiel Amdursky... The weddings that were held there imparted an atmosphere of gaiety and joyfulness in the concourse... The couple appeared in all their glory and walked slowly to the hotel entrance, and everybody standing in the concourse at that time smiled at the couple, accompanying them to their nuptial ceremony”...

(Ya'akov Yehoshua, Jerusalem of Yesteryear, p. 21).

בבניין גדול ברחוב דוד התמקם המלון היהודי של משפחת אמדורסקי, שהיה בין המפוארים בעיר. בקומת הקרקע של אותו בניין, שכן בית המסחר של משפחת ג'יניאו, ששיווק את תוצרת היקב המשפחתי, שהיה ברחוב היהודים ברובע היהודי. במלון אמדורסקי שהיה בין הידועים בעיר, נערכו חתונות של משפחות יהודיות. במלון זה נערכה מסיבת הכלולות של הורי, יעקב ומרים ג'יניאו ז"ל בשנת 1922.
עו"ד גבריאל ג'יניאו | תמונת החתונה באדיבות משפחת ג'יניאו

In a large building in David Street there was a Jewish hotel owned by the Amdursky family, one of Jerusalem's finest establishments. On the building's street-level floor were the Ginio family's commercial premises which marketed the products of the family winery, which was in Rehov Hayehudim in the Jewish Quarter. Many Jewish weddings were held at the Amdursky, one of the city's best known hotels. It was here that the wedding reception of my parents, the late Ya'akov and Miriam Ginio, took place in 1922.
Adv. Gavriel Ginio | With thanks to the Ginio family for the wedding picture

חתונת גולדה ואהרון שצקס. נכדתו של יואל משה סלומון
 מבכורו יוחנן דוד, 1904.
 במרכז: יואל משה סלומון, לימינו רעייתו פרומה, מימינה -
 בנה הבכור, אבי הכלה, יוחנן דוד, מעליו - הכלה ומימינה החתן
 באדיבות משפחת איקן

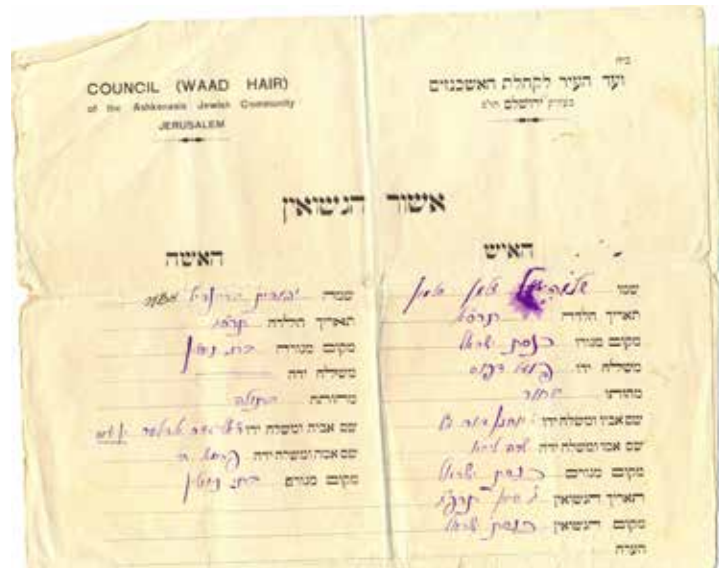
Wedding of Golda Salomon and Aharon Shatzkes,
 1904. Golda was the daughter of Yoel Moshe
 Salomon's eldest son, Yochanan David.
 The groom wears a black hat, and the bride is on his
 left; in the row below are Yochanan David, Fruma and
 her husband Yoel Moshe Salomon
 With thanks to Yael Ikan

יהודית בריינדל ושלמה זלמן סלומון
מימין | תמונת האירוסין
משמאל | תמונת הנישואין, 1923
באדיבות משפחת איקן

Yehudit Breindel and Shlomo Zalman Salomon
On the right | Engagement photo
On the left | Wedding photo, 1923
With thanks to the Ikan family

אישור הנישואין של בני הזוג
באדיבות משפחת איקן
Couple's certificate of marriage
With thanks to the Ikan family

כאשר השדכנים הגיעו לברר אודות בנם חכם שאול, יצאו חכם יהושע ומסעודה שרבאני לתהות מקרוב על קנקן של המעמדות. אחת מהן, היתה הנערה חנה כסוס, שהיתה פקחית ודברה שפות שונות על בוריין. היא תרגמה ללא תמורה מכתבי בקשה לתרומות לצרפתית למוסדות שונים בעיר העתיקה. בבוקר אחד בחודש מנחם אב תרפ"ו (1926) הופיעו בבית משפחת כסוס חכם יהושע וזוגתו מסעודה שרבאני. באמתלה של תרגום לו הם זקוקים-הם בחנו בשבע עיניים את הנערה. האירוסין נקבעו לזמן קצר אחר כך.

מלכה באב"ד לבית שרבאני

When the matchmakers came to inquire about their son Hacham Shaul, Hacham Yehoshua and Masuda Sharabani started thinking about the available brides. One of them was the young Hannah Kesus, a smart girl with a perfect command of a number of languages. She translated into French, without charge, letters to various institutions in the Old City requesting donations. One summer day in 1926, Hacham Yehoshua Sharabani and his wife Masuda came to the Kesus home on the pretext of needing a translation. They subjected Hannah to the minutest assessment. The engagement was set for a date very soon after their visit.

Malka Babad

תמונת חתונת הרב שאול וחנה שרבאני.
ה' תשרי תרפ"ז (1926)
באדיבות מלכה באב"ד לבית שרבאני

Wedding photo of Rabbi Shaul and
Hannah Sharabani, 1926
With thanks to Malka Babad for the photo

משסיימה "הארטילריה הכבדה", קרי זקני החמולה, את תפקידה, סוכמו התנאים והפור נפל – אז הגיע זמנם של הצעירים. גולת הכותרת של ההכנות לחתונה היתה 'שמלת הכלולות'. לשאול שמלה? חס וחלילה, לשכור? מה פתאום, לקנות? 'עיב עלינא' (בושה עלינו).

אז מה עושים? עושים "תרס" (ת ו פ ר י ם, ר ו ק מ י ם, ס ו ר ג י ם). ליום ה"תרס" הזה היו נקבצות ובאות קרובות, שכנות, מכרות וחברות שמבחינת הילדים, כלן נכנסו תחת שם 'החיבה' – 'הדודות'. בהן הדודה ויקטוריה נחמיאס והדודה זוהרה פרדס אחיותיה של אימי שהיו מורות לעבודת מחט ב'בצלאל', ואימי כוכבה שגם היא לא קטלה קנים בתחום והיתה שותפה מובילה בתפירת שמלת כלולותיה. יום זה היה להן ללא ספק יום של חגיגה. שופע פטפוטים, שירה ופרצי צחוק שהתגלגל מקצה הרחוב עד קצהו.

וראה זה פלא, מתוך כל המהומה עלתה וצמחה לה אט אט שמלת כלולות מפוארת לתפארת.

אכן לזאת ייקרא חדות היצירה.

דוגמא ליצירות אלה ניתן לראות בתמונת הכלולות של האחיות כוכבה וחפציבה לבית אבורביע – עם האחים אברהם ובן ציון מימראן.

רפאל מימראן

When the "heavy artillery" – the clan elders – had completed their task, the tenaim or conditions had been agreed upon, and the lot was cast, then it was the young people's turn. The jewel in the crown of the wedding preparations was the "bridal dress." To borrow a dress? Heaven forbid. To hire one? What a question! To buy? What a disgrace! So what was to be done? A "teres", from the initial letters of the Hebrew to sew, embroider, crochet.

For this "teres" day there would assemble relatives, neighbors, acquaintances and friends – all women whom the children called by the "affectionate" term "auntie." They included Auntie Victoria Nahmias and Auntie Zohara Pardes, my mother's sisters, who taught needlework at Bezalel. And my mother Kochava, who was also no slouch in these skills and a leading partner in the sewing of the bridal dress.

For them this was undoubtedly a special celebratory day. Filled with chatter, singing and gales of laughter which could be heard from one end of the street to the other.

And lo and behold, out of the hubbub there slowly emerged and took shape the most wondrously beautiful and splendid bridal dress.

Something that can truly be called the joy of creation.

Examples of these creations can be seen in the wedding photographs of sisters Kochava and Hefzibah née Aburbbeh – with brothers Avraham and Ben Zion Maimaran.

Raphael Maimaran

נישואי חפציבה ובן ציון מימראן, 1931
באדיבות משפחת מימראן

Wedding of Zohara And Ben-Zion Maimaran 1931
With thanks to the Maimaran family

נישואי כוכבה ואברהם מימראן, 1936
באדיבות משפחת מימראן

Wedding of Kochava and Avraham Maimaran, 1936
With thanks to the Maimaran family

בְּשֵׁם
מִזְבֵּחַ

ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם

מתנות חתונה

“נהגו להביא לבני הזוג חפץ שהוא בר שימוש כגון: מכתש, נפה, קדרת חרס, וכיוצא באלה. ואת המתנה לא הגישו בסתר, אלא הכריזו עליה קבל עם ועדה בריקוד ובשיר: מי רוצה לראות את הכלה היפה, ואני נתתי לה סיר קטן כדי שהחתן והכלה יהנו ממנו.”

Wedding gifts

“There was a custom of bringing the couple a functional utensil, such as a mortar, a sieve, an earthenware pot, and so on. The gift was not presented anonymously but instead an announcement was made about each one, accompanied by singing and dancing. Those who wish to see the beautiful bride, and I gave her a little pan so that the bridegroom and the bride would enjoy it.”

קונוס סוכר שנהוג היה להביאו כמתנה לחתן ולכלה
מקושט בניירות מוזהבים כסמל לשפע וברכה.
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Top: Sugar cone. The tradition was to present this
gift to the bridegroom and bride, decorated in
gold paper as a symbol of plenty and gladness.
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

צלחת סגלגלה פרחונית
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Oval flower-decorated dish
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

צלחת מעוטרת, שנות העשרים של המאה ה־20
תרומת משפחת שכטר
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Decorated dish, 1920s
Donated by the Schechter family
Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

“Everyone who saw themselves as a relative, neighbor, acquaintance, and childhood friend considered themselves duty-bound to bring something, and the something spanned the entire gamut, from kitchen utensils and dining room items, to ritual Jewish objects... They were not embarrassed to bring things that today are considered mere trifles such as a nightlight, a breadknife, or a salt cellar...”

Avraham Shushan, Jerusalem My City (Hebrew), pp. 52-53

(אברהם שושן, ירושלים עירי, עמ' 52-53).

מגוון כלי בית שניתנו כמתנה לזוג הצעיר: סכו"ם, כוס, מלחיות, וכיוצא באלו.
אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן

Various household items given to the young couple: flatware, cup, salt cellars, etc.

Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum Collection

preparations that led up to it focus on this moment of union. The photograph is the essence of this moment, and it will remain etched in the memory, even when the ketuba is placed in a closet for safe keeping, when offspring come into the world, and relatives and parents are no longer among the living – the essence, an enchanted moment of hope and happiness.

1. Later Danin. The couple were among Tel Aviv's earliest residents.
2. Alper, Rivka, *The Chronicles of One Family* (Hebrew), photocopied version, Ariel, Jerusalem, 1993, p. 101.
3. Alper, *ibid.*
4. Alper, *ibid.*
5. Hall, Edwin, *The Arnolfini Betrothal: Medieval Marriage and the Enigma of Van Eyck's Double Portrait*, Berkeley: University of California Press, 1994, pp. 10-11.
6. Sontag, Susan, *On Photography*, 1979, pp.12-13 (Hebrew).
7. Sontag, *ibid.*, p. 13 (Hebrew).

the bridegroom, continuing his family's commercial affairs, is representative of his status as a businessman at the beginning of the 20th century (Valero picture, p. 35, catalogue). Pictures relating to the betrothal ceremony became ever more similar to wedding photographs as reflected in the festive apparel and bridal dresses, increasingly resembling the actual wedding day. The photograph of the couple, taken at a photographic studio, became a set feature of the big day and its excitement. (See Mazal and Elihu Mizrahi, Ya'akov and Miriam Ginio, p. 134-135) The couple, aware of the importance of the moment and familiar with the rules of the ceremony, stand confidently in front of the camera, tenderly embracing.

Another kind of photographic image at weddings is family photos. Events centered round the young couple are, as it were, no more than an excuse for the entire family to face the camera together. (See: Salomon family p. 136, Valero family p. 35) The late 19th and early 20th century were times of crises, upheavals, travels and migrations. The family photograph freezes for ever all the relatives in an optimistic spirit representing hope, continuity and the generation of new life. In times to come, family members will be able to gaze at this frozen moment, kept in the family album, and remember who has grown up, left or passed away. Susan Sontag has written about family photographs: "Through photographs, each family constructs a portrait chronicle of itself – a portable kit of images that bears witness to its connectedness.... A family's photographic album is generally about the extended family – and is often all that remains of it."⁷ Photographs symbolically represent the members of far-flung families.

Wedding photos of the 1940s (Caspi and Ashkenazi in the catalogue, pp. 130-131) which appear in the exhibition attest to technological development: no longer is it necessary to stand in a studio, unmoving, for the extended time needed for an exposure. More people have cameras, and spontaneous pictures, outside pictures, whether professional or amateur, display more elements in the conduct of ceremonies and give a glimpse of the locations where weddings take place: halls, synagogues and gardens.

Wedding photos are among the most frequent pictures in the family album. The moment when the couple are joined and a new family framework comes about which will create new life and continuity – this is a moment of great hope for family and society alike. For a few hours the couple are exalted, attired in finery and with everyone's eyes fixed on them. The ceremony and the

and other names (oil on wood, National Gallery, London). In this enigmatic painting, about which vast amounts have been written, merchant Giovanni Arnolfini and his wife are in a furnished room, They are holding hands and their image is reflected in the mirror on the wall. In “The Arnolfini Marriage”, the gestures, the arrangement and significance of the objects, the play of light, shadow and reflection have made this painting an example for reference and inspiration in the styling of a wedding picture as well as for study and analysis of its details.

In the first private album in Jerusalem which she began in 1850, Elizabeth Anne Finn, wife of the British consul, has no wedding photographs, but in one instance at least she describes in her memoirs the wedding of the Greek physician, Dr. Mazrachi, to an unnamed Russian woman. In Finn’s album there are two photos, one next to the other, of the two in their youth. These are photographic visiting cards which were fashionable and widely used among the middle class in the years following the invention of photography. The Mazrachis were photographed separately, and it is only in Finn’s album that they are united in the setting of their wedding. In the subsequent decades couples stood side by side. This is the case of the picture of the wedding of Esther and Shlomo Spector which was taken at the studio of the Armenian photographer Mardikian (see p. 132). In this photo, his right and her left hand rest on the furniture which is part of the studio setting. Their other hands are joined, but they are not really holding hands. A similar 19th century photograph of Yosef Moshe and Mina Valero (see p. 34) around 1870. Yosef Moshe is wearing a long coat and has a tarboosh on his head. On his chest he wears medals of honor bestowed by the Ottoman authorities emphasizing his high status as a banker and a distinguished public figure.

At the beginning of the 20th century, and especially after World War I, couples continued to frequent the studios of the city’s photographers. By that time the settings were of European rooms representative of the grand structures and edifices characteristic of high society in the Ottoman Empire. However, the changing times are reflected in clothing: the tarboosh has disappeared, there are European suits, and dresses are becoming shorter as dictated by fashion. In 1906 the nephew of Yosef Moshe Valero, Ya’akov Valero, married Menuha Goldberg, from an Ashkenazi family in Petah Tikva. This mixture of Sephardi and Ashkenazi was something new and interesting. The couple’s hands are joined, and in his resplendent attire – long tailcoat and top hat –

against a bare wall, shows Yehezkel and Rachel leaning on a waist-high cabinet. In those days of long exposures, studio photographers provided their clients with a variety of furniture on which the photographic subjects could lean during the considerable time needed to take a picture. Yehezkel looks relaxed, his right leg crossed over his left, his left arm loosely by his side, and his gaze directed at the camera. Rachel, standing next to him, looks somewhat strained, she is gazing into space, and one of her arms is also loosely by her side. Her other hand is resting on the cabinet, next to her fiancé's hand. Between them is an undercurrent indicative of the relationship that they will come to have but that has not yet come to fruition.

Hand in hand toward the future

Since antiquity and to the present day, wedding scenes have been depicted in sculpture, relief and paintings. The married couple seem to be frozen in time at what is defined as the happiest moment in their lives. The Romans immortalized the bride and groom on stone reliefs, in the Middle Ages the bridal couple were depicted on sarcophagi, in the 17th and 18th centuries couples were portrayed according to the tradition of painting, and studio photographs made their appearance in the 19th century. Early representations of weddings are primarily characterized by the recurring hand gesture. The couple hold each other's hands, touching gently but without hesitation, in the center of the picture. Sometimes they stand on their own, sometimes the cleric stands between them either looking at or touching their handholding. These pictures represent the significance of the ceremony and its confirmation by the gesture of "handholding" that conveys legal validity to the symbolic and official condition.

The introduction of photography enabled more and more couples to obtain a lasting visual record of the event of marriage. In the 19th century this generally involved a single studio photograph. The picture, whether of the engagement or the wedding, was carefully staged. It became part of the ceremony. Later, spontaneous photographs with more participants became the norm. According to cultural scholar Susan Sontag, in the last hundred years at least a wedding photograph has become a central part of the ceremony no less than the standard forms of words.⁶

In Western culture there is a well-known 1434 painting by Jan van Eyck "The Arnolfini Marriage", also called "Portrait of Giovanni Arnolfini and his Wife"

Bridegroom, bride and wedding photo

Nirit Shalev Khalifa

On the holiday Lag BaOmer 1888, when *halutz* (Pioneer) Yehezkel Sochovolski¹ arrived in Jerusalem and went to the home of his intended, Rachel Yellin, her Sephardi mother, Serach looked at him with a mixture of amazement and contempt. “My mother asked my brother to tell the bridegroom to wear a tarbush. She could not stand the ludicrous headgear which was like a flatbread on his head with an awning over his brow – if he’s going to be part of our family – she said to my brother – he must get used to our preferences,”² as Rachel later described the incident. “You don’t break off a betrothal because of a hat,”³ said the bridegroom, who had no choice other than to go along with what his mother-in-law said and to replace his European cap with a magnificent red tarboosh with a black silk tassel. That same evening he appeared at the home of his Jerusalem fiancée wearing a tarboosh as if it was a burden of weighty local custom.⁴ After the betrothal ceremony, which took place on Motzei Shabbat, the young couple posed for the camera in order to immortalize the occasion in an engagement picture. Yehezkel Sochovolski wore a European checked suit and, of course, on his head he wore the new tarboosh. His fifteen-year-old bride, Rachel Yellin, wore a dark satin dress with a large brooch at her throat, possibly an engagement present from her fiancé. The preparations for the wedding, which culminated in the stitching of the light-colored embroidered bridal dress, are described at length in Rachel’s memoirs. However, of this momentous event the family album contains only the engagement picture. This is one of the earliest nuptial photographs to have been preserved in Jerusalem family albums.

The engagement picture of the young couple, which was taken in a studio

more so their own houses, through their own deeds.

In order to digest this historical lesson, we use the symbolization of this memory of a traumatic event (loss of independence and loss of the place where the Shekinah dwells) on many occasions in our lives.

The breaking of the glass at the end of the ceremony, at the moment when joyfulness is at its peak, also symbolizes the fragility of relationships between husband and wife: just as the glass is thin, transparent and fragile, so our ties with each other are similarly fragile and capable of being smashed to smithereens. So if we do not remember to make a point of respecting the other and instead walk all over them, the house that has been built together – an enterprise which starts on this evening of joy – **will be destroyed**.

In the Gemara, we learn of the custom, when building a new house, of leaving part of the entrance wall to the house unplastered, or not whitewashed, or painted in black, as a reminder of the destruction.

This visual message teaches us that when we enter and leave the house, we must remember that the Temple was destroyed because of baseless hatred – a teaching that we must take on board in our lives in both a national and social sense, as well as in the private sphere.

These customs are intertwined in their most profound conceptual meanings. When in our everyday lives we see the unfinished wall of our house, we remember the “destruction of Jerusalem” and the lesson to be learned from it. This special wall is also an everyday reminder of the pact or agreement entered into by the couple during the wedding, as symbolized in the breaking of the glass.

“I set Jerusalem above my chiefest joy”

Yehuda Levy Aldema

This essay sets out to make a conceptual connection, in a contemporary setting, between the custom of breaking a glass at Jewish wedding ceremonies and that of leaving part of a wall either unplastered or not whitewashed or painted black in a new house.

The custom of breaking a glass is to be found in the Berachot tractate in the discussion about the verse: “Serve the Lord with fear, and rejoice with trembling” (Psalms 2, verse 11).

From the tales in the Talmud we learn about the breaking of **costly** glasses, in order to prevent immoderate rejoicing bordering on licentiousness. From this we gather that during the nuptial banquet, there is a **deliberate** desire to moderate the atmosphere of excessive joy in order to inject a note of sadness into the event. This can be compared to making reference to days of death on days of rejoicing.

During the Middle Ages in Germany and Southern France a further reason was added for breaking a glass at weddings – **a reminder of the destruction of the Temple**. This custom – the smashing of a **simple** glass goblet – as well as this reason spread to all Jewish communities. From the end of the Middle Ages to the present time, many other additional reasons have been advanced for the custom, some kabbalistic, along the lines of “a reminder of the destruction.”

The destruction of the First Temple took place because of our own deeds. The destruction of the Second Temple occurred because of baseless hatred. This shows that people can both construct and destroy the Lord’s house, and all the

and to unstable family units (immaturity leading to high divorce rates and abandoned wives).

Conclusion

Child marriages were common in the Old Yishuv in Jerusalem during the Ottoman period, as was the case in most Jewish communities worldwide. In the course of the 19th century rabbis, public figures, doctors, journalists and others objected forcefully to this practice. They considered child marriage to be responsible for the poor state of health of Jerusalem residents, the high mortality rates of women giving birth and newborn infants, and the instability of family life (abandoned wives and high divorce rates).

The Old Yishuv in Jerusalem was economically dependent on outside support from Diaspora communities. Because the city was a refuge from the negative influences of modernity and Haskalah (Jewish Enlightenment), Jerusalem's Old Yishuv was subject to social censure on two levels. For the Jews in the Diaspora, the Old Yishuv Jews were putting into practice the Jewish ideal of studying Torah and praying in the Holy City, leading a lifestyle of scrupulous modesty and the most stringent morality. In return for this realization of the ideal Diaspora Jewry provided Jerusalem's Jews with economic support. This financial support could be withheld from those who did not abide by certain norms (e.g. anyone who wished to live elsewhere than the four holy cities (Jerusalem, Hebron, Tiberias and Safed) needed approval; anyone who moved without obtaining authorization would permanently lose not only his own right to this economic sustenance (halukah) but also that of the other members of his family). These strict regulations imposed the strictest obedience on those who received halukah, heightened the authority of those in charge of distributing funds, and made this system an effective way of imposing their will on those under their control.

Jerusalem scholars issued special regulations which were designed to prevent the impairment of Jerusalem's status as a holy city. (Example: the bachelors regulation which prohibited men aged 20-60 from living in Jerusalem as single men.)

The regulations were of great importance because they had the force of Jewish religious law (halacha) and reinforced Jerusalem's status as a "holy city".

Child marriages were part of this state of affairs and of a system which was designed to bestow on those who made up the Old Yishuv the image of people realizing the traditional Jewish ideal.

“I found that youths were married at the age of 13, and sometimes earlier... also leading to divorce.”

Polygamy

Unlike their Ashkenazi brethren, Sephardi men were allowed to have two wives. In her book entitled “Princess or Prisoner”, drawing on the Montefiore census, Margalit Shilo writes that in 1855 there were a total of three polygamous marriages in Eretz Israel.

It is possible that this was not a widespread custom due to the economic hardships involved in keeping two wives in separate households. The practice practically died out altogether in the Mandatory period apart from special cases such as barrenness, insanity, and so on.

Aginut

It is likely that the youth of bridegrooms was a contributory factor in the phenomenon of abandoned wives who could not obtain a divorce. At the end of the 19th and beginning of the 20th centuries this was a common state of affairs in both Jerusalem and many Jewish communities worldwide.

Eliezer Lipman Silberman, editor of Ha-Magid, published articles in his newspaper that informed the general public of the suffering of these women. In his pieces, Silberman attaches the blame for this state of affairs to child marriages. He argued that the young husbands were unable to keep their families economically, and poverty forced them to abandon the married state.

Health

Rabbinical sources among Edot ha-Mizrach frequently railed against the custom of marrying young girls because of fears that this would damage their health. At the end of the 19th century Hacham Rabbi Yechia Korach from Sana’a vehemently denounced the practice of child marriage in a sermon he delivered about the Torah portion Shemot (Exodus 1-6). He maintained that young girls often suffered irreversible harm because of pre-puberty sexual relations, and in serious cases the result might be death.

Child marriages limited the girl’s ability to develop physically. The young age of pregnant women often resulted in stillbirths and miscarriages, and sometimes led to the girl’s death.

The resultant picture painted by contemporary sources indicates that child marriages led to health problems (which in extreme cases resulted in death)

II. Ideology

The Old Yishuv community in Jerusalem saw the city as a haven from the harmful effects of modernization. They viewed themselves as a select few putting into practice the ideal of a lifetime devoted to Torah study and sanctity in the Holy City.

However, an ever widening gap came about between the image that the Old Yishuv in Jerusalem tried to maintain of itself as guardian of the embers and the Jewish people's religious halachic ideals, and the actual facts on the ground.

As might be expected, since the Old Yishuv in Jerusalem received outside support, it attracted marginal elements whose social mores were not of the highest.

The Old Yishuv was subject to constant criticism by its economic supporters against which it had to defend itself. One way was for the city's rabbis to pass ethical regulations which were special to Jerusalem and known as "Jerusalem regulations".

While these regulations were intended for members of all the different ethnic groups, they were not implemented uniformly. Sometimes the regulations were changed depending on the community's ethnic background.

The regulations were frequently updated. In 1842 they were printed for the first time.

Problems resulting from child marriages

There were a number of reasons for the problematic nature of child marriages. Many sources describing the period make the connection between the bride's young age and her concomitant mental and physical immaturity, and married life. Many brides continued to play with dolls and engage in childhood games during the engagement period and even after marriage.

Divorce

Ignorance and immaturity were not favorable to happy marriages.

A variety of 19th century sources testify to the large numbers of divorces in Jerusalem. Abraham Grunbaum, an emissary of the Jewish Committee from Germany who was involved in setting up a hospital in the city, visited Jerusalem in 1885. He ascribed the numerous divorces to the practice of child marriage.

Marriageable age in Jewish communities in the past

Traditionally, there was no specific marriageable age in Jewish communities and so it varied according to the customs of the society in which they lived.

In most Jewish communities boys and girls would marry not long after they attained the age at which they were expected to keep the commandments, i.e. close to puberty.

Encouraging early marriage was a result of short life expectancy and the desire to see the new generation being born.

Reasons for child weddings

Child (underage) weddings were very frequent in the Jerusalem Old Yishuv until the late 19th and early 20th centuries.

There were a variety of reasons and causes for the phenomenon of child marriages.

Research has identified such marriages as largely resulting from the influence of the surroundings and religious/ideological reasons.

I. Influence of the surroundings

A close link has been found between the age at which marriages took place in Jewish communities and in their non-Jewish surroundings.

It makes sense that the general social norms prevalent in their countries of origin influenced Diaspora Jewish communities. Thus in the Middle Ages child marriages were common in the Jewish communities of the time: Spain, Europe and Islamic countries.

In medieval times early marriage was common among the Jews of Spain and Germania, as was also the case among the non-Jewish population. Canonical (ecclesiastic) law set marriageable age at 14 for boys and 12 for girls, but among the nobility earlier marriages were not uncommon. Medieval 12th-14th century Ashkenaz texts indicate that girls were often wed at even younger ages. Throughout the Ottoman Empire marriageable age was low, and Jewish communities followed suit.

In Islamic countries marriages of minors were common among all levels of society. For the parents, the most important thing was to see their offspring married, and they did not consider it a problem if minors wed before puberty. Stahl argues that scholars encouraged marriage at a young age since Muslims did not rape married women.

Child weddings in Jerusalem's Old Yishuv

Curator | Ora Pikel Tzabari

Historical background

At the beginning of the nineteenth century, like many other places in the Ottoman Empire, Jerusalem was a squalid city devoid of any modern health services. During the 19th century it shifted from being a neglected city in the moribund Ottoman Empire to an up-and-coming urban center. The move by Jews to life outside the Old City involved large-scale construction and brought about genuine change in the Jerusalem cityscape.

In the early 19th century the ancient city of Jerusalem numbered some 9,000 residents. There were about 2,250 Jewish inhabitants, most of them Sephardi Jews, descendants of those expelled from the Iberian Peninsula plus a minority of Arabic-speaking Jews who according to their tradition had never left Eretz Israel. The population was poverty-stricken and often destitute, and there were very few synagogues and community institutions. They considered themselves a select few putting into practice the ideal of a lifetime devoted to Torah study in the Holy City.

By the end of the century, the Jewish community in Jerusalem had swelled to some 16,000. The Jerusalem Old Yishuv had changed radically, becoming a mosaic of different communities living side by side and influencing each other. At the same time that development and growth were proceeding apace, a different process of cultural seclusion and isolation took place. For the Ashkenazi Old Yishuv, Jerusalem offered a haven from the harmful effects of modernization. Misgivings and apprehension about the Haskalah (Jewish Enlightenment) and the ensuing assimilation in Europe resulted in parts of the Old Yishuv fighting tooth and nail against signs of the times, such as modern schools.

names and the quality of “their gift”... All those who considered themselves close to the family – neighbors, acquaintances and childhood friends – viewed themselves as obligated to bring something, covering a very broad range from kitchen utensils and dining room furnishings to religious appurtenances or Judaica.”

Weddings from different sectors / modern vs. traditional

In his book *Three Worlds* Haim Hamburger described how, as the son of a family of mitnagdim, he married into a Hasidic family. Unlike the custom of the time, the young couple met before their betrothal.

After the wedding in the court of Rabbi Yehuda Hahasid, Hamburger’s father-in-law made what was then (1884) a revolutionary suggestion: “that the young couple walk arm in arm along the street to their home. Hamburger’s father agreed, and once again there were extremists who gossiped vociferously, saying that this was the custom of free thinkers and nothing like that would be seen again.”

The marriage of Ita and David Yellin took place in 1885 in the Yellin home courtyard in Mazkeret Moshe. It is described in detail in Yehoshua Yellin’s book, *Memoirs of a Jerusalemite*: “Although – or more precisely because – it was ostracized by the fanatics, as a sign of protest many rabbis and notable figures, Sephardi and Ashkenazi alike, were presented at our festivities.”

“Hachnasat kala” – charity to dower a bride

The poverty and straitened circumstances of many Jerusalem Jews forced many of them to go from door to door and knock on the doors of philanthropists in order to marry their daughters.

A document issued by the Sephardi Rabbinical Court of Jerusalem in 1837 requested assistance for a bride whose father was a very poor elderly scholar: “He now wishes to marry his daughter but lacks the means to pay for the wedding expenses and is deserving of support and assistance.”

As his reward the generous benefactor was promised, “He who provides him with assistance saves Jewish lives, which merit will protect him from all vicissitudes and troubles, and there shall be no paupers. Amen.”

Chaya Tsipa, who died in 1847, was known as “the shoemaker.” She provided indigent brides with shoes. “The women who helped to dower brides knew that they no longer need worry about shoes for them. Chaya Tsipa has already taken care of this, she has footwear ready for them.”

large numbers of guests, Sephardi and Ashkenazi, were invited to magnificent luncheons and dinners.... The first time we went to my late father-in-law's home, before we entered the house a sacrificial lamb was sacrificed on the threshold and the meat was distributed to the poor.”

Wedding celebrations

Yehoshua described the different ethnic groups weddings in the Jerusalem neighborhoods outside the Old City walls: “Although they no longer lived in the Old City, they took with them, to varying degrees, the spirit and atmosphere of its Jewish Quarter.” With his Sephardi roots, the author compared Ashkenazi and Sephardi wedding celebrations. “The moment we saw our fellow Ashkenazis carrying the four “dringelach” poles with a little curtain on their ends we knew that a wedding canopy would be erected that day by one of the neighborhood cisterns and at night we would hear the strains of an Ashkenazi band, with its two main instruments – flute and drum.” ...

This form of wedding was strange to us. It was held in the open so as to be blessed by the stars. It was a simple, unadorned affair, unlike our weddings which were held indoors, with the bride and groom sitting in a flower-bedecked canopy bed.”

For the Sephardim, Ashkenazi wedding ceremonies were a lugubrious affair. (“The Ashkenazis’ four canopy poles and the groom’s white **kittel** were somewhat reminiscent of a funeral).”

Generally Ashkenazi weddings were held on Fridays, so that guests could get home speedily without making things economically difficult for their hosts.

Before entering their home, the newly weds distributed coins to the poor who would bless the young couple.

Both Sephardim and Ashkenazim held the wedding festivities on Saturday evening, after the end of the Sabbath. Men and women performed traditional dances in separate rooms to the accompaniment of a drum. There was also the special bride’s dance, known as the Kasher Tanz or “kosher dance”, in which the bride held onto the end of a handkerchief. The young couple were regaled with such things as rhyming songs and feats of bravery to entertain the guests.

Wedding gifts

Avraham Shoshan described the ceremony of announcing the young couple’s wedding gifts.

“The beadle amused those present “by announcing one by one the guests’

The dowry appraisal day

Yaakov Yehoshua describes the dowry appraisal day as follows:

“On this day, on cords stretched the length and breadth of the room were displayed all of the bride’s new finery together with her future home’s utensils, for appraisal and for the their value to be added to the set amount that her groom was to confer on her until reaching the figure of five times five, for fear of the evil eye.” The experts who appraised the bride’s dowry performed their task intelligently and thoughtfully, to both parties’ satisfaction.

After the dowry appraisal, the attire and utensils remained on display for a while for further examination by the female neighbors and acquaintances. Then the garments would be taken down and stored in large wooden chests in preparation for transport to the groom’s home together with a “herb of grace” plant to ward off the evil eye.

Wedding preparations

In his book on homes and streets in Old Jerusalem, Yaakov Yehoshua describes how for two weeks before the wedding large quantities of seeds and nuts would be roasted. Relatives, neighbors and friends began baking almond cakes, preparing jams, making pink and white almond sweetmeats and other confections for the festive nuptial meals.

The Sabbath before the wedding

Shushan described the Sabbath before the wedding as the opening of the nuptial events for an Ashkenazi Jewish man. The groom was called up for the maftir portion, and his relatives filling the synagogue “showered him with confetti containing grains of wheat or rice and sugar-coated almonds.” At the end of the service, the beadle invited the congregation to toast the groom and partake in his parents’ home of traditional foods including kugel and pickled vegetables.

Wedding customs

The Jerusalem custom was for a bride to wear no jewelry and not braid her hair as a way of ensuring that the marriage would be happy and uncomplicated. Yehoshua Levin, who married the daughter of the wealthy Baghdad merchant Yehezkel Yehuda, described the sumptuous wedding customs: “All the wedding rites followed Sephardi customs. On each of the seven feasting days

form.” Yaakov Yehoshua described the stratagems used by Jerusalem girls in order to entice a future groom and his relatives: “so as to make themselves look buxom, they would plump themselves up with pillows beneath their garments.”

The engagement period

According to Yehoshua, the period between the betrothal and the wedding was eventful. The future spouses were caught up in preparations for their nuptials, the bride with preparing her dresses and other attire, and the groom with establishing himself. This period could be as short as a few months or as long as a number of years, depending on the couple’s economic circumstances.

Visiting the bride’s home on festive days

As Yehoshua writes, “When the groom visited his fiancée’s home on festive days, she would adorn herself with all the finery that she had received as gifts, gladdening her groom and his accompanying family. The bride would offer her guests sweetmeats that she had prepared herself. How her hands trembled as she served them on plates. This was the moment when her qualities as a bride were on show” (neat and level-headed or messy and disorganized, mannerly and charming or, heaven forbid, awkward and ungainly).

Gifts exchanged by the engaged couple

“Throughout the period of engagement the couple would exchange gifts. On festivals the bridegroom would send his fiancée trays of sweetmeats, with an ornament in pride of place; for her part, his bride would send him gifts such as a Book of Esther, the scroll in a silver case, or a prayer shawl bag embroidered with her groom’s name.”

The dowry

According to Yaakov Yehoshua, in the case of wealthy families the dowry included twelve blouses with sleeves, skirts and three pairs of undergarments of lace and furs. The poor gave fewer garments, “which the woman wore throughout her life and some of which she might pass on from her dowry to her daughters when they married.”

The crowning glory of the dowry was the kavisira, an embroidered and lace throw or cover for the new mother’s bed,

These covers were sometimes donated to synagogues as Torah ark curtains.

described the “respectable ladies who sat and paired off couples and brought the two sides together in their small rooms. Over a little cup of coffee and a spoonful of jam, differences were ironed out and matters brought to a satisfactory conclusion.”

Most matches were readily arranged in accordance with age-old rites.

“First came the practical side – the amount of the dowry, the bride’s garments, where they would live, the bride-price, to be used as a financial basis for the couple’s life together. Once both sides reached an agreement, the signing of a document setting out the financial and logistical “conditions” or tenaim for the upcoming marriage would take place in the bride’s home.”

Matchmaking stratagems and subterfuges

In his book *Three Worlds*, Chaim Hamburger described the stratagems and subterfuges used by his grandfather, Reuven Cohen, in order to “snare” his father Netta Hirsch as a bridegroom for his daughter, Hamburger’s mother. At the boy’s barmitzvah “he resolved that the youth, Netta Zvi, would marry his daughter Rachel who was the same age...”

When favorable comments were made about the boy, Reuven Cohen feared that he would be beaten to the post by someone else. “So what did he do? Once he came to the lad’s father, grandfather Moshe, and told him that he had dreamed that Netta Hirsch married his daughter Rachel. When he saw that things had gone quiet, he waited a while and then again said that he had had a dream three nights running that the youth Netta Hirsch had married his daughter Rachel, as if this were a heaven-sent marriage. The boy’s father, a naive God-fearing man, said: Perhaps this is the case? And they began talking about it until they reached an agreement and the match was arranged...”

Stratagems used by mothers-in law

Before the match was settled, a potential mother-in law would bring her future daughter-in-law a tangled ball of wool and ask her to untangle it. This enabled her to learn what sort of a girl the bride was: how adroit, patient, persistent and nimble she was.

Stratagems used by brides

“Since our sisters were slim and slender, they aspired to look plump, as pleased a man from the Orient, and so they wore skirts... which added shape to their

Our Weddings: Weddings and the Old Yishuv in Jerusalem

Curator | Ora Pikel Tzabari

Historical background

In traditional societies, a wedding is the most important event in a person's life.

Descriptions of marriages, from when a boy and a girl reached marriageable age to the end of the seven days of nuptial feasting, are to be found in the memoirs of Jerusalemites who lived through the momentous hundred years that stretches from the mid-nineteenth to the mid-twentieth century. A period during which innumerable changes took place in how Jerusalem looked, its rulers, languages, dress and customs.

All these changes inevitably impacted on the people of the Old Yishuv in Jerusalem and on this crucial event in their lives.

Matches and matchmakers

Jerusalemites' thoughts were never far from matchmakers. Their pithy explanation of the four letters that make up the Hebrew word *shadchan* – “Speaks lies, takes money” – is well known. Avraham Shoshan described this in his book “Jerusalem My City” as follows:

“Being a professional matchmaker is not something that can be done by any Tom, Dick and Harry. With their smooth tongues, their exaggerations, their enticing and persuasive ways, these well-known figures in Jerusalem life were basically big talkers.”

The matchmakers recalled by Yaakov Yehoshua were the rabbis, who knew all the families and proposed matches between their children to parents. He

Content

37 Dowry and betrothal gifts

74 Invitations

92 Wedding apparel

108 Ketubot

128 Photographs

142 Wedding gifts

148 Bridegroom, bride and wedding photo | Nirit Shalev Khalifa

153 “I set Jerusalem above my chiefest joy” | Yehuda Levy Aldema

155 Child weddings in Jerusalem’s Old Yishuv | Ora Pikel Tzabari

160 Our Weddings: Weddings and the Old Yishuv in Jerusalem | Ora Pikel Tzabari

התורה והיהדות
THE JERUSALEM FOUNDATION
مؤسسة متلوق القدس

Catalogue | Catalogue Courtesy of the Jerusalem Foundation

Curator | Ora Pikel-Tzabari

The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

Members of the Board | Chairman: Adv. Hagai Sitton,
Daniel Maimaran, Sharon Kaplan-Berkley, Dr. Rivka Gonen, Aviva Scher,
Adv. Moshe–Ben Ari, Dennis Alon, Adv., Gavriel Gonio Adv., Gidon Barmatz, Dr. Yaakov Maimaran,
Ilan Hadar, Brigitte Bitan

Scientific Committee | Dr. Rivka Gonen, Prof. Margalit Shilo,
Prof. Aliza Gonio-Meyuhas, Dr. Roni Weinstein

Educational Committee | Dr. Miki Erlich, Ofra Regev, Elad Bezaleli, Avi Goodman

Graphic Design | Eran Zimran

Photography | Ran Arda

Translation | Ruth Morris

Special thanks to the lenders | the Maimaran family, the Pardess family

Special thanks | Mr. William Gross; the Maimaran family, the Ezri family, Dvora Avi Dan,
Jerusalem City Archive, Yad Yizhak Ben Zvi Photo Archive

Special thanks to the Writers | Dr. Nirit Shalev-khalifa, Yehuda Levi Aldema
Malka Babad; Adv. Moshe Ben Ari, Adv. Gabriel Ginio, Adv. Hagai Sitton, Refael Maimaran, Yochi
Meridor, Aviva Scher, Prof. Margalit Shilo, Prof. Shalom Sabar, Avi Goodman

Sources for the visual images | Jerusalem City Archives, Israel State Archives, Central Archives
for the History of the Jewish People, the Yad Yizhak Ben Zvi Photo Archive, Beit Yelin Motza
Shifra Gal, Dr. Ya'akov Gross, Adv. Moshe Ben Ari, Adv. Gabriel Ginio, the Cohen family,
the Sudri family, Adv. Hagai Sitton, the Ikan family, Malka Babad, the Barmatz family,
the Gross family, Yehuda Levi Aldema,
the Maiaran family, the Ezri family, Malka Natanzon, the Pardess family, Edna Fridman
Film of photographer Yaakov Ben Dov

The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

6 Or HaChaim St. Jewish Quarter, Old City, Jerusalem 97500. P.O.Box 1604 Jerusalem 91016

Tel. 02-6276319 Tel/Fax. 02-6284636

<http://oymuseum.datinet.co.il>

museumoy@zahav.net.il

© September 2013

by The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum.

All rights reserved.

קרן הכט
Hecht Trust

ידי יצחק בן צבי

עיריית ירושלים
ארכיון העיר

מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש יצחק קפלן
The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

